શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના

સામાયિકના પ્રયોગો

(આદર્શ જૈનોના આદર્શ સામાયિક સાથે)

વીરચંદ લાલન

પ્રકાશક
શંભુલાલ જગશી શાહ
ગૂર્જર ગ્રંથ રત્ન કાર્યાલય
ગાંધીરોડ અમદાવાદ

આવૃત્તિ ૧ ૧૯૮૩ મા ૧૦૦૦
આવૃત્તિ ૨ ૧૯૮૬ મા ૨૩૦૦
આવૃત્તિ ૩ ૧૯૮૭ માં ૨૨૦૦
આવૃત્તિ ૪ ૧૯૮૮ મા ૨૫૦૦

મુદ્રણસ્થાન સત્ય પ્રકાશ પ્રેસ
મુ૦ મુગટભાઈ નિકમનાર
પાનકોર નાકા અમદાવાદ

અ. સૌ. આત્મપુત્રી લીલાવતીને—

[તેના 'નૈર્વિય દૈવી સરળ હૃદયથી આકર્ષાઈ]

અનુક્રમણિકા

*

સામાયિક સૂત્ર

આદર્શ જૈનોના આદર્શ સામાયિક

પરિશિષ્ટ

સ્મૃતિ

એક સુન્દર સાંજે હું, સ્વર્ગસ્થ ભાભુ, (લીલાવતી બહેનને અમે બધા ભાભુ કહેતા હતા) તેમના પુત્રી નિર્મળા, મનોરમા અને પદ્મા બગીચામા બેઠા હતા ત્યારે ભાભુ શિખામણ આપતા હતા "જુઓ મોટી બહેન ! મારુ શરીર તો હાથ નથી માટે ઘરની બધી સભાળ તમારે રાખવાની છે હો " થોડીવાર પછી વાત નીકળતા કહ્યુ, "તમારુ નિશાળનુ લેસન બરાબર કર્યુ છે ને " અને વળી "જો તમે લેસન કરી લીધું હોય તો ચાલો ધાર્મિક શીખવા બેસો " આ સાભળી હું આશ્ચર્ય પામ્યો જે ભાભુ માનસિક વેદનાથી પીડાતા હતા તેમને આટલી બધી બાળકો વિષે ચિંતા પણ એ ચિંતા તે કેવી કે કોઈને ઇર્ષા આવે. પોતાની પુત્રીઓને વ્યાવહારિક, સામાજિક તેમજ ધાર્મિક કેળવણી આપી તેમનુ નૈતિક, માનસિક તેમજ સામાજિક જીવન સુધારવા તેઓ હમેશા મથતા

એમ પણ કહી શકુ, "તેઓ ધર્મચુસ્ત હતા પણ તેમા અંધ ન હતા. ધાર્મિક ક્રિયાની વખતે ધાર્મિક ક્રિયા અને વ્યવ

હારિક બાબતોના વખતે તે ચિંતા છતાયે વ્યવહારિક બાબતોમાં ધાર્મિકતાનો સમન્વય સરસ રીતે કરતા અને એ સમન્વય સાંગોપાંગ ઉતારવા હમેશા બનતો યત્ન કરતા

ટૂંકમા તેમની સમજ કરતા તેમનું હૃદય વિશાળ હતું અને તેથી જૈન ધર્મમા દઢ શ્રદ્ધા રાખી ક્રિયાચુસ્ત હતા

બીજી ખૂબી એ હતી કે માનસિક નબળાઈને લીધે ઘરમા કેટલીક વખત બીજા ઉપર ગુસ્સે થઈ જતા છતાયે એક જ ક્ષણમા તેઓ પોતાનાથી બીજો હલકો છે એવા અભિમાન સિવાય તેની ક્ષમા માગી લેતા

આવા કેટલાય ગુણોના સમ્મરણો અમને થાય છે, તથા બાળકો અને અમે બધા ઘણી વખત વાત વાતમા એ ગુણો રસથી સભારીયે છીએ તેમા પૂજ્ય પડિતજી પણ રસથી ભાગ લે છે તેથી તેમની પુણ્ય સ્મૃતિના સ્મારક માટે ગ્રથકાર આ ગ્રથ તેમને સપ્રેમ અર્પણ કરે છે

ધીરુ શાહ

ઉબરમા

દિલમા દીવો કરો રે દીવો કરો,
કુડા કામ ક્રોધને પરહરોરે — દિલમા૦
દયા દીવેલ પ્રેમ પરણાયુ લાવો, માહી સુરતાની દીવેટ બનાવો,
માહી બ્રહ્મ અગ્નિને ચેતાવોરે — દિલમા૦
સાચા દિલનો દીવો જ્યારે થાશે, ત્યારે અધારુ મટી જાશે,
પછી બ્રહ્મલોક તો ઓળખાશે રે — દિલમા૦

'રણછોડ'

પ્રસ્તાવના લખવાની પૂજ્ય પડિતજીનુ તીવ્ર ઇચ્છા હતી પરતુ એક બાજુ પ્રસ્તાવના લખવાની પ્રબળ ઇચ્છા અને બીજી બાજુ તેમનો હાથ ભાગી જવાથી થતી તેમને સખ્ત વેદના એ બન્ને વચ્ચે ગજગ્રાહ ચાલ્યો છેવટે બીજાનો વિજય થયો એટલે પ્રસ્તાવના તો ન જ કર્યું પરતુ ધરમા-સામાયિકની આ પુસ્તિકામા વાચકો પ્રવેશ કરે તે પહેલા ઉબરમા તેમનો સત્કાર કરવાનુ કામ મારે માથે આવી પડયુ કારણ કે આ પુસ્તક છપાવવા માટે બધી જવાબદારી તેમણે મારે માથે નાખેલ હતી

હડસને કહ્યુ છે કે —

Literature is a vital record of what men have experienced of it, what they have thought and felt about those aspects of it which have the most immediate and enduring interest for all of us

મિલ્ટને પણ એક સ્થળે નથી કહ્યુ કે મહાન પુસ્તક તો લેખકના મોંઘેરા લોહીથી લખાય છે સાહિત્ય સર્જક પોતાના સર્જનમા આત્માનુ અણુએ અણુ ભરે છે ' તેમ આ પુસ્તકની સાહિત્યમા ગણના થઈ શકે કે કેમ એ તો સાહિત્યકારો તેમની કસોટી કરી જુએ ત્યારે જ કહી શકાય અને તે કહેવુ એ મારી શક્તિની બહાર છે પણ એટલુ તો અવશ્ય છે કે આ પુસ્તકના એકે એક શબ્દમા પૂજ્ય પડિતજીએ આજે તેમને ચુમોતેર વર્ષ થયા એટલા વર્ષોની શક્તિ-અનુભવ ઠાસી ઠાસીને ભર્યા છે એક લીટીમાં જ કહુ તો એકે એક શબ્દમા તેમના મોંઘેરા લોહીના બિન્દુઓ છે

પાચ વર્ષથી તો દર વર્ષે તેઓ પોતે અઢારસો સામાયિક કરે છે તેમજ સદ્ગુણાનુરાગી શ્રીકર્પુરવિજયજી મહારાજના આદેશથી તેથી બમણા કરાવે છે અને ત્રણ ગણાના પચ્ચખ્ખાણ આપે છે તેમની એકેએક ક્ષણ સામાયિકમા જ વ્યતીત થાય એવી ભાવના તેઓ રાખ્યા કરે છે તેમા સતત વિચારનુ મથન કરતા જે વસ્તુ ખૂબ જ વલોવાઈ તે આ પુસ્તકના આકારમા ચોથી વખત બહાર પડે છે

જો કે તેઓ મને કહેતા હતા કે આ સામાયિક તે શુદ્ધ સામાયિક છે એમ હુ માનતો નથી પરતુ શ્રી વીર પરમાત્માના સામાયિકનો આદર્શ રાખી સામાયિક કેમ કરવી અને કરાવવી તેનો ફક્ત પ્રયોગ છે " ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામા તેમને એ જ પ્રમાણે કબુલ કરતા જોઈએ છીએ કે 'સપૂર્ણ સાચુ સામાયિક તો પ્રભુ

સ્વીકારે ત્યારે ખરું આ તો જેમ ગાંધીજી સત્યના પ્રયોગો કરે છે તેમ આ સામાયિકના પ્રયોગો છે "

આટલા જ વાક્યમા આ આખા પુસ્તક વિષે ઝડપથી ખ્યાલ આવી જાય છે

ઉપરના વાક્યને મમળાવામા વધારે સમય ન માગતા એટલું જ કહી લઉં કે આ ચોથી આવૃત્તિની વિશેષતા એ છે કે શ્રી વીર પરમાત્માના સામાયિક યોગને આદર્શમાં રાખી કયા કયા જૈનોએ તે દ્વારા શ્રી વીર ભગવાને તેનાથી જે ફળ મેળવ્યું હતું તેવા ફળ મેળવ્યા તેના દૃષ્ટાંતો ઉમેરી આ પુસ્તકને વધુ સરળ બનાવ્યુ છે

દૃષ્ટાંતોમા "સંક્ષેપ સામાયિક" લખી આપવા બદલ " ગ ગ મુધા ।" નો તેમજ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓમાથી " પ્રત્યાખ્યાન " (વાર્તા ૮) અને "મતિ" (પરિશિષ્ટ ૩) એ લેવા બદલ ગ ગ પંડિત બેચરદાસ જીવરાજ દોશીનો આભાર માની લેવાની તક લઉં છુ

આ પુસ્તકમા પ્રવેશ કરતા વાચકોનો સત્કાર કરવાનું કામ પૂજ્ય પંડિતજીએ મને સોંપીને મને આભાર તળે દબાવી દીધો છે ત્યારે એ જવાબદારીને સહર્ષ સ્વીકારી વાંચકોનો સત્કાર કરતા મને વિશેષ આનંદ થાય છે એટલે સર્વનો હું પ્રફુલ્લ હૃદયે સત્કાર કરું છુ અને ઇચ્છુ છુ કે દરેકે દરેક વાંચક બંધુ કે બહેન ! આ સામાયિકના પ્રયોગો આદરી આત્મસુખ પ્રાપ્ત કરે

પાલડી
વિજયાદશમી ૧૯૮૮ } ધીરજલાલ વનેચંદભાઈ શાહ

ત્રીજી આવૃત્તિનું નિવેદન

"નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદય ધરીજી, પાળે જે વ્યવહાર,
પુણ્યવંત તે પામશેજી, ભવ સમુદ્રનો પાર"
[શ્રીમદ્ યશોવિજયજી]

'सामायिक ते हि ज आत्मा' એમ શ્રી ભગવતી સૂત્ર ઉપદેશે છે માટે નિશ્ચયદૃષ્ટિથી આત્મા શો છે? અર્થાત્ દ્રવ્યથી તે શો છે? તે કેવડો છે? ક્ષેત્રથી તે કેટલો સૂક્ષ્મ અને મહાન છે? કાળથી તે ક્યાસુધી છે? અને ભાવથી અનંત સામર્થ્યો હોવા છતા શાથી તે અસામર્થ્યવાન અને અન્ય સામર્થ્યવાન દેખાય છે, તથા તેમા અનન્ત સામર્થ્યો કેમ પ્રકટ કરવા તેનો ઉપાય સામાયિક છે અર્થાત્ આત્મા છે, એ આત્માની ઝાંખી કેવી રીતે હમણા થાય તેનુ દર્શન અલ્પ સમયમા કેવી રીતે થાય અને છએક માસમા તેનો સાક્ષાત્કાર કેવા પ્રકાર અનુભવાય તેના આ પુસ્તકમા પ્રયોગો છે

જૈન સમાજ અત્યારે તો સામાયિકનો ઉચ્ચાર કરે છે તેનો વિચાર અને આચાર જવ નેજ જોવામા આવે છે જો એ ઉચ્ચારેલા સામાયિક ઉપર વિચાર કરવામા આવે તો સામાયિકનું અથાત્ આત્માનુ સ્પષ્ટતર જ્ઞાન થાય, અને સામાયિક એટને સમભાવથી

સર્વત્ર આચરણ કરવામાં આવે તો સમ્યક્ચારિત્રનો પણ અનુભવ થાય છે અર્થાત્ ક્ષાયિક સમકિતને પણ આત્મા અનુભવે છે

સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણે મોક્ષના માર્ગ છે (તત્ત્વાર્થસૂત્ર અ-૧ સૂ-૧) આ ત્રણે જ્યારે સમપ્રમાણમા એટલે કે જેટલું દર્શન તેટલું જ જ્ઞાન અને ચારિત્ર હોય છે ત્યારે કેવળદર્શન કેવળજ્ઞાન અને યથાખ્યાત ચારિત્ર થાય છે

તેથી જનતા જેમ સામાયિકનો ઉચ્ચાર કરે છે તેમ તેને સમજી તેનો વિચાર અને આચાર પણ કરવા માંડે તો મનુષ્યજન્મનું સાફલ્ય હસ્તામલકવત્ થાય સામાયિક શબ્દના ઉચ્ચારની કિંમત જો કે અમૂલ્ય છે તથાપિ સમજવાને ખાતર આપણે એક રૂપિયો સમજીએ તો તેના ઉપરના વિચારની કિંમત એક ગીની થાય અને ઉચ્ચારમય વિચારપૂર્વક જો તે આચરવામાં આવે તો એ આચારની કિંમત પચ્ચીસ કરોડ થાય પરંતુ જ્યારે જેવો ઉચ્ચાર તેવો જ વિચાર અને તેવો જ આચાર હોય તો તે પ્રત્યેની કિંમત પદ્મ પદ્મ પરાર્ધ થાય

સામાયિકનો મૂળ પાઠ માગધી ભાષામાં છે વર્તમાનકાળમાં આપણી ભાષા હિંદી ગુજરાતી મરાઠી અને બંગાળી છે માટે માગધી સૂત્રનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરી પોતપોતાની સ્વભાષામાં તેનો અર્થ કરવો અર્થથી થતા ભાવપૂર્વક સામાયિકના સૂત્ર ઉપર ચિંતન કરવું એ ચિંતનથી ઉત્પન્ન થતા ભાવના પ્રમાણથી ચારિત્ર અવશ્ય સરળ થશે એટલે કે સમભાવ સક્રિય થશે

સ્યાદ્વાદ માત્ર પરમાર્થને સાધે છે એટલું જ નહિ પરંતુ વ્યવહારને પણ ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિએ પહોંચાડે છે એમ હવે વિદ્વાનોને દેખાવા લાગ્યું છે સાચો વ્યવહાર સ્યાદ્વાદ વિના-સ્યાદ્વાદના જ્ઞાનના ઉપયોગ વિના બની શકતો નથી

"વચન સાપેક્ષ વ્યવહાર સાચો કહ્યો,
વચન નિરપેક્ષ વ્યવહાર જૂઠો."

તેજ પ્રમાણે પરમાર્થ સાધનમાં સામાયિક એટલે સમભાવ પરમ સાધન છે, એટલુ જ નહિ પરંતુ માત્ર ઇહલોકમા પણ સામાયિક–સમભાવ વડે ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિએ સુન્દરતમ થઈ રહે છે

વાત, પિત્ત અને કફ એ જો સમ પ્રમાણમા એટલે કે સમ ભાવે હોય તો શરીર નિરોગી રહે છે એટલું જ નહિ પરન્તુ તે સાન્દર્ય શિરોમણી અને મહાવીર્યવાન થવા સભવ છે

સત્ત્વ રજસ અને તમસ એ ત્રણે જો વિષમ પ્રમાણમા હોય તો મનુષ્ય કર્મથી બધાયેલો છે અને જો સમ–પ્રમાણમા હોય તો કર્મથી છૂટે છે–કર્મ પુદ્ગલપણું લઈ વિલય થાય છે આત્મા પોતાની સ્વતત્ર અવસ્થામા જાણી શકે છે કે સર્વ જીવોમા સમ ભાવથી પોતે મોક્ષ પામે છે એટલુ જ નહિ પરંતુ જ્ઞાનાનન્દ જેવા અનન્તાનંદોને અહીં જ અનુભવે છે અને તે અનુભવ તેનો સદાકાળ શાશ્વત રહે છે વિશેષ સામાયિકના જિજ્ઞાસુને આ પુસ્તકમા પ્રવેશ કરતા જણાતું જશે इत्यलम् ।

સંપૂર્ણ સાચુ સામાયિક તો પ્રભુ સ્વીકારે ત્યારે ખરુ આ તો ગાંધીજી જેમ સત્યના પ્રયોગો કહે છે તેમ આ સામાયિકના પ્રયોગો છે

૧૯૮૭ યોગનંદી લાલન

સમભાવ-સ્તંભ

કાળી ઘોર અંધારી રાત્રિમાં,
પ્રકાશી શીતળતા કરે છે ચંદ્ર
માનાપમાનને સમભાવે ગણી,
શાંતિ પ્રસારે છે ભદ્ર

ગજુ આવે ધમધમતો કે નિર્બળ હોય પૂંઠે
સમભાવ હોય ચિત્ત વિષે તો ઇશ પણ તૂઠે

સમભાવ હોય વાણીમાં
જીવન સમાજ ને જગતમાં
સમસ્ત માનવ જાતમાં,
વિશ્વમાં રહેલ અણુયમાં

સધાય છે માનવ માત્રથી સુખો સર્વ ઇહલોકના,
અહીંયા છતાયે ભોગવાયે સઘળા સુખો સ્વર્ગલોકના

સમભાવે નહિ નામર્દ,
નહિં કાયર કે હિંસક
જીવનમંત્ર તેને બનાવી
થયા, છે ઘણાય મહાવીર

શ્રેયસ પ્રેયસ અહીં આવી મળે છે સમભાવથી
અનુસરાયે વળી તે ઇહ-પરલોકના માનવૌપપાતિકથી

જ્ઞાનીઓ જ્ઞાનમાં આપે,
મુખ્ય સ્થાન સ્યાદ્વાદને,
ચૈતન્યવંતી ક્રિયાઓમાં
ક્રિયાવાદીઓ સમભાવને

સમભાવથી માનવ માત્રમાં વરસે અમી તણી વૃષ્ટિ,
વૈરઝેર હળાહોળ સમાવી, જીવ માત્ર સાધે આત્મસિદ્ધિ

પ્રદીપક

આત્મા પરભાવે

હું કરતા પરભાવનો,
એમ જેમ જેમ તણે
તેમ તેમ અજ્ઞાની પડે
નિજ કર્મને ઘાણે
આત્મા તત્ત્વ વિચારીએ '

" શ્રી જશવિજયજી "

આત્મા સ્વભાવે

હું કરતા નિજભાવનો
એમ જેમ જેમ જાણે
તેમ તેમ પ્રજ્ઞાની થઉં,
આતમ ગુણ ઠાણે
આત્મ તત્ત્વ વિચારીએ '

" શાશન "

ॐ

પ્રવેશક

એક વિશાળ વન-કાનન-forest છે. આખું વન ચંદનવૃક્ષોથી ભરપૂર છે. એ ચંદનવૃક્ષમાં રહેલી સુગંધીથી પ્રત્યેક વૃક્ષની આસપાસ સર્પ વીંટળાઈ રહ્યા છે. અને જ્યારે એ સર્પ સુગંધ લેવા લાગે છે ત્યારે ચંદનમાં રહેલ અમૃતમય સુગંધ પણ વિષમય થતી હોય એમ લાગે છે. આ વનમાં પુણ્યોદયે એક મયૂર આવી ચડે છે. જેવી રીતે ઉંદર અને બિલાડીને, વાઘ અને બકરીને તેમજ સાપ અને સિંહને સગાઈ હોય છે તેવી જ સગાઈ સર્પ અને મયૂરને છે. જેવું બંધાણ અને મન વાળાને બને છે તેવું જ સર્પ અને મયૂરને બને છે. આથી મયૂરને આવતો જોઈ એક એક સર્પ ત્યાંથી નાસી જાય છે અને આખુંય વન ચંદનની સુગંધીથી મહેકી રહે છે.

આવી જ રીતે આ સંસાર એ એક મહાન વન છે. તેના આત્માના ગુણો ચંદનવૃક્ષ સમાન છે. આ ગુણરૂપી ચંદનવૃક્ષની આસપાસ કર્મરૂપ-કષાયરૂપ-મોહરૂપ સર્પો વીંટળાઈ રહેલ છે. એમાંના નાનવાના

પુણ્યોદયે આ ચંદનવનમાં—જીવનવનમાં શ્રી પાર્શ્વનાથરૂપ મયૂર આવે છે, ત્યારે કર્મરૂપ સર્પો તરત પલાયન થઈ જાય છે અને આપણા જીવનરૂપ ચંદનની સ્વાભાવિક અમૃતમય સુગંધી પૂર જોસમાં મહેકી રહે છે એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રાર્થના કરી—એ મહામયૂરને આપણા હૃદયના સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થવા દઈ આ વિષયમાં પ્રવેશ કરશું

> हृद्वर्तिनि त्वयि विभो शिथिलीभवन्ति ।
> जन्तोः क्षणेन निबिडा अपि कर्मबन्धाः ॥
> सद्यो भुजङ्गममया इव मध्यभाग-
> मभ्यागते वनशिखण्डिनि चन्दनस्य ॥*

ઉપર કહ્યું કે જીવરૂપી—આત્મારૂપી ચંદનવૃક્ષની આસપાસ કર્મરૂપી સર્પો વીંટળાઈ રહ્યા છે તો હવે એ સમજવું જરૂરનું છે કે જીવ—આત્મા એટલે શું? તે કેવો છે? કેવડો છે? અને તેનામાં કેટલું બળ છે? અને એ સમજાશે કે તરત જ આગળ વિચારવાનું સરળ થશે. પ્રથમ તો ત્યારે એ પ્રશ્ન થશે કે આત્માનું રહેઠાણ ક્યાં? તો તેનો જવાબ એ કે આ દેહ—શરીર એ તેનું ગૃહ છે—તેને રહેવાનું સ્થાન છે—ગેહ છે

દેહગેહની સેવા

સામાન્ય રીતે મનુષ્યનો આખો જન્મારો દેહરૂપી ઘરની સેવા

[હરિગીત છંદ]

*હે નાથ ! ભવિકતણા મનોમંદિરે તું આવતાં
ક્ષણમાં સખત પણ કર્મબંધો શિથિલ થઈ વિખરી જતાં
ચંદનનહીં વીંટાયેલા સર્પો તરત અળગા થઈ,
વનમયૂરને જોતાં બધા ભાગે દૂરે દિશમાં જઈ

કરવામાં વહ્યો જાય છે આ દેહ આત્માની સાથે ૨૫ ૫૦ ૭૫, ૧૦૦ કે ૧૨૦ વર્ષ રહે છે તેટલો વખત રાત્રિ અને દિવસ મનુષ્ય આખો તેની સેવામાં જ—તેની ગુલામી કરવામાં જ મશગુલ જણાય છે દેહને ખાવાને અન્ન જોઈએ એટલે તેને માટે સવારથી સાંજ સુધી શ્રમ કરતો દેખાય છે એ દેહને પહેરવાને વસ્ત્ર જોઈએ તેથી તેને માટે પણ અહોરાત્રિ પરિશ્રમ વેઠતો જોવામાં આવે છે અને એ જ દેહને રહેવા છાપરું જોઈએ એટલે તે પેદા કરવામાં તેની સાઠે ઘડી—ચોવીસે કલાક વ્યતીત થયા કરે છે એટલું જ નહિ પરંતુ બીજા મનુષ્ય કરતાં વધારે મોટો દેખાવા માટે તે અતિશ્રમ કરતો જણાય છે આમ દેહને માટે ખાવામાં, પીવામાં, પહેરવામાં, વસવામાં અને મોટા થવામાં—દેહની સેવામાં—ગુલામીમાં મનુષ્યનો આખો જન્મારો ચાલ્યો જાય છે

એટલું જ નહિ પરંતુ કદાચ તેને ખાવાને કોરા મળે છે તો તે કંસાર મેળવવા યત્ન કરે છે મહેનત કરતાં પહેરવાને ખાદી મળે છે તો તે કિનખાબ પ્રાપ્ત કરવા પરિશ્રમ વેઠે છે વળી રહેવાને પર્ણ કુટી ઝૂંપડું, ઘર, હવેલી યા બંગલો મળે તો તેનાથી તૃપ્ત ન થતાં મહેલ મેળવવા યત્ન કરે છે આ પ્રમાણે દેહગેહની સેવા કરવામાં—દેહરૂપી ઘરની પરિચર્યા કરવામાં તે જરાએ બાકી રાખતો નથી જે દેહ છેવટે તેને સો કે સવાસો વર્ષે છોડી જવાનો છે તેનો તે ગુલામ થઈ રહે છે પરંતુ એ દેહરૂપી ઘરમાં રહેનાર દેહરૂપી ઘરનો ધણી દેહ જન્મ્યો તેની પહેલાં પણ હતો, હાલ છે અને હજી પણ હશે તેની જરાપણ દરકાર કરતો જોવામાં આવતો નથી એ દેહરૂપી ઘરમાં રહેનાર કોઈ છે કે નહિ તેની પણ તેને ઘણે ભાગે ખબર હોતી નથી એટલે કે ટૂંકામાં દેહને જ હું માને છે દેહના જન્મને પોતાનો જન્મ, દેહના વૃદ્ધપણાને પોતાનું વૃદ્ધપણું દેહના વ્યાધિને પોતાનો વ્યાધિ અને દેહના મરણને પોતાનું મરણ સમજે છે આમ દેહને હું માનનારને શાસ્ત્રકારો બહિરાત્મા કે નિશ્ચય મિથ્યાતી કહે

છે અને દેહગેહમા રહેનાર વસ્તુ દેહથી જુદી છે એમ સમજનારને મધ્યકુરની ? અતનાત્મા કહે છે

દેહગેહના વાણીનું દર્શન

દેહમા જ્યારે તેનો ધણી હોય છે ત્યારે તે ચકચકતો દેખાય છે જ્યારે તે તેમાથી રવાના થાય છે ત્યાર કાળો મેશ થઈ જાય છે એટલુ જ નહિ પણ ગધાવા લાગે છે અર્થાત્ જ્યાંસુધી એ દેહનો ધણી એ દેહરૂપી ઘરમા હોય છે ત્યાસુધી તેની ચામડી-તેની મત્તા તેજસ્વી દેખાય છે અને તેમાથી કોઈપણ પ્રકારની દુર્ગંધી નીકળતી નથી

ત્યારે હવે એ પ્રશ્ન થશે કે દેહમા એવી કઇ વસ્તુ છે કે જેના અભાવ દેહ કાળો પડી ગધાય છે અને જેના સદ્ભાવ દેહ ચકચકિત રહે છે ? જવાબ એ જ કે તું પોતે (तत्त्वम्) દેહ નહિ-દેહરૂપી ઘર નહિ પણ એ ઘરનો માલિક છે એવા દેહ તો તે ઘણા બના ના-એવા દેહરૂપી ઘરો તો તે ઘણા બાધ્યા પરતુ એ ઘરનો બાધનાર નો તેનાથી જુદો છે તે તુ પોતે જ છે

દેહગેહના ધણીની કિંમત

હાલની દુનિયામા મોટામા મોટી નગરી જો કોઈ હોય તો તે પચાશી લાખની વસ્તીવાળી લડન નગરી છે જ્યા હાલ પચમ જ્યોર્જ રાજ્ય કરે છે તેમના રાજ્યમા એવા દુનિયાનો કોઈ પણ દેશ નથી કે જેમા કોઈ પણ દિવસ સૂર્ય અસ્ત થતો હોય. અર્થાત્ તેમના રાજ્યમાના કોઈ પણ દેશમા સૂર્ય ઉગેલો જ હોય છે એ પચમ જ્યોર્જના અલંકારો લોકોને જોવા માટે લડન ટાવ મા રાખવામા આવ્યા છે એ અલકારોમા સર્વથી મોટો જે હીરો છે તે કોહિનૂરના (તેજનો પર્વત) નામથી ઓળખાય છે તેને કોઈ મર્માલુ પણ કહે છે એવી દતકથા છે કે જેની પાસે એ હીરો ચક્રવર્તી હોય એ હીરાની કિંમત પાંચ કરોડ રૂપિયા છે

પરંતુ એ કોહિનૂરને જોવાને આંખ ન હોય તો તેની કિંમત કેટલી? વિચાર કરતા જણાશે કે ફૂટી બદામ ત્યારે કોહિનૂર અને એવા બીજા અનેક હીરાઓ જેના વડે દેખાય છે એવા ચક્ષુરત્નની કિંમત કેટલી? ધારો કે એ ચક્ષુરૂપી હીરાની કિંમત પાંચ અબજ રૂપિયા છે હવે જરા આગળ વિચાર કરીએ કે, કદાચ ચક્ષુ હોય—ચક્ષુ રૂપી રત્ન હોય, સામે જ કોહિનૂર હીરો પણ પડયો હોય છતા જો તમે પોતે શરીરમા ન હો તો તમારા ચક્ષુરત્ન જેની કિંમત પાંચ અબજ આંકી છે તે પણ શા કામની? તેની કિંમત પણ કોહિનૂર પ્રમાણે ફૂટી બદામ જ ને! ટુંકામા આ બધાની કિંમત જો આપણે પોતે શરીરમા હોઈએ તો થાય છે અને ન હોઈએ તો નથી થતી હવે જ્યારે કોહિનૂરની કિંમત આપણે પાંચ કરોડની આંકી હતી આંખ રૂપી રત્નની કિંમત પાંચ અબજ આંકી હતી ત્યારે દેહરૂપી ઘરમા રહેનાર જે ચક્ષુરત્નો તેમજ કૌસ્તુભમણિને જોઈ રહ્યો છે તેની—આત્મરત્નની કિંમત પાંચ પરાર્ધ રૂપિયા આંકીએ તો ખોટુ શુ છે? આશ્ચર્ય તો એ છે કે આ બહાર દેખાતા કોહિનૂરમા કે બહાના પદાર્થમા મનુષ્ય મોહી રહ્યો છે પણ ચક્ષુરત્નની કિંમત જાણતો નથી કદાચ તેની કિંમત જાણે છે તો પણ ચક્ષુમા રહી જોનાર પોતાને—આત્મરત્નને—તેની કિંમત અઢળક હોવા છતા જાણતો નથી—તેની દરકાર પણ કરતો નથી પણ જો તે અન્તર્દૃષ્ટિ કરે તો તેને આત્માની ઝાંખી થાય કે જેની કિંમત અપરંપાર છે (સમજવાને ખાતર તેની કિંમત પાંચ પરાર્ધ આંકી હતી) આ ઉપરથી ધ્યાન આવશે કે દેહગેહથી આત્મા ભિન્ન છે અને તેની કિંમત અપરંપાર છે

આત્માની ઊંચાઈ

જમીનની સપાટી ઉપરથી ગિરનાર પર્વતની પાંચમી ટૂંક [શિખર] પાંચ માઈલ—અર્ધો માઈલ ઊંચી છે કોઈ પણ મનુષ્ય

છેક તે રાય ઉપર જઈ ત્યા શ્રી નેમીશ્વર પ્રભુના દર્શન કરી શકો છે ગુરુ દત્તાત્રેયના પગના જોઈ શકે છે ત્યા બાવાઓએ નાખેલી લાકડીઓનો ઢગલો જોઈ શકે છે એટલુ જ નહિ પણ ત્યા જે ઘટ બાધેલો છે તેને વગાડી યાત્રા સફળ થઈ એમ સમજે છે હવે ધારો કે તમે જ શિખર ઉપર ચડો છો પાચ માઈલ ઊચે ચડી પણ ગયા અને પાચ માઈલ કરતા હજુ તે શિખર વધારે ઊચુ હોત તો તમે વધારે ઊચે સુધી પણ ચડી શકત. ત્યારે વિચાર કરો કે તમે ઊચા છો કે તે પર્વતનું શિખર ? પાચ માઈલની ઊચાઈવાળા શિખર ઉપર ચડતા તેની ઊચાઈ પૂરી થઈ પરંતુ તમારો પગ (તમે) કે જે એ ઊચાઈ ચડી ગયા તેની ઊચાઈ તો તેથી પણ વધારે છે કારણ કે હજુ તે વધારે ઊચે જઈ શકે તેવો સમર્થ છે ત્યારે વિચાર થશે કે તમે ઊચા કે પર્વત ? ગિરનાર ઊચો કે તમારા શરીરમા રહેલો આત્મા ? ટૂકોજ જવાબ છે કે જો તમે પોતે શરીરમાં ન હો તો તમારી ઊચાઈ વધારેમા વધારે પાચ કે છ ફૂટની છે અને જ્યારે તમે શરીરમા હો ત્યારે તેની ઊચાઈ પાચ માઈલથી પણ વધારે છે અરે ! તેથી પણ ઘણી વધારે છે આ ઊચાઈ એ તમારા શરીરના સામર્થ્યની નથી પણ તેનાથી ભિન્ન એવા આત્માની છે

આત્મા અમાપ છે

મનુષ્યમા રહેલો આત્મા measure-માપ છે પણ તે કોઈથી માપી શકાતો નથી સાપ્રતકાળની ભૂગોળવિદ્યા અને ખગોળવિદ્યામા જણાવેલું છે કે પૃથ્વીનો પરિઘ સાડી બાવીશ હજાર માઈલ છે જો એક માણસ રોજના આઠ માઈલ પ્રમાણે ચાલવાનું શરૂ કરે તો આઠ વર્ષમા આખી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી નાખે અર્થાત્ પૃથ્વી ઉપરના સાડા બાવીશ હજાર માઈલ ચાલતા ચાલતા પૂરા થાય તો પણ તેનો પગ થાકતો નથી. એનો પગ તો હજુ પણ બીજા જેટલા

માઇલો હોય તેટલા માઇલોને કાપી શકે તેમ છે ટૂકામા પૃથ્વી તો મનુષ્યના પગમા ધડી વાળીને સમાઈ ગઈ છે—તેના પગના તળિયામા સમાઈ ગઈ છે મનુષ્યનો પગ એટવો બધો વિશાળ છે કે જો તે આખા બ્રહ્માડમા વ્યાપવા માંડે તો આખુ બ્રહ્માડ—Cosmos પૂરુ થાય, પણ તે પૂરો ન થાય. જડ બ્રહ્માડને માપનાર આત્મા—બ્રહ્મ અસખ્ય માઈલનો છે પરતુ જો તે શરીરમા ન હોય તો તેના પગનું તળિયુ માત્ર એક ફૂટનું છે શરીરમા પોતે હોય તો તે અમાપ છે—પર્વતને પૃથ્વીને કે બ્રહ્માંડને માપી શકે એવો મહાન છે

આત્મબળની ઝાખી

બહારની વસ્તુઓ બાહ્ય ઇદ્રિયોથી એટલે મહિ કરણથી અને અતરની વસ્તુઓ અંતરની ઇદ્રિયોથી એટલે અંત કરણથી જોઇ શકાય છે જેમકે, આપણને પથ્થર કઠણ જણાય છે કે પાણી ? સામાન્ય રીતે જોતા એવુ લાગશે કે પથ્થર કઠણ છે અને પાણી પોચુ છ આપણે એ જ પથ્થર અને પાણીને અંતર્દષ્ટિથી જોવા યત્ન કરીએ અતર્દષ્ટિથી જોતાં આપણને સ્પષ્ટ જણાય છે કે પર્વતના કઠણ પથ્થરો ઉપર હેલીબધ વરસાદ પડતા પથ્થરના કટકા થઈ જાય છે તેના ઉપર પણ વરસાદ પડયા કરે છે તેથી તે કટકાના કાકરા થઈ જાય છે અને છેવટે એ કાકરા ઘસાઈ ઘસાઈને રેતીના રૂપમા ફરી જાય છે આમ પથ્થરના કટકા કરનાર કટકાના કાકરા કરનાર અને કાકરાની રેતી બનાવનાર બીજુ કોઈ નહિ પણ વરસાદનુ પાણી છે આ ઉપરથી સમજાશે કે બાહ્ય સ્પર્શેન્દ્રિયથી ઓળખાનો કઠણ પથ્થર પાણીથી ભાગી જતો હોવાથી પોચો છે અને પાણી કઠણ (મજબૂત) છે કારણકે પથ્થરને પણ તે તોડી નાખે છે

એક લોખડનો કટકો લઈ પાણીથી ભરેલા એક પ્યાલામા તેને મૂકી રાખીને થોડા દિવસ પછી જોતા તેના ઉપર પાણીને લીધે કાટ ચડી ગયેલો જણાશે તેને બહાર કાઢયા પછી એ કાટની ઝીણી

ઓગળી લાલ રેતી થઈ ઊડી જતા જણાશે. આમ જે પાણી આપણે હલકુ ગણીએ છીએ તેજ પાણી લોખંડ જેવી કઠણ વસ્તુનો પણ નાશ કરી શકે છે અને એ હિસાબે લોખંડ કરતા પણ પાણી કઠણ છે

આવી જ રીતે વિચાર કરશુ તો જણાશે કે ઘણા મનુષ્યો બાહ્યદૃષ્ટિથી એમ વિચાર કરે છે કે કર્મ કઠણ છે અને આત્મા પોચો છે પરતુ અંતરાત્મા અતર્દૃષ્ટિથી વિચાર કરી જુએ તો જણાય કે કઠણ પાણીની જેમ બળવાન આત્મા પણ પોચા પથ્થરરૂપી કર્મોને તોડી શકે છે

શરીર અને આત્માનો સબધ

મૂળાક્ષરોમા અ આ વગેરે સ્વરો છે અને ક્ ખ્ વગેરે વ્યજનો છે સ્વર એટલે જેનો ઉચ્ચાર સદા થયા કરે અને વ્યજન એટલે જેની બીનગમા સ્વર ન હોય તો જેનો ઉચ્ચાર પૂર્ણ ન થઈ શકે–જે બોલી ન શકાય લખવામા પણ તેને ખોડા લખાય આવી જ રીતે આપણ શરીર એ વ્યજન છે અને આત્મા એ સ્વર છે આત્મા રૂપી સ્વર વગર શરીરરૂપી વ્યજનનો ઉચ્ચાર પણ ન થઈ શકે એટલે કે આત્મા વગર શરીર નકામુ થઈ પડે વળી જેમ સ્વરના ઉચ્ચાર શાશ્વત છે–નિત્ય છે–અવિનાશી છે તેવી જ રીતે શરીરરૂપી વ્યજનમા રહેનો સ્વરરૂપી આત્મા અવિનાશી છે–નિત્ય છે–શાશ્વત છે અને વ્યજનની માફક શરીર વિનાશી–અનિત્ય–અશાશ્વત છે

આપણ કેટલીક વાર સાભળીએ છીએ કે આઠે કર્મમા મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ મોટામા મોટી–સિત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમની છે ત્યારે આપણા શરીરની સ્થિતિ પચીસ પચાસ કે પોણોસો વર્ષની છે આ પ્રમાણે એક બાજુ શરીરની સ્થિતિ ફક્ત પોણોસો વર્ષની જ્યારે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ આટલી બધી ! સાભળતા જ હૃદયને આઘાત થાય પરતુ અતર્દૃષ્ટિવાળો મનુષ્ય તો તે જાણી શકે છે કે અનંત-

કોટાકોટી સાગરોપમવાળા મારા આત્માની આગળ મોહનીય કર્મની શી ગણત્રી! સિત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમનો તો અંત છે, પરંતુ આત્માનો તો અંત નથી અને આદિ પણ નથી મોહનીય કર્મ ઉપરાંત સર્વે કર્મનો ક્ષય થાય પરંતુ આત્માનો કોઈ કાળે ક્ષય થઈ શકે નહિ

હું તમને પૂછું છું કે આત્મબંધુ! તમારું નામ શું? તરત જ તમે ઉત્તર આપશો કે મારું નામ **ધીરુ શાહ** પણ ભાઈ! હું તમારા શરીરનું નામ નથી પૂછતો **ધીરુ** એ તો તમારા શરીરનું નામ છે પરંતુ તમારું નામ-તમારા આત્માનું નામ મારે જાણવું છે આથી તમારા આત્માનું નામ સમજવાને ખાતર **સવેગ** રાખીશું કારણ કે **ધીરુ** તો ૧૯ વર્ષનો છે-તેના આ શરીરને ૧૯ વર્ષ થયા છે પણ **ધીરુ**ના શરીરરૂપી ઘરમાં રહેલ **સવેગ** જન્મ મરણની પર છે અનંતકાળનો તે હતો છે અને હશે **ધીરુ**ના આત્માએ **ધીરુ** જેવા ઘણા શરીરો રચ્યા અને ઘણા ભાગ્યાં, તથાપિ આત્મા તો હજુ કાયમ છે નારક, તિર્યંચ મનુષ્ય અને દેવના શરીરો આ આત્માએ કર્યા પરંતુ તે પૂરા થયા નહિ હજુ પણ **ધીરુ** કદાચ આત્મભાન ભૂલે તો શરીરની હદમાં-સીમામાં-Limit માં આવી પડે પરંતુ તેનો આત્મા **સવેગ** અસીમ છે શરીરના જન્મ મરણ હવે તેને સ્પર્શી શકવાના નથી

જેમ બાહ્યમાં આવેલી વસ્તુનું દર્શન સૂર્યનો ઉદય હોવા છતાં ચર્મચક્ષુ ઉઘાડયા વગર થતું નથી, તેમ આંતરમાં આવેલી મહાન વસ્તુનું દર્શન (આંતર) વિવેકચક્ષુ-વિચારચક્ષુ ઉઘાડવા વિના થતું નથી બાહ્ય વસ્તુ આ જગત છે અને અંતરની મુખ્ય વસ્તુ આત્મા છે જગત જડ છે-અચેતન છે આત્મા ચૈતન્યરૂપ છે બહાર આવેલા જગતને અંતરમાં રહેલો ચૈતન્યદેવ પોતાના વિચારચક્ષુથી જોઈ શકે છે જેમ દીવાને જોવા માટે બીજા દીવાની જરૂર પડતી નથી પણ

એ જ દીવાના પ્રકાશથી દીવો જોવાય છે એવી જ રીતે આત્માને જોવા માટે બીજા જ્ઞાનપ્રકાશની જરૂર નથી પરંતુ અંતરમાં રહેલે જ્ઞાનપ્રકાશ જેમાંથી એ પ્રકાશ વહી રહ્યો છે તે આત્માને પણ જોઈ શકે છે જેમ દીવાનો પ્રકાશ એ દીવાનો ગુણ છે તેમ આત્મામાંથી નીકળતું જ્ઞાન એ આત્માનો ગુણ છે

આ પ્રમાણે આત્મા અવિનાશી છે મહાનમાં મહાન છે અમાપ છે, બળવાનમાં બળવાન-છે સર્વ જ્ઞાનમાં શિરોમણિ છે અને અનવધિ સુખ સંપૂર્ણ છે આ વાતનો અનુભવ શ્રી વીર પ્રભુના સામાયિકને આદર્શમાં રાખી જે સાધક જિજ્ઞાસુ તેનું અનુકરણ કરે છે તેને જરૂર થાય છે

ત્યારે હવે એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે શ્રી મહાવીરનું-શ્રી વીર પ્રભુનું એ સામાયિક કયું ?

આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવા માટે જૈનધર્મ બે સાધનોને મુખ્ય ગણે છે જ્ઞાન અને ક્રિયા **ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष** । જ્ઞાન અને ક્રિયાદ્વારા આત્માનો વિકાસ થઈ શકે છે પણ તેના વિકાસ માટે એકનું જ્ઞાન બસ નથી કે નથી એકલી ક્રિયા જ્ઞાન વિનાની ક્રિયા કે ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન મનુષ્યને આત્મવિકાસની ટોચે પહોંચાડી શકે નહિ પરંતુ જ્યારે તે ઉભયનો સંયોગ થાય ત્યારે જ પૂર્ણ વિકાસ થઈ શકે

સામાયિક એ અનુષ્ઠાન છે-વિધિ છે-ક્રિયા છે આવા અનુષ્ઠાન-વિધાન-વિધિ સર્વ ધર્મોમાં જોવામાં આવે છે અનુષ્ઠાનો એ સાધનો છે-means છે તેને યથાવિધિ અનુસરવાથી મનુષ્યનું સાધ્ય તેની નજીક દોડી આવે છે

એ અનુષ્ઠાનો-ધાર્મિક વિધાનો-મનુષ્યની પાસે કેવી રીતે ક્યાંથી ઉતરી આવ્યા છે તે આપણે જોઈએ, એ વિધાનો કોણે કોણે પ્રરૂપ્યા છે તેની આપણે ધર્મજગતમાં ઝાંખી કરીએ કાશ્યપ નામના મહાત્માએ પ્રભુની પ્રાર્થના કરી પ્રભુને બોલાવ્યા પછી મનુષ્યને કહ્યું

કે તમે જો મારી પેઠે પ્રભુને આત્મનિવેદન-Self-dedication સંપૂર્ણ રીતે કરી પ્રભુની પ્રાર્થના કરશો તો તમારા પાપરૂપ વિઘ્નોનો નાશ થશે અને તમારા આત્માનો વિકાસ થશે મોહમદ સાહેબે નિમાજ ભણી ભણી ખુદાને મેળવ્યા પછી ઇન્સાનોને ફરમાવ્યુ કે તમે ખરા દીલથી નિમાજ રોજરોજ ભણશો તો ખુદાને પામશો આમ મહાત્મા ક્રાઇસ્ટ જે સાધન વડે મોહમદ સાહેબ જે સાધન વડે પ્રભુને પામ્યા તે સાધન તેમણે મનુષ્યને ઉપદેશ્યુ તેવી જ રીતે શ્રી મહાવીર સ્વામી જે સાધનવડે આત્માના પૂર્ણ વિકાસને પહોચ્યા એટલે કે અનત જ્ઞાન, અનત દર્શન, અનત ચારિત્ર, અનત વીર્ય અને અનત ઉપયોગ એવા અનતાનત ગુણોની પૂર્ણતાએ પહોચ્યા તે સાધન-તે વિધાન-તે ક્રિયા-તે ચારિત્ર સામાયિક વતુ તે સાધન તેમણે આખા જગતને-જૈનોને ઉપદેશ્યુ આમ મુસલમાનોને નિમાજો, હિદુઓને નિત્યકર્મો, બ્રાહ્મણોને સધ્યા, ખ્રિસ્તીઓને પ્રાર્થના, પારસીઓને ખોરદેહ અવસ્તા અને જૈનોને સામાયિકરૂપ આવશ્યક-અવશ્ય કરવાની ક્રિયા પ્રાપ્ત થઈ છે

જે સ્થિતિએ પ્રભુ પહોચ્યા તે જ સ્થિતિએ પહોચવાનુ સાધન આપણને પ્રાપ્ત થયુ હવે આ જૈન ધર્મની ક્રિયાને દર્શનરૂપે Philosophic-દાર્શનિક દૃષ્ટિએ અને ક્રિયારૂપે Scientific-વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ

જૈનધર્મના કોહિનૂર રૂપ શ્રી હરિભદ્રાચાર્ય અનુષ્ઠાનોના પાચ પ્રકાર કહે છે —

(૧) પ્રણિધિ—સાધ્ય-લક્ષ્ય-Goal-end

(૨) પ્રવૃત્તિ – સાધન–means to end

(૩) વિઘ્નજય—દોષો ઉપર જય–obstacles to be overcome

(૪) સિદ્ધિ—સાધ્યની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ–Realization of the object

(૫) વિનિયોગ—આત્મનિવેદન–પોતાને પ્રાપ્ત થયેથી વસ્તુને બીજાઓને પૂર્ણદાન–Self-dedication to the servic of humanity

જે અનુષ્ઠાન કરવુ હોય તેમા મુખ્ય સાધ્ય શુ છે–aim શુ છે– goal શુ છે એ પ્રથમ નક્કી કરવુ જોઇએ આપણે કે મેળવવુ છે એ નક્કી થયા વિના આપણી પ્રવૃત્તિ ફળવતી થતી નથી આપણા ઉદ્દેશમા–આપણા સાધ્યમા જેટલી આપણી પ્રીતિ–જેટલી આપણી ભક્તિ તેટલી ફળવતી આપણી પ્રવૃત્તિ સાધ્યને માટે આપણે કરી શકીએ

આપણી સામાયિક નામની ક્રિયાના આ દર્શ–ideal શ્રી મહાવીર સ્વામી છે શ્રી મહાવીર સ્વામીએ સામાયિક વડે અનત જ્ઞાનાદિ ગુણોનો પૂર્ણ વિકાસ કર્યો એમણે ઉપદેશેલી સામાયિકની ક્રિયા આપણી શક્તિ ગોપવ્યા વિના આપણે કરીએ તો આપણે પણ આપણી શક્તિના પ્રમાણમા આત્મવિકાસ કરી શકીએ એટલા માટે શ્રી વીરની સા માયિક સમજવી જાણવી અને આચરણમા યથાશક્તિ મૂકવી જોઈએ યથાશક્તિનો અર્થ એવો કે આપણી શક્તિનો હ્રાસ જેટલો વિકાસ થયો હોય તેટલી પૂર્ણ શક્તિથી બળ–વીર્ય ગોપવ્યા વિના સામાયિકને આચરણમા મૂકવી તે

કોઈ કહેશે કે શ્રી વીરનો આદર્શ–તેમની સામાયિકનો આદર્શ આપણાથી કેમ લેવાય ? ક્યા મેરુ જેવા શ્રી મહાવીર સ્વામી અને ક્યાં કાકરા જેવા પણ પૂર્ણ નહિ એવા આપણે ?

તેનો જવાબ એ કે કોઈ વિદ્યાર્થીનો આદર્શ M A મા ઓનરસહિત પસાર થયેલા વિદ્વાનનો હોય એ આદર્શ હૃદયમા સ્થિત

કરી ઘણા વિદ્યાભિલાષીઓ M A થયા છે અને થશે પણ ખરા M A નો આદર્શ રાખનાર જિજ્ઞાસુ વિદ્યાર્થી કદાચ M A ની ઉચ્ચત્તમ ભૂમિકાએ ન પહોચે તથાપિ તેણે જે સ્થિતિમા આદર્શને હૃદયમા સ્થાપ્યો, અને પછી એ આદર્શને હમેશા પોતાની સમક્ષ રાખી પ્રયત્ન સેવ્યો, તેનાથી તે જે સ્થિતિમા હતો તે સ્થિતિ કરતા તો ઘણી ઊચી સ્થિતિએ પહોચ્યો અર્થાત્ M A નો ઉચ્ચ આદર્શ રાખતા કદાચ M A ન થયો તો પણ B A નો થઈ શક્યો આનુ કારણ જણાય છે કે પોતાના આદર્શ તરફ તેને માત્ર પ્રીતિ નથી પણ ભક્તિ છે—devotion છે અને ભક્તિની માત્રા—degree પ્રીતિથી ચઢીયાતી છે

પોતે જ સેવેલ—પોતે જ ક્રિયામા મૂકી સિદ્ધ કરેલ સામાયિકનો આદર્શ આપણે માટે યોગ્ય છે એમ જાણીને જ શ્રી મહાવીરે તે ક્રિયાનો આપણને ઉપદેશ કર્યો છે

જે માણસનો આદર્શ પૈસા છે તે માણસ પોતાનો દેશ પોતાના ઘરબાર, પોતાના સગાવહાલા, પોતાના મિત્રો અને પોતાના કુટુબને પણ મૂકી યુરોપ આફ્રિકા નથી જતા ? જાય છે કારણ કે તેનો આદર્શ પૈસા છે, આપણે જાણીએ છીએ કે એવો આદર્શ રાખી કેટનાએક મનુષ્યો તેમના ધારેલા આદર્શે પહોચ્યા છે એટલુ જ નહિ પરતુ કેટનાએક તો તેથી પણ આગળ વધેના જોવામા આવે છે

પોતાના આદર્શથી પણ વિશેષ ઉચ્ચતર ભૂમિકાએ પહોચેના આદર્શવાદીઓના પણ થોડાક દૃષ્ટાંતો આપણી સમક્ષ મોજૂદ છે હા એ વાત પણ ખરી કે કેટલાએક ધારેલ આદર્શને ન પણ પહોચે તથાપિ તેમના પુરુષાર્થથી જેટલી ઊચી ભૂમિકાએ તેઓ પહોચે તેટનો લાભ તો તેઓ પ્રાપ્ત કરે જ તે જ પ્રમાણે શાસ્ત્રમા જે વિધાન કર્યું હોય તેને બરાબર સમજી, તેની ઉપર ભક્તિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરી હોય તો

અનંતજ્ઞાનના ઘણા ઘણા અંશો પ્રાપ્ત કરતાં કરતાં કોઇ કાળે આપણે પણ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ જનતાને કરેલા પરમદાનરૂપ સામાયિકના આદર્શને પહોંચી શકીએ

પ્રભુ શ્રી મહાવીરે જ્યારે સામાયિકનો વિનિયોગ-દાન કર્યો ત્યારે બે પ્રકારના અધિકારીઓ જોવામાં આવ્યા પોતાની ઉચ્ચતમ સ્થિતિએ પહોંચાડવા જ્યારે તેમણે પોતાના સામાયિકનો ઉપદેશ કર્યો ત્યારે કેટલાએક મહાપુરુષોએ અને દેવીઓએ (સ્ત્રીઓએ) તેનો સ્વીકાર કર્યો જેમણે તેનો સ્વીકાર કર્યો તેઓએ સાધુ અને સાધ્વીપણાની દીક્ષા ગ્રહણ કરી તેને આચારમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો

વળી કેટલાએક પુરુષો અને સ્ત્રીઓએ ઇચ્છાયોગથી સામાયિકને સંપૂર્ણ અંગીકાર કર્યું પરંતુ ગૃહસ્થપણાને લઈને સામર્થ્યયોગાંતરે ઇત્વર એટલે અમુક કાળ સુધી તેને જ આચરવાનો નિયમ કર્યો. આ પાછળના મુમુક્ષુઓ પ્રભુના શાસનમાં શ્રાવક અને શ્રાવિકા ગણાયાં આમ સામાયિકની ક્રિયા કરનાર એટલે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચાર પ્રકારના મનુષ્યનો સમાજ પ્રભુના તીર્થરૂપ ગણાયો અને પ્રભુ તીર્થંકર કહેવાયા એટલા માટે જે મનુષ્ય પ્રભુના ઉપદેશેલા સામાયિકને-સર્વથા કે દેશથી---આચારમાં ન મૂકતો હોય તો તે જૈન સમાજમાં ગણવો કે કેમ એ વિચારવા જેવું છે અલબત તેમાં જે પ્રીતિ રાખતો હોય તે અનુમોદક-associated ખરો

ઘણા મનુષ્યો મહાપુરુષની આજ્ઞાને માથે ચડાવે છે તેમનું કહેવું જ સાચું માને છે પરંતુ તે આજ્ઞાને મસ્તકે ચડાવ્યા પછી તેને હૃદયમાં ઉતારવા યત્ન કરતા નથી-આચારમાં મૂકી શકતા નથી તેથી આપણું એ આજ્ઞાનું ફળ લક્ષમાં બરાબર લેવા પામતા નથી આપણે આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ નક્કી કરી-આદર્શ નક્કી કરી સામાયિક નામની પ્રવૃત્તિમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ

શ્રાવકોના સામાયિક વ્રતનું સ્થાન બાર વ્રતમાં નવમે વ્રતે છે

એ શ્રાવકોના–શ્રાવિકાઓના બાર વ્રતરૂપ વૃક્ષનું મૂળ સમ્યગ્દર્શન છે આ ઉપરથી આપણા શાસ્ત્રમા એ બાર વ્રતોને સમ્યકૃત્વ મૂળ બાર વ્રત ગણવામા આવ્યા છે કારણકે જે સમ્યકૃત્વી હોય તે જ બાર વ્રત બરાબર ગ્રહણ કરી શકે છે મોક્ષનો–આત્મસ્વાતંત્ર્યનો–આત્મ-સ્વરાજનો–perfect freedom–perfect liberation–self-governmentનો ઉપાય જૈનશાસ્ત્રમા એવી રીતે બતાવવામા આવ્યો છે કે સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનપૂર્વક સમ્યક્ચારિત્ર છે તેથી જ કહ્યુ છે કે —

सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः ॥ *

"જડ ચૈતન્યનો–સત્યાસત્યના તત્ત્વજ્ઞાનનો નિશ્ચય કરવો તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે તેના ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવી તે સમ્યગ્દર્શન છે આ બન્ને વસ્તુતત્ત્વને વસ્તુતત્ત્વરૂપે જાણવા અને સદ્દહવા તે દૃઢ નિશ્ચય કરવા રૂપ છે ત્યારપછી જ્ઞાનથી જેવુ જાણ્યુ અને દર્શનથી જેવો નિશ્ચય કર્યો તે પ્રમાણે વર્તનમા મૂકી તેનો અનુભવ કરવો તે સમ્યક્ ચારિત્ર છે આ ચારિત્ર સમ્યગ્જ્ઞાન કે સમ્યગ્દર્શન વિના હોઈ શકે નહિ." ×

વળી શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે કહ્યુ છે કે —

> ત્રસ સ્થાવરકી કરુણા કીની જીવ ન એક વિરાધ્યો,
> તીન કાલ સામાયિક કરતા, શુદ્ધ ઉપયોગ ન સાધ્યો,
> સમકિત નવિ લહ્યુ રે, એ તો રુલ્યો ચતુર્ગતિ માહે

સમકિત તે શું ? વ્યવહાર સમકિત તે શું ? નિશ્ચય સમકિત તે શું ? તે જરા વિચારીએ. સમ્યકૃત્વ પ્રાપ્ત થયા વિના હાલ જે સ્થિતિમા આપણે છીએ તેને મિથ્યાત્વ કહે છે જગતના તમામ

* तत्त्वार्थसूत्र अध्याय १ सूत्र १

× શ્રી વિજયકેસરસૂરિજી

મહાત્માઓ આ મિથ્યાત્વને દૂર કરવા અને સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરવા ભારપૂર્વક ઉપદેશ આપે છે આ મમાગનું-આ બંધનનુ-આ દુખના સાગરનુ-આ અજ્ઞાન અંધકારનું-આ અહંગના ગણુ જેવી ખરતર અટવીનું કારણુ કોઈ હોય તો તે મિથ્યાત્વ છે અને તે

મિથ્યાત્વને—
- મહાત્મા બુદ્ધ માર કહે છે
- મહમદ પયગમ્બર સેતાન કહે છે
- મહાત્મા મોઝિઝ DEVIL કહે છે
- શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય માયા કહે છે
- ઋષિમુનિઓ મોહ કહે છે
- મહાત્મા કપિલ પ્રકૃતિ કહે છે
- મહાત્મા ક્રાઇસ્ટ SIN કહે છે
- શ્રી મહાવીર સ્વામી મિથ્યાત્વ કહે છે

એ માર-સેતાન-devil-માયા-મોહ-પ્રકૃતિ-sin-પાપ-મિથ્યાત્વ આ દેહને-આ દેહાધીનને-આ કર્મને કે કર્મના પરિણામને હું માનવો તે છે દેહાધ્યાસ ટળતા-કર્માધ્યાસ છૂટતા જે સ્વરૂપ આપણું પ્રગટે છે તે સમ્યક્ત્વ છે જૈનશાસ્ત્રમા એ મિથ્યાત્વને બહિરાત્મભાવ પણુ ગણુવામાં આવ્યો છે શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે,

'આતમબુદ્ધે હો કાયાદિક ગ્રહ્યો બહિરાત્મ અઘરૂપ.'

'આ સંસારમાં મોટામા મોટુ કોઈ જો પાપ હોય તો તે બહિરાત્મને-કાયાદિકને હું માનવો તે છે'

જૈનશાસ્ત્રમા પણુ આ વાત સ્થળે સ્થળે મનુષ્યને આત્મજાગૃતિ કરવા માટે કહેવામા આવી છે શરીરને હું માનીને મનુષ્યની ઉત્તમોત્તમ યોનિમા આ યો-ચડયો છતા મનુષ્ય પોતાનો કાળ-પોતાનો અવતાર-જે દેવને પણુ દુર્લભ છે એવો ઉત્તમોત્તમ માનવાવતાર દેહની સેવામા-ઇંદ્રિયોની ગુલામીમા ગુમાવી નાખે છે

મનુષ્ય દેહને હું માને છે તેથી તેની બધી પ્રવૃત્તિઓ વિશેષે કરીને તેને માટે થાય છે પરંતુ એકે પ્રવૃત્તિ તેના શરીરમાં રહેનાર

આત્મા-ધીરુમા રહેનાર **સવેગ** અને લાલનમા રહેનાર **પ્રશમ** માટે નથી થતી

દેહને હું માનનાથી મનુષ્યમા રહેના કેટલાએક અગમ્ય અને કેટલાએક ગમ્ય સામર્થ્યોની પણ તેને ખબર પડની નથી પરતુ જ્યારે દેહમા રહેનાર કોણ છે તેની શોધમા તે વળે છે ત્યારે તેમા રહેના અખૂટ ખજાનાની તેને માહિતી મળે છે સામાયિક એ અખૂટ ખજાનો ખોલવાની એક ચાવી છે

એ દેહરૂપ ઘરમા રહેનાર-ધીરુરૂપ ઘરમા રહેનાર, લાલનરૂપ ઘરમા રહેનાર-આત્મા જેને આપણે સમજવા ખાતર **સવેગ** અને **પ્રશમ** કહીએ છીએ તેના ઉપર ક્રમશ વિચારીએ અને તેથી આપણે કેવા સુખના અંબાર ઉપર ચડી શકીએ છીએ તે જોઈએ **શ્રીમદ્ આનદઘનજી** કહે છે કે મનુષ્ય (ભવ) ઉત્તમમા ઉત્તમ હોય છતા પણ શરીર વગેરે જડ વસ્તુને જો હું કરીને માને તો તેનો જન્મ પાપરૂપ છે પરતુ જો શરીર પ્રમુખમા સાક્ષીભાવે રહી આત્માને હૃદયસ્થ કરી વર્તે-ધાર્મિક અનુષ્ઠાન કરે તો તેનામા રહેલો આત્મા પોતાના પરમાત્માપણાને પ્રગટ કરી શકે તેઓ કહે છે કે

'કાયાદિકનો હો સાખીધર રહ્યો અનગતમરૂપ '

શ્રીમદ્ આનદઘનજીના આ સૂત્રરૂપ વાક્ય ઉપર મનન કરીએ તો આપણુ સ્વરૂપ આપણુને કઈક પ્રત્યક્ષ થશે તેઓ કહે છે કે તું શરીરાદિરૂપ નથી-કાયા નથી તું મન નથી, તું અહકાર નથી, કાયાદિના સગાવહાલા તું નથી-પુત્રનાદિક મિલકત તું નથી, પરતુ એ સર્વનો તું સાક્ષી છે, witness-દ્રષ્ટા છે હવે વિચાર કરીએ કે અદાલતમા કોઈ મનુષ્યને કોઈ ગુનાસર હાજર કરવામા આવે તેનો સાક્ષી, જો જાણે છે કે તે મનુષ્યે શુ ગુનો કર્યો છે તેને પણ સાથે લાવવામા આવે ધારો કે ગુનો સાબીત થાય છતા સાક્ષીને કાંઈ શિક્ષા થતી નથી તેવી જ રીતે સામાયિક એક અ નત છે

શ્રી વીર પ્રભુ તેના ન્યાયાધીશ છે ધીરુ એ પાજરામા ઊભો ...

અને ધીરૂમા નિવાસ કરતો તેનો આત્મા જેને આપણે સવેગના નામથી ઓળખીએ છીએ તે સાક્ષી છે પ્રામાણિક સાક્ષી જેવુ હોય તેવુ ન્યાયાધીશ પાસે રજુ કરે છે તેવી જ રીતે શ્રી વીર પ્રભુ પાસે આ સાક્ષી મનુ પ્રગટ કરે છે * જો ભાઈ ધીરુએ પુણ્ય કર્યું હોય, સારુ કામ કર્યું હોય તો તે સાક્ષી કર્મપરિણામ પાસેથી ઇનામ અપાવે છે-justice of the peace બનાવે છે પણ જો તેણે ખરાબ કામ કર્યું હોય-પાપ કર્યું હોય તો તે કર્મ પરિણામ પાસે શિક્ષા કરાવે છે આમ શિક્ષા ભોગવનાર કે પારિતોષિક પ્રાપ્ત કરનાર ધીરુ છે, પણ તેનામા રહેલ સવેગરૂપ આત્મા તો તેનો સાક્ષી છે આટલે સુધી વિચાર કરતા એટલે સવેગમા સ્થિત થતા-શ્રીમ. આનદઘનજીના શબ્દમા અતરાત્મ થતા-સમ્યક્ત્વી થતા સસારના આવતા સુખદુ ખથી આપણે પર થઈએ છીએ આપણને એમ લાગે છે કે સુખદુ ખો આગતુક-(કર્મસયોગે આવી મળેલા અને વિનાશ પામનારા) -accidents છે આપણે તો સુખદુ ખથી પર છીએ

આટલું થયા પછી સવેગરૂપ આત્મા ધીરુ ઉપરથી દૃષ્ટિ ખેચી લઈ પરમાત્મા તરફ પોતાના અતર્ચક્ષુથી દર્શન કરવા ભાગ્યશાળી થાય છે આત્મા અને પરમાત્માનો સબધ તે પારખે છે અને જેમ તે દેહાદિથી અલગ છે તેમ પરમાત્મા તરફ નિહાળતા જાણી લે છે કે તેનો આત્મા કર્માદિકથી પણ અલગ થઈ શકે છે તેથી એ કર્માદિકથી અલગ થવાને પોતાના આત્મવીર્યને અવલબી સામાયિકાદિ પ્રવૃત્તિઓ કરતો રહે છે અને ધીમે ધીમે પરમાત્મામા પ્રગટ થઈ વચ્ચે માર્ગમા આવતા વિઘ્નોને દૂર કરી પોતાનામા ગુપ્ત રહેલા સામર્થ્યોને પ્રાપ્ત કરે છે શ્રીમ આનદઘનજી કહે છે કે,×

---

* करेमि भंत सामाइयम्

× પરમાત્મા ઇન્દ્રિયોથી જણાતા વિષયની પર છે પરતુ ઇન્દ્રિયોથી પર એવો આત્મા પરમાત્માને જાણે છે અને ઇન્દ્રિયો તેમજ તેના વિષયોને પણ જાણે છે

'જ્ઞાનાનંદે હો પૂરણ પાવનો, વરજિત સકળ ઉપાધિ, સુજ્ઞાની
અતીન્દ્રિય, ગુણગણમણિ આગરૂ રે ઇમ પરમાતમ સાધ સુજ્ઞાની'

આટલા માટે જ આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે રહેના વિઘ્નોને દૂર કરવા પ્રવૃત્તિ પછી વિઘ્નજય નામનું ત્રીજુ અનુષ્ઠાન આવે છે

સામાયિકરૂપી પ્રવૃત્તિને ક્રિયામાં મૂકતા કયા કયા વિઘ્નો આવે છે એ પણ સામાયિકના વિધાનમા ગણાવેલા છે સામાયિક સૂત્રમા જણાવેલું છે કે બાર વિઘ્નો કાયાના, દશ વિઘ્નો વચનના અને દશ વિઘ્નો મનના છે આ વિઘ્નો કે દોષોનો વિજય, શરીરને હું માનનારને થવો ઘણો જ મુશ્કેલ છે પરંતુ અંતરાત્માને કે શરીરમા રહેલ સાક્ષીરૂપ આત્માને હું માનનારને શરીર અને વચનના દોષો તો શું, પરંતુ મનના દશ દોષો ઉપર પણ ઉપયોગ સહિત હોવાથી વિજય મેળવવો મહેલો થઈ પડે છે

જેમ જેમ સાધક એ દોષો ઉપર વિજય મેળવતો જાય છે તેમ તેમ સામાયિકના ફળરૂપ ગુણો—આત્મિક ગુણો પ્રગટતા જાય છે એ તો આપણે જાણીએ છીએ કે બળ કરતા કળ વાપરવાથી વિઘ્નો ઉપર જલદી વિજય મેળવાય છે તેમ સામાયિકની ક્રિયા કરતા એ ક્રિયાનો જેમ જેમ આપણે અર્થ અને પછી ભાવ પ્રાપ્ત કરતા જઈએ તેમ તેમ વિઘ્નો સહજ દૂર થતા જાય છે એ વિઘ્નો દૂર થતા જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે સાધકને આ સિદ્ધિ પ્રગટ થઈ કે તુરત જ પોતાનામા જે સામર્થ્યો પ્રગટ થયા, તે જગતના જીવોને પ્રાપ્ત થાય એવી ભાવત્યા પ્રગટ થાય છે **'सवी जीव करू शासनरसी'** એવી ભાવના સાધકમા જાગે છે તેથી Self-dedication—જનતાના કલ્યાણને માટે આત્મસમર્પણ કરે છે આ આત્મસમર્પણનું નામ તે **વિનિયોગ છે**

શ્રી મહાવીર સ્વામીએ સામાયિકના સાધનવડે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને વિનિયોગ કરતા કહ્યુ કે, સર્વ જીવોને **'आत्मसम करोमि'**

માગ સમાન બનાવુ ઊ ચામા ઊચી જે સ્થિતિ મનુષ્ય છેવટે પ્રાપ્ત કરી શકે તે મે કરી છે તેવી જ સ્થિતિ હું જનતામા પ્રગટાવુ

આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ એને હેતુ કે સાધ્ય નક્કી કરી પ્રવૃત્તિ એટલે સાધનો એટલે કે સામાયિકમાં આવતા સૂત્રોના રહેસ્ય જાણી તેને ક્રિયામા મૂકી આવતા વિઘ્નોનો જય કરી, સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી તેનો જનતાના કલ્યાણને માટે વિનિયોગ કરવો એ ધાર્મિક-અનુષ્ઠાનની પદ્ધતિ છે-વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ છે-Scientific method છે

પશ્ચાવયવી અનુષ્ઠાનમા વિઘ્નજય મુખ્ય છે પરન્તુ પ્રવૃત્તિમા જેટલું બળ વાપરવુ જોઈએ તેટલુ બળ વિઘ્ન દૂર કરવામા વાપરવુ યોગ્ય નથી કારણ કે શુભ કે મંગળ પ્રવૃત્તિઓમાં ઘણું કરીને વિઘ્નો એવી પ્રવૃત્તિના પ્રભાવથી દૂર થાય છે એવુ છતા વિઘ્નજય એટલે બત્રીશ દોષો સામાયિક કરતા અનિચ્છાએ પણ થઈ જાય છે તેમાય કાયાના બાર દોષો અને વચનના દસ દોષો સાધક દૂર કરી શકે છે તથાપિ મનના દસ દોષોને તેઓ દૂર કરી શકતા નથી. કારણ કે તે દુઃશકય છે અશકય નથી. Improbable, not impossible પરતુ એ મનના દોષો આવી જવાના કારણોને જો દૂર રાખવામાં આવે તો એ દોષોનો જય શકય છે-probable છે ત્યાર હવે એ પ્રશ્ન થશે કે મનના દોષોને આવી જવાનાં કારણો ક્યા ? અને તેને શી રીતે દૂર રાખી શકાય ?

જે ક્રિયા કે જે અનુષ્ઠાન કરવામાં આવે તેમાં પણ જો ધાર્મિક વિધાન સેવવામા આવે તેનું ફળ આત્મવિકાસ વિના બીજું ન હોય આત્મવિકાસ એ યોગ્ય અર્થ કામનો વિરોધી નથી પરંતુ આત્મવિકાસ થતા એવા પુણ્યો બંધાય છે કે જેનું ફળ પણ પુણ્ય કરવામાં વિશેષ ઉપયોગમા આવે છે તેને શાસ્ત્રમા પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ગણવામા આવ્યુ છે હવે એ દોષો આવી જવાના કારણ તપાસીએ

મનના દોષો આવી જવાના કારણો ચાર પ્રકારે છે

(૧) અવિધિ દોષ.

(૨) અતિ પ્રવૃત્તિ—ન્યૂન પ્રવૃત્તિ (શકિત ઉપરાંત ગજા વગરની)
(૩) દગ્ધદોષ
(૪) શૂન્યદોષ.

જે વિધિ શાસ્ત્રમા કહી છે તે વિધિ સમજી, તે પ્રકારે ક્રિયા કરવામા આવે તો માનસિક દોષો આવવાનો સભવ નથી અર્થાત્ ધાર્મિક અનુષ્ઠાન વિધિપૂર્વક કરવા જોઈએ

બીજો દોષ અયથાર્થ પ્રવૃત્તિનો છે શાસ્ત્રમા લખ્યાથી અધિક કે ન્યૂન કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ ન થવી જોઈએ રોટલી ચાર મિનિટમા પાકતી હોય, તેને ૭ મિનિટ સુધી રાખવામા આવે તો તે બળી જાય, અને જો બે મિનિટ રાખવામા આવે તો તે કાચી રહી જાય. તેવી જ રીતે ધાર્મિક ક્રિયા કરતી વખતે અતિ પ્રવૃત્તિ કે ન્યૂન પ્રવૃત્તિનો દોષ ટાળીને શાસ્ત્રે દાખવેલી યથાર્થ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ

ત્રીજો દોષ તે દગ્ધ દોષ દગ્ધ એટલે બળેલુ એટલે કે સામાયિક કરના ઇહલોક કે પરલોકના સાસારિક વિષયોની વાછના કરવી એટલે જો એવી વાછના કરી તો માનસિક દોષ તો લાગે છે, એટલુ જ નહિ પરતુ ધાર્મિક ક્રિયાનું ફળ જે પૂર્ણ આત્મવિકાસ કે મોક્ષ છે, તે ફળ પ્રાપ્ત થતુ નથી

ચોથો દોષ તે શૂન્યદોષ આ દોષ ધાર્મિક અનુષ્ઠાન કરનારા આપણા ભાઇઓ અને બહેનોમા થોડે અશે દેખાતો નથી, પરતુ એ દોષનું ઘણે ભાગે સામ્રાજ્ય હોવાથી ધારેલુ ફળ સારકો સતત મળતું જોવામા આવતુ નથી શૂન્યદોષ એટલે ઉપયોગ વિના ધાર્મિક ક્રિયા કરવી તે જિનમદિરમા જે જે સ્તવનો ગવાય છે, સામાયિક પ્રતિક્રમણમા જે જે સૂત્રો બોલાય છે અને કાયોત્સર્ગમા જે મત્રાનુ ધ્યાન કરવામા આવે છે, એ બધી ક્રિયાઓમા ઘણે ભાગે અર્થ નહિ સમજવાની બેદરકારી ઘણી જોવામા આવે કે કેટલીક વખત અર્થ સમજતા હોય છતા તેનો ઉપયોગ નથી હોતો દાખલા તરીકે મદિરમાં

ભગવાન પાસે સ્તવન કરતા પ્રભુની સામે લાંબા હાથ કરીને એમ ઘણા ગાય છે કે 'પચમી તપ તમે કરો રે પ્રાણી.' આ પ્રમાણે ગાનાર લોકો ભાવે ઉપયોગ નહિ હોવાથી મોટી ભૂલ કરે છે

માટે અવિધિ દોષ અતિ પ્રવૃત્તિ, દગ્ધદોષ કે શૂન્યદોષ ટાળી વિધિપુરઃસર યથાર્થ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ [1]વળી અન્ય રીતિએ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો શાસ્ત્રમા પાચ પ્રકારે જણાવેલાં છે

(૧) વિષાનુષ્ઠાન

(૨) ગરલાનુષ્ઠાન

(૩) અન્યોન્યાનુષ્ઠાન.

(૪) તદ્હેતુ-અનુષ્ઠાન

(૫) અમૃતાનુષ્ઠાન

આ પાચે અનુષ્ઠાન જ્ઞેય છે પરતુ તેમાથી વિષાનુષ્ઠાન અને ગરલાનુષ્ઠાન હેય છે અન્યોન્યાનુષ્ઠાન કઈક હેય અને કઈક ઉપાદેય છે જ્યારે બાકીના બે તદ્હેતુ-અનુષ્ઠાન અને અમૃતાનુષ્ઠાન ઉપાદેય છે વિષાનુષ્ઠાન એટલે ઇહલોકના સાસારિક પદાર્થોની વાછના ગરલાનુષ્ઠાન એટલે ધર્મક્રિયા કરી પરલોકની-સ્વર્ગાદિની તૃષ્ણા આ બન્ને હેય છે અન્યોન્યાનુષ્ઠાન કઈક હેય અને કઈક ઉપાદેય છે તેનો અર્થ એવો થાય છે કે દેખાદેખીથી ધાર્મિક ક્રિયા કરવી કેટલાકની એવી માન્યતા હોય છે કે આપણે અમુક ધાર્મિક ક્રિયા નહિ કરીએ તો લોકમાં-સમાજમા ખોટુ દેખાશે અને જો કરીશુ તો આબરૂ વધશે. આવી ભાવનાથી અનુષ્ઠાન કરનારને જે ફળ મળે છે તે સ્પષ્ટ છે એટલે કે દેખાદેખીથી અનુષ્ઠાન કરનારની સમાજમા નિંદા થતી નથી એટલુ જ નહિ પણ અનુષ્ઠાન કરનારાઓમા તેની આબરૂ વધે છે તથાપિ તેમની ક્રિયાના ફળની સમાપ્તિ અહીંયા જ થઈ જાય છે यादृशी भवति भावना सिद्धिर्भवती तादृशी । જેવી

---

[1] ચાર દોષક્રિયા છડાણી એ ચાર દોષ જાતે આવે તો ધાર્મિક ક્રિયાનુ ફળ નથી થઇ (પૂજા પ્રકરણ)

ભાવના તેવુ જ ફળ થાય છે તેથી આ અનુષ્ઠાન કરતા આત્મવિકાસની ભાવનાથી ધાર્મિક ક્રિયા કરવી એ વધારે ઉત્તમ છે તદ્દહેતુ–અનુષ્ઠાન તેને કહેવામા આવે છે કે જે ધર્મક્રિયાનુ ફળ પરોક્ષ રીતિએ–indirectly ધર્મક્રિયા કરનારને આપે છે અર્થાત્ સાધકોને એવા સરળ અને ઉપયોગી સાધનો–સગવડતા મળે છે કે જેથી પુણ્યાનુબન્ધીપુણ્ય બધાય છે અને સાધકને અમૃત ક્રિયામા જોડે છે અમૃતાનુષ્ઠાન એટલે જેનુ ફળ અમૃત અથવા આત્માનો વિકાસ છે તેવી ક્રિયા અર્થાત્ આત્માનો પૂર્ણ વિકાસ–મોક્ષ–મહા આનંદ [1] આથી આ બન્ને અનુષ્ઠાન ઉપાદેય છે

આમ તદ્દહેતુ કે અમૃતાનુષ્ઠાન કરનારને માનસિક દોષો લાગતા નથી એટલુ જ નહિ પરતુ આત્મિક ગુણો સાધકના મનમા રમી રહેતા જોવામા આવે છે મનુષ્ય જેવા ઉત્તમ દેહમા રહી દેવોને પણ નમાવનાર પુણિયા શ્રાવક કે તીર્થંકર ગોત્ર બાધનાર **શ્રી** મહાવીરે આ બન્ને અનુષ્ઠાન કરી આત્મવિકાસ સાધ્યો હતો આપણે પણ તેમને શુ ન અનુસરી શકીએ ?

આપણે પહેલાં વિચારી ગયા કે વિઘ્નજય કરતા પ્રવૃત્તિમા વધારે બળ ખરચાવુ જોઇએ જેમકે કોઇ માણસને હવાફેર કરવાની જરૂર છે ડાક્તર પણ પૂના કે મહાબળેશ્વર જવાનુ સૂચવે છે તે પૂના જવા ઉપડે છે તેનું ધ્યેય એ છે કે પોતાના શરીરનો વિકાસ કરવો રસ્તામા વિઘ્નરૂપ પર્વતો આવે છે છતા પણ તેને તે તોડી ફોડીને ત્યા જાય છે અને શરીર–સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત કરે છે તેવી જ રીતે આત્માનો વિકાસ ઇચ્છનાર સાધક ઇચ્છિત સ્થળે પહોંચે ત્યા સુધીમા આવતા વિઘ્નો ઉપર (બત્રીશ દોષો ઉપર) વિજય મેળવવો જોઈએ પરતુ વિશેષ બળ પ્રવૃત્તિમા ખરચીને ત્યારે હવે પ્રવૃત્તિમા–વિધિમા શુ શુ આવે છે–કયા કયા સૂત્રો આવે છે અને તે શા માટે ? તેના ઉપર ટૂંકામાં વિચારીએ

[1] જુઓ યોગવિંશિકાની ટીકા

સામાયિકની પ્રવૃત્તિમા શ્રી નવકારમત્ર પ્રથમ મગલને માટે ગણવામા આવે છે પચપરમેષ્ઠિને કે કોઈને પણ નમન કરવાનો હેતુ એ હોય છે કે નમનીય આદર્શમા જેવા ગુણો પ્રગટ છે તેવ ગુણો પોતાનામા અપ્રગટ હોવાથી તે અપ્રગટ ગુણો ભાવસહિત વિધિ પ્રમાણે નમન કરતા પોતાનામા પ્રગટ થાય. અમેરિકાના અગ્રગણ્ય મહાત્મા એમર્સન મનુષ્યની નમન પ્રવૃત્તિને સુદર રીતે ઘટાવતા ઇતિ હાસ નામના નિબધમા લખે છે કે શ્રીમાન પુરુષોને મનુષ્યો શા માટે માન આપે છે? શ્રીમાનમાં ત્રણ શક્તિઓ પ્રગટ હોય છે તેથી અને તે સ્વત ત્રતા-freedom-liberty, શોભા-grace અને સામર્થ્ય -power આપણને એમ જણાય છે કે મનુષ્ય મનુષ્યને નમે છે પરતુ આતરિક દૃષ્ટિએ જોતાં મનુષ્યનો આત્મા પોતાનામા રહેલા અપ્રગટ ગુણોને પ્રગટાવવા, પ્રગટ થયેના ગુણવાન આત્માને નમન કરતો જણાય છે

પચ પરમેષ્ઠિ એટલે પરમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થાને બિરાજમાન આત્માને નમન કરતા આપણો આત્મા તેઓના જેવા જ ગુણોને પ્રગટ કરી આત્મવિકાસની ટોચે પહોચવાની ભાવના રાખે છે વળી નવકાર મત્રના ઉચ્ચારથી-પઠનથી અને ભાવનાથી સર્વ દુખોની નિવૃત્તિ થાય છે-સર્વ પ્રકારનાં સુખોની પ્રાપ્તિ થઈ છેવટે પરમ સુખ કે અવ્યાબાધ સુખ કે અનતાનદ પ્રાપ્ત થાય છે

सव्वपावप्पणासणो-સર્વ દુખના કારણરૂપ પાપનો સર્વથા નાશ થ । અને કારણનો નાશ થયો એટલે કાર્યનો સહજ નાશ થઈ જાય છે સકલ દુખનુ કારણ પાપ છે માટે પાપના નાશથી દુખનો પણ સપૂર્ણ નાશ થાય છે **पणासणो** શબ્દમા એનો નાશ એવો અર્થ નથી પરતુ **प्रनाशन**-પ્રકર્ષ નાશ-સર્વથા નાશ જણાવે છે ઘાસ બાળવામા આવે ત્યારે તેની રાખ થઈ જાય છે એટલે ઘાસના નાશ થયો કહેવાય પરતુ તેની રાખ પણ જ્યારે ઊડી જાય ત્યારે એ ઘાસનો પ્રણાશ થયો કહેવાય. તેમ વ્યજન, અર્થ

તદુભય, અર્થાત્ શુદ્ધ ઉચ્ચાર, શુદ્ધ વિચાર (અર્થ) અને શુદ્ધ ભાવ એટલે કે ઉચ્ચાર અને વિચારથી ઉત્પન્ન થતુ જ્ઞાન એ ત્રણે વિધિએ નવકાર મંત્રને ગણવામા આવે તો સકલ પાપોનો નાશ થાય છે અર્થાત્ સંપૂર્ણ દુઃખનો સર્વથા નાશ થાય છે એટલુ જ નહિ પરતુ મંગલા ણ ચ સવ્વેસિં–અર્થ પ્રમાર ।। મગલો અર્થાત્ પુણ્યો–સુખો પ્રાપ્ત થઈ પઢમ હવઇ મગલમ્–Supreme felicity–Highest Happiness–મનુષ્ય જન્મનુ ઉત્તમોત્તમ સાધ્ય–Sumum Bonum પણ નવકારના યથાર્થ સેવનથી પ્રાપ્ત થાય છે એ જ સ્વરાજ્ય–એ જ આત્મસ્વરાજ્ય કે મહાનમા મહાન આનદ છે નવકારમા પચ પરમેષ્ઠિ એટલે પાચ મહાન્ આત્મા–પાચ આદર્શ આત્માઓનુ સ્મરણ–નમન–ચિંતન–ધ્યાન નવકાર ગણનાર આત્માએ કરવાનું છે

આત્મા અને પરમાત્માનો સબધ આવશે એટલા માટે જ જોવો પડશે શરીરને હુ માનનાર પરમાત્માનું સ્મરણ યથાર્થ કરી શકે નહિ, પરતુ શરીરમા રહેનાર અમર આત્મા અર્થાત્ સવેગ કે પ્રશમ જે અતરાત્મ રૂપ છે તે જ પરમાત્માનું યથાર્થ સ્મરણ કરી શકે દાખલા તરીકે એક માણસ પાસે એક પૈસો છે અને બીજાની પાસે એક કરોડ રૂપિયા છે આ બન્ને પૈસાવાળા છે કોઈ નિર્ધન નથી. એક પૈસાવાળો પૈસાવાળો ગણાય અને કરોડ રૂપિયાવાળો પણ પૈસાવાળો ગણાય તેવી જ રીતે એ સાધક–સમકિતવત–વિવેકી આત્મા અતરાત્મા ગણાય અને પરમાત્મા એ મહાન્ આત્મા ગણાય માત્ર તફાવત ગુણોના વિસ્તારનો છે સાધક અજ્ઞાન નથી, પણ અલ્પ છે સાધ્ય સર્વજ્ઞ કે જ્ઞાન ઉભયમા છે આમ સાધક સાધ્યનો સબધ સમજી નવકારમા–ઉચ્ચારમા, વિચારમા અને ભાવમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ ઘણી વાર નવકારના પદનો ઉચ્ચાર મનુષ્યને કરતો જોવામા આવે છે અર્થ પણ કેટલાક જાણતા હોય છે પરતુ શબ્દ અને અર્થ ઉપર વિચાર કર્યા વિના ભાવરૂપ પ્રકાશ બહાર આવતો નથી એ ભાવરૂપ પ્રકાશ બહાર આવ્યા વિના મનુષ્યને યથાર્થ જ્ઞાન થતુ નથી. શબ્દ એ ચકમક છે અર્થ એ

કનક છે જેમ ચકમકના કનક સાથે અથડાવાથી તણખા રૂપે પ્રકા બહાર આવે છે તેમ વ્યજન એટલે શુદ્ધ શબ્દ, અર્થ એટલે શુ અર્થ અને તદુભય[1] એટલે વિચાર, એ ભેગા થવાથી ભાવરૂપ પ્રકા પ્રગટે છે સાધક આત્માને ખબર પડતી જાય છે કે જે પરમાત્મ હું સ્મરણ કરી રહ્યો છુ તેના પ્રગટ ગુણો જેવા જ મારામા અપ્રગટ ગુણો છે તે ગુણોને તેનુ સતત સ્મરણ–સેવન–આરાધ કરવાથી શનૈ શનૈ પ્રગટ કરતો જાઉ છુ

વળી પચપરમેષ્ઠિના છેલ્લા ત્રણ પદ એટલે કે **नमो आयरियाण नमो उवज्झायाण** અને **नमो लोए सव्वसाहूण** એ ત્રણ પદના ભાવપૂર્વક ધ્યાનથી **सव्वपावप्पणासणो**–સર્વ દુખનો સર્વથા નાશ થાય છે **नमो अरिहताण**ના ભાવપૂર્વક સ્મરણથી સર્વ પ્રકારના મગલ સુખો–કલ્યાણકારક સુખો પ્રાપ્ત થાય છે **नमो सिद्धाण**ના સ્મરણથી પૂર્ણ સુખ–અવ્યાબાધ સુખ–મહાન આનદ પ્રગટ થાય છે

આ પ્રમાણે પચપરમેષ્ઠિને નમસ્કાર કર્યા પછી તેમા જ રહેલા ત્રીજા પદની **नमो आयरियाण**ની સ્થાપના કરી પચિન્દિય નામનુ સૂત્ર કહેવામા આવે છે કે જેમા આચાર્યના છત્રીશ ગુણોનુ વર્ણન છે તે દ્વારા પણ નમન[2] કરનારમા રહેલા અપ્રગટ છત્રીશ ગુણોને (જે ભાવ આચાર્યમા પ્રગટ છે તેને) પ્રગટ કરવાનો હેતુ છે

ગુરુ મહારાજની ગેરહાજરીમા ઉપર પ્રમાણે પચિંદિય બોલી ગુરુની સ્થાપના કરી તેને વન્દન કરતા **मत्थएण वदामि** કહેવાય છે આ ઉપવાક્ય–phrase નો હેતુ એ છે કે આખા શરીરમા મસ્તક એ ઉત્તમ ગણાય છે મસ્તક જેણે નમાવ્યુ તેણે સર્વસ્વ નમાવ્યુ એમ સમજવુ અર્થાત્ નમન કરનાર આત્મસમર્પણ કર્યું અને આત્મસમર્પણ કરી એવુ સ્વીકાર્યું કે મારી સર્વ ધાર્મિક ક્રિયા–મારા

---

1 वजण अत्थ तदुभय

2 વદન મસ્તકેથી થાય અને નમન તદુપરાત હૃદયથી થાય

સર્વ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો આપની આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ ગુરુ મહારાજને ન ન કરતા એમ પણ કહે છે કે-**जावणिज्जाए निसीहिआए**- સર્વ માઠા વ્યવહારને છોડીને-સર્વ પાપવ્યાપારનો ત્યાગ કરીને યથા શક્તિએ વદન કરુ છુ વળી ગુરુ મહારાજને વદન કરતા એમ કહે છે કે '**इच्छामि खमासमणो वंदिउं**' હે ક્ષમાશ્રમણ ! હું આપને વદન કરવાને ઇચ્છુ છુ આપ ક્ષમાશ્રમણ છો ક્ષમા એ જ આપનો મુખ્ય વ્યાપાર છે (હું પણ વદન કરી મારામા ક્ષમા ગુણનો વિકાસ કરવાને ઇચ્છુ છુ મારે મારી ક્ષમાનો વિકાસ વિશેષ કરવો નથી પરતુ આપ નામા જેટલી હદ સુધી ક્ષમા વિકાસ પામી છે તેટલી જ હદની ક્ષમા મારામા વિકાસ પામે એવા ભાવથી હે ક્ષમાશ્રમણ ! ભગવન્ ! હું વદન કરુ છુ) આત્માને શુભ બળની પ્રાપ્તિ અશક્ય નથી એમ જૈન શાસ્ત્ર કહે છે અને એ શુભ બળ પ્રાપ્ત કરવામા અન્ય પ્રશસ્ત નિમિત્ત તરીકે આત્મા એ ઉપાદન છે અને પચપરમેષ્ઠિ એ પુષ્ટ નિમિત્ત છે- ગુરુ એ નિમિત્ત છે શ્રી શ્રીપાલ રાસના રહસ્યના પરિશીલનથી જણાય છે કે આત્મા આપકર્મી છે પોતાના જ આત્મબળથી, Soul-force થી તે ઉચ્ચમા ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે

સામાયિક કરતા કાઉસ્સગ્ગ કરવામા આવે છે કાઉસ્સગ્ગ એટલે કાયોત્સર્ગ **सृज** એટલે છોડવુ-to abandon-ઉત્સર્ગ એટલે સર્વથા છોડવુ કાયોત્સર્ગ એટલે કાયાના ભાવને-દેહાધ્યાસને તથા કર્મભાવને છોડી આત્મભાવમા આવી પરમાત્મભાવમા સ્થિરતા-એકતા કરવી કાઉસ્સગ્ગની ક્રિયા કરવા પૂર્વે ઇરિયાવહીનો પાઠ કહેવામા આવે છે ઇરિયાવહીમા ચોરાશી લાખ જીવાયોનિની જે દશ પ્રકારે વિરાધના થયેલી હોય છે તેની સર્વ જીવરાશીની સાથે ક્ષમાપના કરાય છે અને વિરાધના કરતા જે પાપ થયુ હોય તે પાપ ધોઈ નાખવાને કાઉસ્સગ્ગ કરાય છે **तस्स उत्तरीथी** એમ જણાવે છે કે બાકી રહેલા પાપની નિર્ઘાતનાને અર્થે હું કાયોત્સર્ગ રૂપ શુભ ધ્યાન કરીશ **पावाणं कम्माणं निग्घायणट्ठाए ठामि काउस्सग्गं** પાપ કર્મની

નિર્ઘાતનાને અર્થે કાયાભાવ છોડી હું આત્મભાવમા રહી પ
માગ આત્માને સ્થાપુ છુ

કાયોત્સર્ગ ×કરતા જે કોઈ શારીરિક અપવાદરૂપ–જે
વગર ઇચ્છાએ પણ તથાવિધ શારીરિક સ્વભાવને લઈને
છે તેને માટે છુટી રાખવા **अन्नत्थ ऊससिएणं**નો ઉચ્ચાર
સોળ અપવાદ સિવાય કાયાને એક સ્થાનમાં વાણીને મૌનમ
મનને ધ્યાનમા રાખવાની પ્રતિજ્ઞા કરી કાઉસ્સગ્ગ કરી રહ
लोगस्सના પાઠનો ઉચ્ચાર કરાય છે તેને **चउवीसत्थो** પ
છે તેમા નામ નિક્ષેપનો સમાવેશ થાય છે

શ્રી આચારાંગસૂત્રમા આત્મસશોધન માટે શ્રી વર્ધમાન
શુ કર્યું તેનુ વર્ણન આપવામા આ યુ છે એમની મહાન
પ્રમાણે એમણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે **करेमि सामाइयम्,**
मे अकरणिज्ज पावकम्म–હું સર્વ આત્માઓને સમાન ગણ
કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ કરીશ નહિ. આ જ પ્રકારે શ્રાવક પણ
ઘડી માટે પ્રતિજ્ઞા લે છે કે **करेमि भंते ! सामाइयम्** હે ભગવ
હું સર્વ આત્માઓને સમાન ગણીશ. **सावज्ज जोग पच्चक्खा**
કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ કરવામા મારા મન વચન અને કાયાને
યોજીશ નહિ અને **जावनियम पज्जुवासामि** જ્યાસુધી નિયમ
ત્યા સુધી સમભાવે રહી મારા આત્મગુણનુ સશોધન કરીશ પાપને–
કર્મને–કષાયને જેમ જેમ દૂર કરતો જઈશ તેમ તેમ મારા આત્મ
ગુણનો વિકાસ કરતો રહીશ જૈનદર્શન વૈજ્ઞાનિક–Scientific એટલા
માટે છે કે તેમાં કલ્પનાને સ્થાન નથી આત્મ–સશોધન અને
આત્માવલબન મુખ્ય છે બીજાનો જે આધાર લેવામા આવે છે તેને
માત્ર નિમિત્ત ગણવામા આવે છે પરતુ જૈનદર્શને માન્યુ છે કે

× કાયોત્સર્ગ કરતી વખતે આત્મા કાયાનુ ભાન છોડી દઈને અત
રાત્મભાવમા પ્રવેશ કરે છે અને અતરાત્મભાવમા રહીને પારે પરમાત્માનું
સ્મરણ કરે છે ત્યારે અતરાત્મને પણ ભૂલીને પરમાત્મામા તલ્લીન થાય
છે એથી આત્મપ્રદેશોમા વ્યાપેલા અશુભ કર્મોની નિર્જરા થાય છે

આત્મા એ જ પરમાત્મા છે અને તે પોતાના શુદ્ધાત્મ ભાવમા રહી પરમાત્મા થઈ શકે છે હવે જો કોઇ એમ કહે કે શ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ દીક્ષા લઇ મોહની સામે-કષાયોની સામે યુદ્ધ કરી મહાવીર પણ પ્રાપ્ત કર્યું—મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કર્યું પણ આ કાળમા તો શાસ્ત્રમા કહ્યા પ્રમાણે મોક્ષના દ્વાર બંધ છે તો આપણે શી રીતે મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરી શકીયે ? આ પ્રશ્નનું ઉત્તર એટલુ અપાય કે અહી ઊભા રહીને શુ કરવુ છે ? સામાયિક કરી, તેમણે બતાવેના માર્ગે સામાયિકદ્વારા વહન કરી મોક્ષના બારણા સુધી પહોચવુ અને જ્યારે બારણુ ઉઘડે ત્યારે તુરત તેમા પ્રવેશ કરી દેવો જો એમણે બતાવેલા માર્ગે આપણે ગતિ કર્યા કરીએ તો ઠેઠ મોક્ષના બારણા સુધી તો આપણે પહોચી શકીએ અને એમ કરીએ તો મોક્ષદ્વારમા પ્રવેશ કરવાનો પહેલો વારો આપણો આવે લાતનને લાગે છે કે Door keeper-gate keeper-દરવાન યોગ્યતા વગરનાને મોક્ષમા પ્રવેશ કરવા નથી દેતો અને તે દરવાન તે ક્ષીણમોહ છે મોહનો સંપૂર્ણ ક્ષય ન થાય ત્યાસુધી આપણે મોક્ષના દ્વાર પાસે ઊભા રહેવુ પડે. પરંતુ knock and it will be opened-ખખડાવો અને દ્વાર ઉઘડશે તે પણ થોડા કાળમા કે થોડા ભવમા દેહભાવ છોડવાથી વિદેહભાવ-અંતરાત્મભાવ પ્રગટે છે અને અંતરાત્મામાથી પણ કર્મભાવ દૂર કરી-શુદ્ધાત્મભાવમા જો રહેતા શીખીએ તો મહાવિદેહને માટે આપણે યોગ્ય થઈએ એ યોગ્યતા આવી એટલે ત્યાથી મોક્ષના દ્વાર ઉઘાડા છે જેને શાસ્ત્રયોગ પ્રાપ્ત થઈ પ્રામાણિકપણે વિધાનો કરવા છે તેનામા સામર્થ્યયોગ પણ પ્રકટે છે,[1] એમ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ યોગબિંદુમા કહે છે પ્રભુ મહાવીર સ્વામીએ પરિષહો અને ઉપસર્ગો સહન કર્યા, કારણકે તેઓએ શોધી કાઢયુ કે આત્માના એકેક પ્રદેશમા અનંત બળ છે ઇંદ્રની પણ તેમણે પરિષહો સહન કરવા માટે સહાય લીધી નહિ પરંતુ સ્વાત્મબળથી-આત્મબળથી સકળ કર્મનો ક્ષય કરી, આત્માનો

[1] યોગ ત્રણ છે ઇચ્છા, શાસ્ત્ર અને સામર્થ્ય (શ્રી હરિભદ્રસૂરિ)

પૂર્ણ વિકાસ કરી આત્મસ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું આપણે આપણી શક્તિને ગોપવ્યા વિના યથાશક્તિ તેમને પગલે ચાલીએ તો આપણે પણ આત્મવિકાસ કરી શકીએ—આત્મસ્વરાજ્ય મેળવી શકીએ.

આપણે શ્રી વીર પ્રભુની સ્તુતિમાં ગાઈએ છીએ કે નમામિ વીરં गिरिसारधीरम् હે વીર પ્રભુ ! હું આપને નમસ્કાર કરું છું આપના એ સામર્થ્યને નમું છું કે જે સામર્થ્ય મેરુ પર્વતના જેવું અડગ છે આગ પર્વતમાં બે ગુણ જોવામાં આવે છે અને કવીન્દ્ર શ્રી રવીન્દ્રના મોટાભાઈ જેને બડાદાદા કહે છે તે કહે છે કે ગમે તેવી વીજળી પડે તો પણ ખરા પર્વતમાં ફાટ પડતી નથી અને ગમે તેવો વરસાદ વરસે તો પણ ખરા પર્વતની એક કાંકરી પણ ખરતી નથી. આવી જ રીતે મહાપુરુષો પર્વત શિરોમણિ મેરુના જેવા અડગ છે પરિષહરૂપ વૃષ્ટિઓ કે ઉપસર્ગરૂપ વીજળીઓ તેમનો પરાભવ કરી શકતી નથી તેઓના આત્માના અનંત સામર્થ્ય પાસે સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાલ એ ત્રણે લોકના બાહ્ય સામર્થ્યો પોતાનું મસ્તક નમાવે છે

સ્વાવલંબનને માટે જૈનશાસ્ત્ર વધારે ભાર આપતું જણાય છે ગૌતમ સ્વામીને શ્રી મહાવીર ઉપર રાગ હતો તે રાગ પ્રશસ્ત હતો અને તેના અવલંબનથી તેઓ ઘણી ઉંચી સ્થિતિએ—ગણધર પદવીએ પહોંચ્યા હતા પરંતુ પ્રશસ્ત રાગ પણ કેવળજ્ઞાન મેળવવામાં અંતરાયરૂપ થયો આથી તેમને વિચારણા થઈ કે શ્રી મહાવીરે સ્વાવલંબનથી કૈવલ્ય પ્રાપ્ત કર્યું તેથી તેમનું ચારિત્ર્ય પણ મને સ્વાવલંબને રહેવાનો પરોક્ષ બોધ આપે છે આ વિચાર આવતા—સ્વાવલંબને રહેતા તુરત જ કૈવલ્ય પ્રાપ્ત કર્યું આ ઉપરથી જણાય છે કે પ્રશસ્ત રાગ છે તો આદરણીય પરંતુ છેવટે સ્વાવલંબન—આત્માવલંબન જ પૂર્ણતા પામવાનું અમોઘ સાધન છે

જૈનશાસ્ત્ર એકાન્ત નથી અનેકાન્ત છે તેનો સ્યાદ્વાદ—અનેકાન્તવાદ એ સમાધાનવાદ છે જ્યાંસુધી સાધક જીવ બાળક હોય ત્યાં

સુધી તેને પ્રશસ્ત અનશન લેવુ યોગ્ય છે પણ જ્યારે તે યુવાન થાય ત્યાર સ્થાવન બને રહેવુ યોગ્ય છે

પ્રશસ્ત અનશનને ગ્રહેતા જે ક્રિયા કરવામા આવે છે તેમા નિર્જરાના કરતા પુણ્યબધ–પુણ્યાનુબધી પુણ્ય થવાનો વિશેષ સભવ છે પુણ્ય બધને પણ સોનાની બેડી ગણના શુદ્ધ અધ્યાત્મીઓએ એ જાણવુ યોગ્ય છે કે તેમણે (મુમુક્ષુએ) જે ક્રમથી શાસ્ત્રમા ચડવાનુ કહ્યુ છે તે જ ક્રમથી ચડવુ જોઈએ પ્રથમ પાપને દૂર કરી પુણ્યને માર્ગે પછી પુણ્યના ફળમા અનાસક્ત રહી શુભ આત્મસ્વરૂપ તરફ વહન કરવુ જોઈએ

પુણ્ય અને પાપ બન્ને કર્મ છે–ભીલ છે પાપરૂપ કર્મ આ સસારમા ભીલ જેવુ છે પણ તે લૂટારાની જાતનુ છે જ્યારે પુણ્ય રૂપ કર્મ ભીલ જેવુ છે પણ મોક્ષ માર્ગના વાળાવિયા જેવુ છે આ પ્રમાણે જેટલો તફાવત લૂટારા અને વાળાવિયામા છે તેટલો જ તફાવત પાપ અને પુણ્યમા છે પાપ આત્મગુણો લૂટે છે ત્યારે પુણ્ય લૂટારાથી બચાવે છે એટલુ જ નહિ પરતુ આત્મસ્વાતત્ર્યના માર્ગમા વેળાવિયા રૂપ થઈ ઠેઠ મોક્ષમન્દિના દ્વાર સુધી પહોચાડે છે[1]

કાયોત્સર્ગ પાર્યા પછી મુહપત્તિ પડિલેહવાની ક્રિયા આવે છે તેને પડિલેહતા પુરુષોએ ૫૦ પ્રકારની અને સ્ત્રીઓએ ૪૦ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા કરવાની હોય છે પચાસમાથી ૩૫ નિષેધાત્મક–Negative છે અને ૧૫ વિધાયક–Positive છે લાભનને તો દીવા જેવુ સ્પષ્ટ જણાય છે કે ગતજનિ ભગવાને ઉપદેશેલા ગજયોગનો આમા સમાવેશ થઈ જાય છે ત્યારપછી સામાયિક કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવામા આવે છે જિનાજ્ઞા સાધક એવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે હે ભગવાન્!

[1] શ્રી કેસરિયાજીની યાત્રા જતા આવતા અનેક પ્રકારના ભીલ લૂટ કરે છે ત્યારે બીજા પ્રકારના ભીલ વેળાવિયા તરીકે રહી લૂટારાથી બચાવી શ્રી કેસરિયાજીને સન્મુખ લાવી આપણને ત્યા પહોચાડી પોતે નિવૃત્ત થાય છે–પાછા વળે છે

આપનું ઉપરોક્તુ સામાયિક હું કરીશ **आणा एव धम्मो।** આપની આજ્ઞા એ જ માગે ધર્મ છે જેમ જ્યોર્જ ટી, વોશીંગ્ટન પોતાના ઉપરીની આજ્ઞા પાળી અને તેમને ખુશી કરી એવી પ રીએ પહોંચ્યો કે જેનાથી તેણે અમેરિકાની તમામ ગુલામ પ્રજાને અમેરિકન લોકોની સમાન કક્ષાએ પહોંચાડયા પ્રામાણિક સેવક તે કહેવાય કે જે મેન્યને –ગોરને–Masterને આજ્ઞા કરતા થકાવે પણ આજ્ઞા પાળતા પોતે થાકે નહિ બુકર ટી નોશીંગ્ટન કે જે મહેતા વોર્ડર હતો તેણે પોતાના શેઠને આજ્ઞા કરતા થકવ્યો અને છેવટે મોટે હોદ્દે પહોંચ્યો તેના પ્રયત્નથી ૪૪ વિદ્યાપીઠો–Universities ગુલામ જાતિના લોકોને સ્વતંત્ર બનાવવા માટે સ્થપાઈ છે

करेमि भंतेમા જે પ્રતિજ્ઞા લેવામા આવે છે–જે પચ્ચખ્ખાણ લેવામા આવે છે તેમા પૂર્વાભ્યાસ લઈને–દેહાભ્યાસ લઈને–મોહાધ્યાસને લઈને કદાચ ભૂલ થઈ જાય તો **पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि**’ હું પાપ ભાવને નિંદુ છુ ગુરુ સાક્ષીએ ધિક્કારું છુ અને વોસિરાવુ છુ એટલે કે એવી ભૂલો ફરીથી હું કરીશ નહિ એવુ કહીને હું મારા શુદ્ધ સ્વભાવમા પાછો આવુ છુ આમ કરતા કરતા જ્યારે બત્રીસ દોષોમાથી એક પણ દોષ થાય નહિ ત્યારે આપણે સામાયિકની સિદ્ધિ નજીક આવી ચડશું પરંતુ એટલું જાણવું જોઈએ કે હુ ધીરું છુ–હું સાધન છુ એવુ માનીને સામાયિકની શુભ ક્રિયા કરનાર Jacob's Ladder–નિસરણીએ ચડતા હોય તેમ લાગે છે અને સવેગ અને પ્રશમ ભાવે જે સામાયિક કરતા હોય તે lift ની ઝડપે પોતાના સાધ્યને પહોંચે છે એમ જાણવું

શ્રી હરિભદ્રસૂરિ કહે છે કે જે સાધનો મોક્ષની સાથે જોડે તે ધાર્મિક સાધન યોગ છે જે ધર્માનુષ્ઠાનો શુદ્ધાત્માની સાથે જોડે તે યોગ છે પતંજલિ ભગવાને ચિત્તવૃત્તિઓના નિરોધને યોગ કહ્યો છે ‘**योगश्चित्तवृत्तिनिरोध** ’ ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ કરવાથી ‘**तदा**

'दृष्टु स्वरूपेऽवस्थानम् '* દષ્ટા રૂપ આ આત્મામા પોતાના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય છે પરતુ જૈનશાસ્ત્ર જાણે એવુ કહેતુ હોય કે 'योगो योगनिरोध ' સાવદ્ય યોગને બંધ કર્યા એટલે સ્વાભાવિક રીતે મન, વચન અને કાયા પુણ્ય પંથે વહે છે મન, વચન અને કાયાને આત્મા ભણી વાળ્યા એટલે યોગનિરુદ્ધ થઈ શુદ્ધાત્મા કે પરમાત્માનુ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે

अहिंसा परमो धर्म એમ કહેવામા આવે છે હિંસા ન કરવી એ મહેતું છે, છતા એમ કહેવુ પડયુ છે કે આપણને એમ કરવુ ઘણુ કઠિન લાગે છે ન કરવુ એ ઘણુ કઠિન છે હિંસા કરવાની ટેવ હિંસા ન કરીને દૂર કરવાની છે જીવ ક્રિયા વિના રહી શકતો નથી. જ્યારે તે હિંસા કરવાનુ બંધ કરે છે, ત્યારે તે તરત જ અહિંસા કરવાની ક્રિયા કરે છે જે જીભે મનુષ્યો ગાળ આપે છે એ જ જીભે આશીર્વાદ પણ આપે છે જેને ખોટુ બોલવાની ટેવ છે, તે ખોટુ બોલવાનુ બંધ કરે કે સાચુ બોલવાનો જ એ જ પ્રકારે પાપ કરવાનુ બંધ થાય કે મન વચન અને કાયાના યોગ સ્વાભાવિક રીતે પુણ્ય વ્યાપારમા જોડાઈ જાય છે દાખલા તરીકે ઇરિયાવહિય સૂત્રમાં જે **अभिहया** વગેરે દશ પ્રકારે વિરાધના ગણાવી છે એ વિરાધના બંધ થતા જ જીવમા સ્વાભાવિકપણે સમભાવ કે આત્મભાવ જાગ્રત થાય છે અને આત્મભાવ જાગ્રત થયા પછી એ જીવોની રક્ષા-સેવા-આરાધના કરવા માંડે છે

વિરાધના કરી જીવ જ્યારે નરકગતિ સાધતો હતો ત્યારે આરાધના કરવાની ભાવનાથી-સર્વ જીવોની આરાધના કરવાની ભાવનાથી પુણિયા શ્રાવકની સામાયિક પહોચે છે કે તીર્થંકર પદ પ્રાપ્તિ રૂપ પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે

---

* ત્યારે દષ્ટાના સ્વરૂપમા સ્થિતિ થાય છે

સર્પ છે! સર્પ છે! થોડીવારમા પાચ પચાસ માણસો એક
ઈ ગયા કેટલાએક બૂમો પાડવા લાગ્યા કે ફાણસો લાવો એટલામા
પા ભયભીત થયેના ટોળામાથી એક મનુષ્ય ગેડીને ફાનસ લઈ આવ્યા
અને એ ફાનસના તેજથી જણાઈ આવ્યુ કે જેને બધા સર્પ દેખે છે તે
એક દોરડી હતી તરત જ બધાના હૃદયમાથી ભય ભાગી ગયો એ જ
પ્રકારે જ્યાર આપણે જીવોને—નારકી તિર્યંચ, મનુષ્ય કે દેવ તરીકે જોઈએ
છીએ ત્યારે ક્રોધ માન માયા, લોભ અને મોહરૂપી સર્પો ક વિ ાગ
આપણા મનોભાવને—આત્મભાવને બ ાડી નાખે છે—વિક્ષિપ્ત કરી નાખ
છે જેથી કરીને આપણે ખરેખરી વસ્તુ અર્થાત્ આત્મદ ર ખના નથી
પરંતુ સામાયિકરૂપ ફાનસ લાવનાર મહાત્મા આપણને ખાડી આપે
કે, આ દેવ શરીર નથી—પાય નથી—કર્મ નથી એટલે કે મનુષ્ય તિર્યંચ
વગેરે નથી પરંતુ આત્મા છે એવુ જોતા જ આપણા ગમદ્વેષરૂપ
ભય અને આસક્તિ ચાલી જશે અને આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમા
સર્વ આત્માઓ સાથે સમભાવ રહી અનતાન ને અનુભવશે

પરમાત્માને વીતરાગ શા માટે કહેવામા આવ્યા ' પરમાત્મા
પૂર્ણ સમભાવવાળા છે સર્વ આત્માઓને પોતાના સમાન ગણનારા છે
જેહના કે કમના બે થા ઉચા જુ । જુ । નાના મોટા કાળા ભાગે
ઉપરતા મરના કાળા ગોરા કે ઊંચા નીચા જણાય છે પરંતુ આત્મદૃષ્ટિએ
સર્વ આત્માઓ સમાન છે શરીરને લઈને જેને આપણ ભૂલથી વન
સ્પતિ તરીકે, કીડી તરીકે, મનુષ્ય તરીકે ચક્રવર્તી તરીકે ક હ્ક
તરીકે ગણીએ છીએ તે સર્વમા એક પ્રદેશ વિશેષ કે ઓછો નથી
કીડીમા અને હાથીમા આત્મા સમાન છે પરંતુ તે કીડીમા સ ચિત
જણાય છે ત્યારે હાથીમા વિકસિત જેમ રબરનો કટકો સકુચિત
થાય છે તેમજ વિકસિત પણ થાય છે, તેવી જ રીતે આત્મપ્રદેશો પ ।
સંકુચિત તથા વિકસિત થાય છે પણ તેઓ હોય છે સમાન આટના માટ
જ '**करेमि सामाइयम्**' જ્યા સુધી મને સામાયિકની ૧ વિના છે
ત્યાસુધી જગતના તમામ જીવોને—ચોરાસી લાખ જીવયોનિના સર્વ

જીવોને મારા સમાન ગણીશ એટલે કે વર્ધમાનમા જેવો ભાવ તેવો જ ભાવ સર્વ જીવોમા રાખીશ એ સમભાવના અધ્યવસાન દઢ થવાને 'સાવજ્જ જોગ પચ્ચક્ખામિ એટને મન વચન અ કાયાના યોગથી કોઈપણ સાવદ્ય એટલે પાપવ્યાપાર હું કરીશ નહિ કર નીશ નહિ આવો નિયમ હુ યાવત્ જીવ પાળીશ જાવજ્જીવ પજ્જુવા સામિ ' આ સમભાવથી નથી થતો રાગ કે નથી થતો દ્વેષ તેથી અ પ્રભુ વીતરાગ છે અને વીતદ્વેષ છે પ્રભુ વીતરાગ અને વીતદ્વેષ હોવા છતા-રાગદ્વેષ રહિત હોવા છતા તેમને વીતરાગ શા માટે કહેવામા આવ્યા? તેનો જવાબ એ કે દ્વેષ કરતા રાગને જીતવો બહુ મુશ્કેલ છે ધર્મવ્યાપાર દ્વેષને અટકાવી શકે છે પરતુ કેટલાકથી તે રાગને અટકાવી શકાતો નથી આ વાતને સ્પષ્ટ સમજવા માટે એક ઉદાહરણ લઈએ

એક વેળા પૌષધ નામની ધાર્મિક ક્રિયામા-એટલે આખા દિવ સના સામાયિકમા સોએક માણુસ રોકાએલા હતા તેમા ધીરજલાલ નામના એક ગૃહસ્થ પણ હતા મધ્યાહ્ન પછી સુશીલ નામનો એક મનુષ્ય આવ્યો. અને આવીને ધીરજભાઈ ઉપર માર્મિક રીતે ગાળોનો વરસા વરસાવવા લાગ્યો મુનિરાજ પણ બેઠા હતા પૌષધમા આવેલા મનુષ્યો પણ પોતાના ધાર્મિક ઉપકરણો સાથે બેઠા હતા આ બધાને જોઈને તથા પૌષધમા હોવાથી ધીરજભાઈ કાંઈ બે ના નહિ અર્થાત ધાર્મિક ક્રિયાએ તો સુશીલની સામે દ્વેષ કરતા અટકાવ્યો કાંઈપણ પ્રત્યુત્તર ન મળવાથી સુશીલભાઈ ચાલ્યા ગયા હવે શુ બન્યુ કે મુનિમહારાજ તેમજ પૌષધની ક્રિયા કરનાર મનુષ્યો ધીરજભાઈની શાન્તિના-ધીરજના વખાણ કરવા લાગ્યા ધીરજભાઈ મનમા ફુલાયા પણ તે કોઈએ જાણ્યુ નહિ આ પ્રમાણે તેઓ ધાર્મિક ક્રિયા કરતા હતા કટાસણુ મુહપત્તિ ચરવળો ગુરુ મહારાજ અને પૌષધ કરનારા બાધવો એ ધર્મના સાધનો હતા પણ વખાણ થયા ત્યારે તેઓ ખુશી થયા વગર રહ્યા નહિ કારણકે તેઓ

તે વખતે સમજી શકયા નહિ કે જે વખાણુ થાય છે તે પોતાના આત્માના નથી પરતુ યશનામ કર્મના થાય છે માટે મારે તેમા મોહ પામવો જોઈએ નહિ આથી **શ્રી મૈત્રીમલ્લજીને**[1] લાગે છે કે દ્વેષ કરતા રાગ જીતવો ખૂબ જ મુશ્કેલ હોવાથી એ રાગને પણ જીતનાર–દૂર કરનાર મહાત્માને વીતરાગ ગણી તેમને પરમાત્મા ગણ્યા એવા રાગદ્વેષ રહિત સર્વમા સમભાવ રાખતા શીખવાની કોઇ કળા હોય તો તે **सामाइयम्**–સામાયિક છે

આ સામાયિક સિવાય બીજી પણ જાતના સામાયિક કરી શકાય છે અને તેથી જ મને લાગે છે કે **वहुसो सामाइय कुज्जा** એવુ સામાયિક પાઠમાં કહેવાય છે એવી જાતના સામાયિક આઠ રીતે થઈ શકે છે[2]

(૧) સમભાવ સામાયિક—સર્વ જીવ ઉપર સમતા ભાવ રાખવા રૂપ.
(૨) સમયિક સામાયિક— સર્વ જીવ ઉપર દયા ભાવ રૂપ.
(૩) સમવાદ સામાયિક— રાગદ્વેષ છાડીને યથાર્થ વચન બોલવા રૂપ
(૪) સમાસ સામાયિક— થોડા અક્ષરમા તત્ત્વજ્ઞાન રૂપ
(૫) સક્ષેપ સામાયિક— થોડા જ અક્ષરમા કર્મ નાશની વિચારણા રૂપ
(૬) પરિજ્ઞા સામાયિક— તત્ત્વનુ જાણપણુ થવા રૂપ
(૭) અનવદ્ય સામાયિક— પાપ વગરની પ્રવૃત્તિ કરવા રૂપ
(૮) પ્રત્યાખ્યાન સામાયિક— નિષેધ કરેલી વસ્તુના ત્યાગ રૂપ.

હવે જરા આગળ વિચારીએ સામાયિકના પ્રત્યાખ્યાનમા **तस्स भंते ! पडिक्कमामि** એવુ એક પદ આવે છે તેનો ભાવ એવો છે કે આત્મા પોતાના સ્વભાવને છોડી વિભાવમા ગયેલો હોય ત્યાથી તેને પાછો સ્વભાવમા લાવવો અગ્રેજીમા તેને Confession કહે છે જૈન પરિભા-

૧ હાલ શ્રી મલયસાગરજી
૨ જુઓ 'આદર્શ જૈનોના આદર્શ સામાયિક' સં૦ પડિત લાલન

યામા તો પ્રતિક્રમણ કર્યુ છે મહાત્મા ગાધી પોતાની આત્મકથામા પોતાના સઘળા દોષો કબૂલ કરે છે તે પુસ્તકમા જૈન પ્રતિક્રમણની ઝાખી થાય કે દોષો કબૂલ કરવા કબૂલ કર્યા પછી પુન તેને ન કરવા અને તેમ કરી આત્માને નિર્મળ કરવાની ઇચ્છાવાળા જિજ્ઞાસુઓએ અક ર્મક ક્રિયાપદ Intransitive verb કે સહ્યને Passive voice વાપરવા નહિ બાલકના પિતાજ્ઞ નાના વિષયે કરી આ પ્રયોગ કરતા હતા એક વખત તેમના પુત્રને તેમણ પૂછ્યુ કે ખડિયો કેમ પડ્યો? પુત્ર જવાબ આપ્યો કે બાપુજી હાથમાથી એ પડી ગયો તેમણે કહ્યુ કે એમ ન બોલાય પરંતુ એમ કહે કે મે પાડી નાખ્યો ખડિયામા પોતાની મેળે પડી જવાની શક્તિ નથી મે વિચારપૂર્વક-જ્ઞાનપૂર્વક ખડિયો બરાબર હાથમા પકડ્યો નહિ તથી તે પડી ગયો એમ તારે કહેવુ જોઇએ. આમ આપણે પોતાના દોષ બાળકના પુત્રની જેમ કોઇ કબૂલ કરતા નથી અને કાતો બીજા કોઈ ઉપર એ દોષો ઢોળી પાડીએ છીએ એવી રીતે આપણા આત્મામાથી દોષનિવૃત્તિ થતી નથી દોષનિવૃત્તિ વિના આત્મા પોતાનો વિજય કરી શકતો નથી-વિઘ્નો ઉપર જય મેળવી શકતો નથી

દેહદષ્ટિ ગયા પછી અન્તરાત્મદષ્ટિ થતા આપણે કર્મના ક્ષેત્ર રૂપ કર્મજ દેહમા થતા નાના વિકારમા પડીએ છીએ ઘણાએક વિકારો મનને દોષ આપતા પણ જણાય છે એ વિદ્વાન કવિ ગાય છે કે —

મન તુ ગમાર થા મા

દોષમા માઈ જા મા

મન તેને જવાબ આપે છે કે પ્રભુ! હુ ગમાર નથી હુ તો જડ છુ તમે પોતે જ મને દોષમા પટકો છો અને પછી મને ગમાર કહો છો તમે શિખરે ચઢાવો તો હુ જડ મન સ્વર્ગને શિખરે ચઢુ છુ નરકની ખાઈમા પટકો તો હુ નરકમા પડુ છુ તમારી પ્રેરણા વિના મારાથી કાંઈ થતુ નથી આમા દોષ કે ગુણ તમારા છે તેને તમે મારામા આરોપો છો માટે તમારે पडिक्कमामि કહેવુ જોઈએ

કેટલાએક લક્ષ્મીને દોષ આપે છે કે, જગતમા કલહનુ મૂળ લક્ષ્મી છે લક્ષ્મી તે વખતે ચૈતન્યને કહે છે કે હુ તો જડ છુ મારો દુરુપયોગ તમારા હાથમા છે હુ જડ હોવાથી મારામા ગુણદોષ નથી ગુણદોષ તો તમારામા છે પરન્તુ તેનો આરોપ તમે મારામા કરો છો. હુ લક્ષ્મી છુ તમે લક્ષ્મીના પતિ છો હુ નારી છુ, તમે નારાયણ છો તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે મારે તો ચાલવુ રહ્યું માટે તમારા દોષને માટે તમારે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવુ જોઇએ-પ્રતિક્રમણ કરવુ જોઈએ

કેટલાએક શાસ્ત્રજ્ઞો પણ જાણે પોતે દોષ રહિત હોય તેમ કર્મને દોષ આપે છે વિચાર કરતા જણાય છે કે કર્મ તો-કર્મપરિણામ રાજા તો નિષ્પક્ષપાત ન્યાયાધીશ-Judge જેવા દેખાય છે આત્મારૂપી મહારાજાના રાજ્યમા-સ્વરાજ્યમા-Self-government મા કોઈ યથાર્થ વ્યવસ્થા રાખનાર-Government ચલાવનાર હોય તો તે કર્મ અ લ ઇન્સાફી ન્યાયાધીશ છે તીર્થંકર જેવા જીવોને પણ તે તેના દોષની શિક્ષા અને ગુણનો બદલો આપ્યા વિના રહેતો નથી રાજા મહારાજાના ન્યાયાધીશપણાનુ કાર્ય જે નિષ્પક્ષપાતપણે કરતો હોય તે પ્રમાણપત્ર-Certificate મેળવવાને માટે લાયક છે કે કપડાને કર્મ રિમાર્કને આત્માને કહે છે કે મને પેન્શન આપો મારે તમારી સેવા નથી કરવી મને તો લાગે છે કે મનુષ્યમા એવી હિંમત આવવી જોઈએ તેણે પોતાનો પૂર્ણ વિકાસ કરવો હોય તો જડ એવા મનનો, લક્ષ્મીનો કે કર્મનો દોષ ન કાઢતા જે દોષ પોતાનો છે તેને પ્રતિક્રમી[1] સામાયિક વડે શુદ્ધ કરવા જોઇએ

સામાયિકમા આત્મપ્રતીતિ થાય છે કે નહિ ? થાય છે તો કેવી રીતે ? Whether the convicton of the soul is possible or not ? If it is possible how is it ? Let us see નૈષેધિક રીતે-Negatively જોતા એટલુ જણાશે કે આ

૧ આત્મવીર્ય ખીલે તો મહાત્મા ગાંધીની પેઠે દોષો જણાય તે પ્રગટ કરવા, ગુણો નહિ ગુણો તો સ્વાભાવિક રીતે પોતાના તેજે પ્રકાશી રહે છ

dTe મારી મ'તર નાશ થવાનો નથી ફ્રેન્ચ ફિલોસોફર પિસ્કલ (Piscal) કહે છે કે કેટલાએક એવા વિષ છે કે જેનો એક ગ્રેઇનનો આઠમો ભાગ મનુષ્યને મારી નાખે છે પરતુ એ ગ્રેઇનના આઠમા ભાગને ખબર પણ નથી કે હું મનુષ્યને મારી નાખુ છુ જ્યારે મનુષ્યમા રહેલા આત્માને ખબર છે કે આ શરીર છોડીને હું જાઉ છુ આત્માની વિશેષતા તે આ છે કે તે શુ બને છે તે જાણે છે

કર્મ કરતા આત્મા બળવાન કેમ છે તે જોઈએ શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે આ ચોરાશી લાખ જીવાયોનિમાથી એક એક યોનિમા—એક એક Classમા આપણે અનતીવાર અવતર્યા છીએ નારકી અને તિર્યંચના દુખો અનતવાર આપણે સહન કર્યા છે એ બધા દુખોનો નાશ પણ થયો છતા તમે અને હું બધાય નારકી તિર્યંચ અને દેવનાના સાગરોપમ કે પલ્યોપમના સુખદુખો ભોગવી આવ્યા છતા—હજી કાયમ છીએ એ જ પ્રમાણે દુખોનો નાશ કરી આત્મા મનુષ્યના ઉત્તમોત્તમ ક્ષેત્રમા આવી પહોચ્યો આટલુ તો અકામ[1] નિર્જરાએ તે કરી શક્યો તો હવે સકામ[2] નિર્જરાએ મનુષ્યમા રહી નણુ લોકથી પણ પર એવી ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિ કેમ ન પ્રાપ્ત કરી શકે ? આત્મામા એ સ્થિતિએ પહોચવાનુ બળ પણ છે તે અનત છે તેના એકેક પ્રદેશમા અનત કર્મની વર્ગણાઓ હઠાવી દે તેના કરતા વિશેષ બળ છે તેથી જ એમર્સન કહે છે કે, Eating, drinking, sleeping and clothing is not man only it does not represent him ' વોલ્ટ વ્હોટમેને પણ કહ્યુ છે કે, 'I am not contained between my boots and hats '

જૈન ધર્મની ધાર્મિક ક્રિયાઓમા છ આવશ્યક મુખ્ય મનાય છે અને તે અવશ્ય કરવા જોઈએ એ છ આવશ્યક તે (૧) સામાયિક,

---

૧ વગર સમજ્યે, ઈચ્છાવિના પરાધીનપણે

૨ સમજથી, ઇચ્છાપૂર્વક

(૨) ચઉવિસત્થો (૩) વંદન (૪) પ્રતિક્રમણ (૫) કાયોત્સર્ગ અને (૬) પચ્ચક્ખાણના નામથી ઓળખાય છે. તેમાનુ સામાયિક એ એવુ આવશ્યક છે કે જેની અંદર બાકીના પાંચે આવશ્યકો આવી જાય છે.

करेमि सामाइयम्‌માં સામાયિક આવશ્યકનો, **भंते** માં ચઉવિસત્થો આવશ્યકનો, **तस्स भंते !** માં (૩જુ) વંદન આવશ્યકનો, **पडिक्कमामि**માં પ્રતિક્રમણ આવશ્યકનો, **अप्पाणं वोसिरामि**માં કાયોત્સર્ગ આવશ્યકનો અને **सावज्जं जोगं पच्चक्खामि**માં પચ્ચક્ખાણ આવશ્યકનો સમાવેશ થાય છે. આ પ્રમાણે આ છએ આવશ્યકો શ્રી વીર પ્રભુએ જીવનમાં ઉતારી સિદ્ધ કરેલા અને [illegible] એવી ક્રિયામાં આવી જાય છે.

[illegible] પચ્ચક્ખાણમાં **करेमि भंते ! सामाइयं, सव्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि । जावज्जीवाए पज्जुवासामि । तिविहं तिविहेणं । मणेणं वायाए काएणं । न करेमि न**

પળાતા જ નથી આ પ્રમાણે સાધુ અને ગૃહસ્થના સામાયિકમાં ફેર છે

આમ સાધુએ હમેશને માટે સામાયિક ગ્રહણ કરવું હોય છે જ્યારે ગૃહસ્થને તે અમુક વખતને માટે કરવાનું હોય છે એ અમુક વખત તે ૪૮ મિનિટનો છે તેની અંદર તે સ્વાધ્યાય કરે છે

આ પ્રમાણે સામાયિકમાં આપણો આદર્શ શ્રી મહાવીર સ્વામીનો છે આપણી ખીલેલી અને ખીલતી શક્તિ પ્રમાણે તેમનું સામાયિક સમજી ક્રિયામાં મૂકીએ તો પહેલું આત્મજ્ઞાન, પછી આત્મધ્યાન, પછી આત્માનંદ અને છેવટે આત્માનું અપૂર્વ અને અખંડ રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય પતંજલિ કહે છે કે **सत्त्वपुरुषान्यताख्यातिमात्रस्य सर्वभावाधिष्ठातृत्वं सर्वज्ञातृत्वं च** । અર્થાત્ સત્ત્વ એટલે બુદ્ધિ જે પ્રકૃતિનું પ્રથમ પરિણામ છે તે અને પુરુષ એટલે આત્મા અર્થાત્ જડ અને ચૈતન્ય એ બન્નેનું સમભાનવડે ભાન થતાં જ સર્વ પદાર્થો ઉપરનું અધિષ્ઠાતાપણું અને સર્વજ્ઞપણું સાધકને પ્રાપ્ત થાય છે **तद् वैराग्यादपि दोषबीजक्षये कैवल्यम्** । તેમાં એટલે પ્રકૃતિમાં–કર્મમાં[1] વૈરાગ્ય થતાં દોષનો ક્ષય થાય છે અને કૈવલ્ય પ્રાપ્ત થાય છે[2]

એક દંતકથા છે કે એકવાર અંધકાર શ્રી ઇન્દ્ર મહારાજ પાસે ફરીયાદ કરવા ગયો અને કહ્યું કે મહારાજ! સૂર્ય મને ક્યાંય ટકવા દેતો નથી ઇન્દ્રે કહ્યું કે, હમણાં તું જા હું સૂર્યને બોલાવીને ઠપકો આપીશ અંધકાર જતો રહ્યો પછી ઇન્દ્રે સૂર્યને બોલાવીને અંધકારને કનડવા માટે ઠપકો આપ્યો સૂર્યે કહ્યું કે મહારાજ! અંધકાર ખોટું બોલે છે તે માટે તે મારી પાછળ વાત કરે છે જો એ સાચો હોય તો બોલાવો તેને મારી સમક્ષ જો તે મને કહેશે કે હું કનડું છું તો હું સાચું માનીશ આજ પ્રકારે આત્મજ્ઞાન રૂપી

1 જુઓ શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત યોગબિન્દુ 'જેને સાંખ્ય પ્રકૃતિ કહે છે, તેને જૈનો કર્મ કહે છે

2 कृत्स्नकर्मक्षयो मोक्षः (तत्त्वार्थ अ १० सू ३)

ભાનુ તેના સપૂર્ણ જોસમાં પ્રકાશે છે એટલે મોહરૂપ અંધકાર ચોને જ જતો રહે છે

હવે આપણે આત્માની absolute–સંપૂર્ણ શક્તિઓ સમજવાને યત્ન કરીએ પૃથ્વીપર રાત્રિ અને દિવસ છે રાત્રિ એ અંધકારરૂપ છે–દુખરૂપ છે જ્યારે દિવસ એ ઉજાસરૂપ છે–સુખરૂપ છે પૃથ્વીની જે બાજુ ઉપર સૂર્યનો પ્રકાશ હોય તેને આપણે દિવસ કહીએ છીએ તેથી ઉલટી બાજુને આપણે રાત્રિ કહીએ છીએ પરંતુ આપણી સૂર્યમાળામાંથી પૃથ્વીને દૂર કરીએ તો સૂર્યનો પ્રકાશ સર્વત્ર વ્યાપી રહેલો જણાશે અથવા તો આપણે પૃથ્વીથી ઘણે ઊંચે જઈશુ તો માલુમ પડશે કે ત્યાં સૂર્યાસ્ત કે સૂર્યોદય જેવુ કંઈ નથી સૂર્ય નિરંતર ઉદયમાન છે એટલે કે ત્યાં આપણે Relative day and relative nightથી પર absolute day મા છીએ એમ આપણને લાગશે આવી જ રીતે આ દેહરૂપ પૃથ્વી ઉપર શુભકર્મરૂપી દિવસ અને અશુભકર્મરૂપી રાત્રિ આપણને જણાય છે પરંતુ દેહથી પર એવા આત્મસૂર્યના પ્રકાશમા અનંતા absolute light ની જેમ absolute જ્ઞાન પ્રકાશમા મહાશ્રુતા જણાશું

છેવટે એટલુ જ કહેવાનુ કે આ સંસાર રૂપ મહાસમુદ્રમાંથી તરવાને સામાયિક રૂપ સ્ટીમર આપણને મળેલ છે નાકાધિપતિ શ્રી મહાવીર છે આપણે મુસાફરો છીએ એ સ્ટીમરમા બેસવાને માટે ૪૮ મિનિટ જેટલા વખતની કિંમત આપી સામાયિકની ટિકિટ ખરીદીએ તો આપણે એ સામાયિકરૂપ સ્ટીમરમા ચઢીએ તો કેટલાક પાસકારો પોકારી પોકારીને કહે છે કે જે સ્થિતિ ઉપર શ્રી વીર પ્રભુ પહોચ્યા છે તે જ સ્થિતિએ તમે પહોચશો આ ટિકિટ ખરીદીને અનંત આત્માઓ ત્યાં પહોચ્યા છે અને હજી પણ અનંતા પહોચશે

૧૯૦ ભોગીભાઈ જેશીંગભાઈ દલાલ
નિમ ગ [illegible]દાસ કોચરબ
અમદાવાદ

સામાયિક સૂત્ર

૪

ઇરિયાવહિય સૂત્ર–ઈર્યાપથિકી

(પ્રાયશ્ચિત્ત)

इच्छाकारेण संदिसह भगवन् !
इरियावहियं, पडिक्कमामि ? । इच्छं ॥ १ ॥

હે ભગવન્! ઇચ્છાપૂર્વક આજ્ઞા આપો તો ઇર્યાપથિકી ક્રિયાને તિક્રમુ (ગુરુ અથવા વડીલ તે વખતે આજ્ઞા આપે કે પ્રતિક્રમો. છી સાધુ અથવા શ્રાવક કહે કે,) આજ્ઞા પ્રમાણ છે (૧)

इच्छामि पडिक्कमिउं, इरियावहियाए, विराहणाए॥२॥

જતા આવતા માર્ગમા કે સાધુ-શ્રાવકના ધર્મ-આચાર ાળવામા જે (જીવની) વિરાધના થઈ હોય તે પાપ થકી નિવર્તવાને ચ્છુ છુ (૨)

(જેમકે,)

गमणागमणे ॥ ३ ॥

એક સ્થાનકેથી બીજે સ્થાનકે જતા આવતા, (૩)

पाणक्कमणे, बीयक्कमणे हरियक्कमणे,
ओसा-उत्तिंग-पणग-दग-मट्टी-मक्कडा संताणा
-संकमणे ॥ ४ ॥

ને પગે કરી ચાપવાથી (જીવ એટલે બેઇન્દ્રિય તેઇન્દ્રિય ન્દ્રિય), બીજને ચાપવાથી (બીજ એટલે જે વાવવાથી તેવા બીજ) લીલી વનસ્પતિ ચાપવાથી (વનસ્પતિ ાથી પડતા ટાગને (સૂક્ષ્મ અપકાય), કીડીનાં દરને વર્ણની સેવાળને, સચિત્ત ,પાણીને (અપકાય),

२

પંચિંદિય-ગુરુગુણ સ્મરણ

पंचिंदिय संवरणो,
तह नवविह-बंभचेर-गुत्तिधरो ।
चउविह-कसाय-मुक्को,
इअ अट्ठारस-गुणेहिं संजुत्तो ॥१॥

પાંચ ઇંદ્રિયના વિષયોને રોકનાર
તથા નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિને ધારણ કરનાર,
ચાર પ્રકારના કષાયોથી મુક્ત
આ (ઉપર કહેલા) અઢાર ગુણોથી સંયુક્ત (૧)

पंचमहव्वयजुत्तो,
पंचविहायारपालणसमत्थो ।
पंचसमिओ तिगुत्तो,
छत्तीसगुणो गुरु मज्झ ॥२॥

પાંચ મહાવ્રતથી યુક્ત
પાંચ પ્રકારના આચાર પાળવાને સમર્થ,
પાંચ સમિતિવાળા (અને) ત્રણ ગુપ્તિવાળા,
(એ રીતે) છત્રીશ ગુણવાળા મારા ગુરુ છે (૨)

૩

ખમાસમણ-પ્રણિપાત સૂત્ર

इच्छामि खमासमणो !
वंदिउं जावणिज्जाए निसीहिआए
मत्थएण वंदामि ॥

હે ક્ષમાશ્રમણ ! પાપ વ્યાપારથી નિવૃત્ત થયેલ મારા શરીરવડે
(આપને) યથાશક્તિ વાંદવાને ઇચ્છું છું (અને) મસ્તકવડે વાંદુ છું

૪

ઇરિયાવહિય સૂત્ર-ઇર્યાપથિકી

(પ્રાયશ્ચિત્ત)

इच्छाकारेण संदिसह भगवन् !
इरियावहियं, पडिक्कमामि ? । इच्छं ॥ १ ॥

હે ભગવન્ ! ઇચ્છાપૂર્વક આજ્ઞા આપો તો ઇર્યાપથિકી ક્રિયાને પ્રતિક્રમુ (ગુરુ અથવા વડીલ તે વખતે આજ્ઞા આપે કે પ્રતિક્રમો પછી સાધુ અથવા શ્રાવક કહે કે,) આજ્ઞા પ્રમાણ છે (૧)

इच्छामि पडिक्कमिउं, इरियावहियाए, विराहणाए॥२॥

જતા આવતા માર્ગમા કે સાધુ-શ્રાવકના ધર્મ-આચાર પાળવામા જે (જીવની) વિરાધના થઈ હોય તે પાપ થકી નિવર્તવાને ઇચ્છુ છુ (૨)

(જેમકે,)

गमणागमणे ॥ ३ ॥

એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાનકે જતા આવતા, (૩)

पाणक्कमणे, बीयक्कमणे हरियक्कमणे,
ओसा-उत्तिंग-पणग-दग-मट्टी-मक्कडा संताणा
-संकमणे ॥ ४ ॥

જીવોને પગે કરી ચાપવાથી (જીવ એટલે બેઇન્દ્રિય તેઇન્દ્રિય તથા ચઉરિન્દ્રિય), બીજને ચાપવાથી (બીજ એટલે જે વાવવાથી ઊગી નીકળે તેવાં બીજ), લીલી વનસ્પતિ ચાપવાથી (વનસ્પતિ કાય), આકાશમાથી પડતા ઝાકળને (સૂક્ષ્મ અપકાય), કીડીનાં દરને -નાગરને, પાંચ વર્ણની સેવાળને, સચિત્ત પાણીને (અપકાય),

૨

પંચિંદિય-ગુરુગુણ સ્મરણ

पंचिंदिय संवरणो,
तह नवविह-बंभचेर-गुत्तिधरो ।
चउविह-कसाय-मुक्को,
इअ अट्ठारस-गुणेहिं संजुत्तो ॥१॥

પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયોને રોકનાર
તથા નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિને ધારણ કરનાર
ચાર પ્રકારના કષાયોથી મુક્ત
આ (ઉપર કહેલા) અઢાર ગુણોથી સંયુક્ત (૧)

पंचमहव्वयजुत्तो,
पंचविहायारपालणसमत्थो ।
पंचसमिओ तिगुत्तो,
छत्तीसगुणो गुरु मज्झ ॥२॥

પાંચ મહાવ્રતથી યુક્ત
પાંચ પ્રકારના આચાર પાળવાને સમર્થ,
પાંચ સમિતિવાળા (અને) ત્રણ ગુપ્તિવાળા,
(એ રીતે) છત્રીસ ગુણવાળા મારા ગુરુ છે (૨)

૩

ખમાસમણ-પ્રણિપાત સૂત્ર

इच्छामि खमासमणो !
वंदिउं जावणिज्जाए निसीहिआए
मत्थएण वंदामि ॥

હે ક્ષમાશ્રમણ ! પાપ વ્યાપારથી નિવૃત્ત થયેલ મારા શરીરવડે (આપને) યથાશક્તિ વાંદવાને ઇચ્છું છું (અને) મસ્તકવડે વાંદુ છું

ઇરિયાવહિય સૂત્ર-ઇર્યાપથિકી

(પ્રાયશ્ચિત્ત)

इच्छाकारेण संदिसह भगवन् !
इरियावहियं, पडिक्कमामि ?। इच्छं ॥ १ ॥

હે ભગવન્! ઇચ્છાપૂર્વક આજ્ઞા આપો તો ઇર્યાપથિકી ક્રિયાને પ્રતિક્રમુ (ગુરુ અથવા વડીલ તે વખતે આજ્ઞા આપે કે પ્રતિક્રમો પછી સાધુ અથવા શ્રાવક કહે કે,) આજ્ઞા પ્રમાણ છે (૧)

इच्छामि पडिक्कमिउं, इरियावहियाए, विराहणाए॥२॥

જતા આવતા માર્ગમા કે સાધુ-શ્રાવકના ધર્મ-આચાર પાળવામા જે (જીવની) વિરાધના થઈ હોય તે પાપ થકી નિવર્તવાને ઇચ્છુ છુ (૨)

(જેમકે,)

गमणागमणे ॥ ३ ॥

એક સ્થાનકેથી બીજે સ્થાનકે જતા આવતા (૩)

पाणक्कमणे, बीयक्कमणे हरियक्कमणे,
ओसा-उत्तिंग-पणग-दग-मट्टी-मक्कडा संताणा
-संकमणे ॥ ४ ॥

જીવોને પગે કરી ચાપવાથી (જીવ એટલે બેઇન્દ્રિય તેઇન્દ્રિય તથા ચઉરિંદ્રિય), બીજને ચાપવાથી (બીજ એટલે જે વાવવાથી ઊગી નીકળે તેવા બીજ), લીલી વનસ્પતિ ચાપવાથી (વનસ્પતિ કાય), આકાશમાથી પડતા ઝાકળને (સૂક્ષ્મ અપકાય), કીડીનાં દરને -નાગરને, પાચ વર્ણની સેવાળને સચિત્ત પાણીને (અપકાય)

સચિત્ત માટીને (પૃથ્વીકાય) કરોળીઆવાળી જાળને ચાંપવાથી-મસળવાથી (૪)

जे मे जीवा विराहिया ॥ ५ ॥

જે જીવોની મે વિરાધના કરી હોય અર્થાત્ જે જીવોને મે પીડા ઉપજાવી હોય (૫)

(કેટલા)

एगिंदिया, बेइंदिया, तेइंदिया,
चउरिंदिया, पंचिंदिया ॥ ६ ॥

એક ઇન્દ્રિયવાળા (પૃથ્વીકાય અપકાય તેઉકાય, વાઉકાય અને વનસ્પતિકાય) બે ઇન્દ્રિયવાળા (કૃમિ શખ અળસિયાં વગેરે) ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા (જૂ માંકડ કીડી વગેરે) ચાર ઇન્દ્રિયવાળા (વીંછી ચાંચડ ભમરી તીડ વગેરે) અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા (નારકી તિર્યંચમાં જળચર સ્થળચર અને ખેચર, મનુષ્ય અને દેવ) (૬)

[આ પાંચે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાંથી કોઈપણને મે વિરાધ્યા હોય-દુઃખ ઉપજાવ્યુ હોય]

(કેવી રીતે ?)

अभिहया, वत्तिया, लेसिया
संघाइया संघट्टिया, परियाविया
किलामिया उद्दविया,
ठाणाओ ठाणं संकामिया, जीवियाओ ववरोविया,
तस्स मिच्छा मि दुक्कडं ॥ ७ ॥

સામા આવતા પગે કરી હણ્યા હોય, ધૂળમાં કે કાદવમાં ઢાંક્યા હોય જમીન સાથે મસળ્યા હોય માંહોમાંહે એક બીજાના શરીરને

મેળવ્યાં હોય, સ્પર્શ કરીને દુભાવ્યા હોય, દુખ દીધા હોય, મરણ-તોલ કર્યા હોય, ત્રાસ ઉપજાવ્યા હોય, એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને મૂક્યાં હોય પ્રાણ રહિત કરી નાખ્યા હોય, તે સંબંધી મને પાપ લાગ્યુ હોય તે પાપ મિથ્યા થાઓ (૭)

૫

તસ્સ ઉત્તરી-ઉન્માર્ગકરણ

तस्स उत्तरीकरणेण,
पायच्छित्तकरणेण,
विसोहीकरणेण
विसल्लीकरणेण,
पावाण कम्माण, निग्घायणट्ठाए,
ठामि काउस्सग्ग ॥ १ ॥

તેની (આત્માની) વિશેષ શુદ્ધિ કરવાને
(ગુરુ પાસે) પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાને,
(આત્માની) વિશેષ શુદ્ધિ કરવાને,
(આત્માને) શલ્યરહિત કરવાને,
પાપ કર્મોનો નાશ કરવાને
હુ કાય-વ્યાપારનો ત્યાગ કરુ છુ
[આત્મવિકાસ આદરવા માટે કાયોત્સર્ગ કરુ છુ]

૬

અન્નત્થ-કાયોત્સર્ગના આગાર

अन्नत्थ ऊससिएणं,
नीससिएणं,
खासिएणं, छीएणं, जंभाइएणं, उड्डुएणं,
वायनिसग्गेणं, भमलीए, पित्तमुच्छाए ॥ १ ॥

(જે બાર આગારો હવે કહેવામાં આવે છે તે વર્જીને) બીજે સ્થાનકે (કાય વ્યાપારનો ત્યાગ કરું છું) [એ બાર આગારોના નામ] ઊંચો શ્વાસ લેવાથી નીચો શ્વાસ મૂકવાથી ઉધરસ આવવાથી છીંક આવવાથી બગાસું આવવાથી ઓડકાર આવવાથી વા છૂટ થવાથી, ચકરી આવવાથી, પિત્તના પ્રકોપથી મૂર્છા આવવાથી (૧)

सुहुमेहिं अंगसंचालेहिं,
सुहुमेहिं खेलसंचालेहिं,
सुहुमेहिं दिट्ठिसंचालेहिं ॥ २ ॥

શરીરનો સૂક્ષ્મ (પણ) સંચાર-હલનચલન થવાથી
સૂક્ષ્મ રીતે થૂંક અથવા કફ ગળવાથી
દૃષ્ટિના સૂક્ષ્મ સંચારથી (૨)

एवमाइएहिं आगारेहिं,
अभग्गो, अविराहिओ,
हुज्ज मे काउस्सग्गो ॥ ३ ॥

(પૂર્વે કહેલા બાર આગાર તથા બીજા ચાર અગ્નિ સર્પાદિકના ઉપદ્રવ પ્રસંગે છૂટ રાખીને) આ આગારોથી મારો કાયોત્સર્ગ અખંડિત અને અવિરાધિત હોજો (૩)

(ક્યાસુધી ?)

जाव अरिहंताण, भगवंताण,
नमुक्कारेण न पारेमि ॥ ४ ॥

જ્યાંસુધી અરિહંત ભગવાનને (પ્રકટ) નમસ્કાર કરી (કાયોત્સર્ગ) ના પારું, (૪)

ताव काय, ठाणेण, मोणेण, झाणेण
अप्पाण वोसिरामि ॥ ५ ॥

ત્યાંસુધી શરીરને એક સ્થાને સ્થિર કરીને, મૌન રાખીને, ધર્મ ધ્યાનને વિષે એકાગ્રતા કરીને મારી કાયાને (પાપ વ્યાપાર થકી) વોસિરાવું છું–અળગ કરું છું (૫)

૭

લોગસ્સ–નામ સ્તવ–ચતુર્વિંશતિ સ્તવ.

लोगस्स उज्जोअगरे,
धम्मतित्थयरे जिणे,
अरिहंते कित्तइस्सं,
चउवीसं पि केवली ॥ १ ॥

(સકળ) લોકના ઉદ્યોત–પ્રકાશ કરનારા, ધર્મ તીર્થના સ્થાપ નારા, (રાગદ્વેષને) જીતનારા, (કર્મરૂપી) શત્રુનો નાશ કરનારા, (અને) કેવળજ્ઞાની (એવા) ચોવીસે તીર્થંકરો અને અન્ય તીર્થંકરો–કેવળી ભગવંતોનું હું કિર્તન–સ્તુતિ–સ્તવના કરીશ (૧)

उसभमजिय च वंदे,
संभवमभिणंदणं च सुमइं च,
पउमप्पहं सुपासं,
जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥ २ ॥

(શ્રી) ઋષભદેવ તથા અજિતનાથને હું વાંદુ છુ સંભવનાથ, અભિનંદન તથા સુમતિનાથને તેમજ પદ્મપ્રભુ સુપાર્શ્વનાથ અને રાગદ્વેષના જિતનાર ચંદ્રપ્રભુને પણ હું વાંદુ છુ

सुविहिं च पुप्फदंतं
सीअल-सिज्जंस-वासुपुज्जं च,
विमलमणंतं च जिणं,
धम्मं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥

(શ્રી) સુવિધિનાથ-પુષ્પદંતને શીતલનાથને. શ્રેયાંસનાથને તથા વાસુપૂજ્યને વિમલનાથને રાગદ્વેષના જિતનાર અનંતનાથને ધર્મ નાથને તેમજ શાંતિનાથને હું વાંદુ છુ (૦)

कुंथुं अरं च मल्लिं,
वंदे मुणिसुव्वयं नमिजिणं च,
वंदामि रिट्ठनेमिं,
पासं तह वद्धमाणं च ॥ ४ ॥

(શ્રી) કુંથુનાથને અરનાથને અને મલ્લિનાથને મુનિસુવ્રત અને રાગદ્વેષને જિતનારા નમિનાથને હું વાંદુ છુ અરિષ્ટનેમિને પાર્શ્વ-નાથને અને વર્ધમાન પ્રભુને હું વાંદુ છુ

एवं मए अभिथुआ,
विहुयरयमला पहीणजरमरणा,
चउवीसंपि जिणवरा,
तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

એ પ્રકારે મે (નામપૂર્વક) સ્તવ્યા જેમણે (કર્મરૂપ) રજ તથા મળને ટાળ્યા છે, જરા અને મરણનો જેમણે ક્ષય કર્યો છે એવા ચોવીસે તીર્થંકરો અને બીજા કેવળજ્ઞાનીઓ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ (૫)

कित्तियवंदियमहिया,
जे ए लोगस्स उत्तमा सिद्धा,
आरुग्गबोहिलाभ,
समाहिवरमुत्तम दिंतु ॥ ६ ॥

(જેમને ઇન્દ્રાદિ) સ્તવ્યા છે, વાંદ્યા છે, પૂજ્યા છે, જેઓ લોકને વિષે ઉત્તમ સિદ્ધ (ભગવાન) થયા છે, તેઓ (મને) આરોગ્ય, સમ્યગ્દર્શનનો લાભ તથા ઉત્તમ સમાધિનુ વરદાન આપો

चंदेसु निम्मलयरा,
आइच्चेसु अहिय पयासयरा,
सागरवरगंभीरा,
सिद्धा सिद्धिं मम दिसतु ॥ ७ ॥

(અનેક) ચંદ્રોથી પણ અતિ નિર્મળ, (અનેક) સૂર્યોથી પણ અધિક પ્રકાશના કરનારા, સ્વયભૂરમણ મહાસાગર જેવા ગભીર, (એવા) સિદ્ધ થએલા (પરમાત્માઓ) મને મોક્ષ-મુક્તિ દેખાડો-આપો

૮

કરેમિ ભંતે-સામાયિક

करेमि भंते ! सामाइय,
सावज्ज जोग पच्चक्खामि ।
जाव नियम पज्जुवासामि ।
दुविहं, तिविहेण,

વિધિ

સામાયિક લેવાને માટે

(શ્રાવક-શ્રાવિકાએ સામાયિક લીધા પહેલા શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી બાજોઠ કે અન્ય ઊંચા સ્થાન ઉપર ધાર્મિક પુસ્તક મૂકી, જમીનને ચરવળા વડે પૂંજી શુદ્ધ કરી, કટાસણું પાથરી ચરવળો તથા મુહપત્તિ લઈ બેસવું)

(સ્થાપના સામે જમણો હાથ અવળો રાખી)

નવકાર તથા પંચિંદિય ચિન્તવવા

ખમાસમણ દેવું

ઇરિયાવહિયં તસ્સ ઉત્તરી તથા અન્નત્થ સૂત્ર

‘ચંદેસુ નિમ્મલયરા” સુધી અથવા ચાર નવકાર

પ્રગટ લોગસ્સ સૂત્ર કહેવું

ખમાસમણ દઈ આજ્ઞા માગવી કે

ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! મુહપત્તિ પડિલેહું ? ઇચ્છં (આદેશ)
મુહપત્તિની પડિલેહના
[ઉભા થઈને]
ખમાસમણ દઈ આજ્ઞા માગવી કે,
ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! સામાયિક સંદિસાહું ? ઇચ્છં (આદેશ)
ખમાસમણ દઈ આજ્ઞા માગવી કે,
ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! સામાયિક ઠાઉં ? ઇચ્છં (આદેશ)
નવકારનું (બે હાથ જોડીને) સ્મરણ કરવું
ઇચ્છકારી ભગવન્ ! પસાય કરી સામાયિક દંડક ઉચ્ચરાવોજી (આદેશ)
કરેમિભંતે સૂત્ર (વડિલ પાસે વડિલ ન હોય તો પોતે કહેવું)
ખમાસમણ દઈ આજ્ઞા માગવી કે,
ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! બેસણે સંદિસાહું ? ઇચ્છં (આદેશ)
ખમાસમણ દઈ આજ્ઞા માગવી કે,
ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! બેસણે ઠાઉં ? ઇચ્છં (આદેશ)
[બેસી જઈને]
ખમાસમણ દઈ આજ્ઞા માગવી કે,
ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! સજ્ઝાય સંદિસાહું ? ઇચ્છં (આદેશ)
ખમાસમણ દઈ આજ્ઞા માગવી કે
ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ? સજ્ઝાય કરું ? ઇચ્છં (આદેશ)
ત્રણ નવકાર ગણવા

[૪૮ મિનિટ સુધી સ્વાધ્યાય–આત્મધ્યાન]

સામાયિક પારવા માટે

ખમાસમણુ દેવુ
ઇરિયાવહિય તસ્સઉત્તરી અને અન્નત્થ સૂત્ર કહેવા
લોગસ્સ અથવા ચાર નવકારનો કાઉસગ્ગ કરવો
પ્રગટ લોગસ્સ સૂત્ર કહેવુ
ખમાસમણુ દઈ આજ્ઞા માગવી કે
ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! મુહપત્તિ પડિલેહું? ઇચ્છં (આદેશ)
મુહપત્તિની પડિલેહના.
ખમાસમણુ દઈ આજ્ઞા માગવી કે
ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સામાયિક પારું? યથાશક્તિ (આદેશ)
ખમાસમણુ દઈ આજ્ઞા માગવી કે
ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! સામાયિક પાર્યું? તહત્તિ (આદેશ)
[જમણો હાથ ચરવળા ઉપર સ્થાપી]
નવકાર અને સામાઇયવયજુત્તો સૂત્ર કહેવા
[જમણો હાથ સ્થાપના સામે સવળો રાખી]
નવકાર ગણવો

[ઇતિ શમ્]

આદર્શ જૈનોના આદર્શ સામાયિક

सामाइय, समइय, समवाओ समास सखेवो।
अणवज्ज य परिणो, पच्चक्खाणेय ते अट्ठा ॥

સામાયિક (સમભાવ), સમયિક (દયાભાવ), સમવાદ (રાગદ્વેષ રહિત યથાવસ્થિત વચન), સમાસ (થોડા અક્ષરમા તત્ત્વજ્ઞાન), સંક્ષેપ (થોડા અક્ષરમા સકળ શાસ્ત્રનો બોધ) અનવદ્ય (પાપ વગરનુ આચરણ), પરિજ્ઞા (તત્ત્વનુ જાણપણુ), અને પ્રત્યાખ્યાન (નિષેધ કરેલી વસ્તુનો ત્યાગ), એમ આઠ પ્રકારના સામાયિક છે

દરેક પ્રકારના સામાયિક ઉપર તેનો વિશેષ બોધ થવાને માટે એક એક દૃષ્ટાંત નીચે પ્રમાણે છે

दमदंते मेअज्जे कालय पुत्था चिलाइपुत्ते य
धम्मरुइ इला तेयली, सामाइय अट्ठ उदाहरणा ॥

(અનુક્રમે) દમદત રાજા મેતાર્ય મુનિ, કાલકાચાર્ય, ચિલાતિપુત્ર, લૌકિકાચાર પંડિતો, ધર્મરુચિ સાધુ ઇલાચી કુમાર અને તેયલીપુત્રના દૃષ્ટાંતોથી આ આઠે પ્રકારના સામયિકો જાણવા–દૃષ્ટાંતો જાણી લેવા.

ઉપોદ્ઘાત

[વિષમતા-સમતા[1]]

એક વખત મહારાજા ગાયકવાડ જેવા નરેન્દ્રના દરબારમા બે કારીગરો આવી ચડે છે આવીને મહારાજા સન્મુખ ભેટ ધરે છે મહારાજા તેમના સામુ જોઈને પૂછે છે, કે તમે કોણ છો ?

તેઓ બન્ને ઉત્તર આપે છે કે, અમે કળાકાર છીએ

મહારાજા ફરી વખત તેમનું નિરીક્ષણ કરી એકને પૂછે છે કે, તારુ નામ શુ ?

તેમાનો એક ઉત્તર આપે છે કે, મારુ નામ ચિત્રકાર

મહારાજા બીજાને પૂછે છે કે, તારુ નામ શુ ?

બીજો જવાબ આપે છે કે, મહારાજ ! મારુ નામ વિચિત્રકાર.

મહારાજા જરા વિચારમા પડી ફરી વખત બન્નેને પૂછે છે કે, તમારો ધધો શુ છે ?

ચિત્રકાર કહે છે કે, હુ ચિત્રો કરુ છુ

વિચિત્રકાર કહે છે કે હુ, વિચિત્રો કરુ છુ

---

1 વિષમતા એ સસાર છે, ને સમતા એ મોક્ષ છે

રાજા આ સાભળી આશ્ચર્યમા ગરકાવ થાય છે છેવટે ખૂબ જ વિચાર કરીને તેઓ આ બનેને કહે છે કે ચિત્રકાર! જુઓ, મારો આ લક્ષ્મીવિલાસ મહેલ તેની એક દિવાલ તમને સોપુ છુ તેના ઉપર મનગમતા ચિત્રો તમે તૈયાર કરો અને વિચિત્રગર તરફ ફરીને કહે છે કે, વિચિત્રકાર! આ તેની સામેની જ બીજી દિવાલ તમને સોપુ છુ તેના ઉપર તમારુ વિચિત્ર તૈયાર કર્યા કરો

ચિત્રકાર તથા વિચિત્રગર બને મહારાજાની આજ્ઞા માન્ય કરી તેમને કહે છે કે મહારાજા સાહેબ! અમારુ કામ ફક્ત ૪૮ મિનિટમાં પૂરૂ થઈ રહેશે માટે અમારુ કામ જોવાને આપ અવશ્ય તે વખતે પધારશો

મહારાજાના ગયા પછી ચિત્રકાર પોતાને સોપેલી મોટી દિવાલ ઉપર સુદર વનનો દેખાવ ચીતરવો શરૂ કરે છે તેમા નાના પ્રકારના વૃક્ષો જેવા કે જાંબુના આબાના દાડમના જામફળીના, મોસબીના ઈત્યાદિ અનેક જાતના વૃક્ષો પર્વત તેમાથી નીકળતા પાણીના ઝરા ઝરામાથી થતી નદી તળાવ અને સરોવર તેમજ રોઝ હરણ વગેરે પશુઓ તથા આકાશમા ઉડતા પખીઓ પણ ચીતરે છે

આ પ્રમાણે જ્યારે ચિત્રકાર ચિત્ર ચીતરી રહ્યો છે ત્યારે વિચિત્રગર ભીત ઉપરના ડાઘાડુઘી કાઢી ખાડા ટેકરાવાળી જમીનને બરાબર સરખી કરી હાથમા એક કોકુ લઈ પોત નુ વિચિત્ર કામ કરી રહ્યો છે

૪૮ મિનિટ પછી મહારાજા સાહેબ મહારાણી યુવરાજ તેમના મુખ્ય અમાત્ય તથા ચાક હજૂરીયા આ બનેનુ કામ જોવા આવે છે

પ્રથમ બધા ચિત્રકારનુ કામ જુએ છે મહારાજા તો વનનુ ચિત્ર નિહાળી દિગ્મૂઢ બની જાય છે અને ભૂલથી આબા ઉપરનુ ફળ તોડવાને યત્ન કરે છે તે વખતે ચિત્રકાર તેમને હસીને કહે છે કે, મહારાજ! આ વન નથી પણ વનનું ચિત્ર છે

આ બધુ જોઈ મહારાજા ચિત્રકારની ઉપર ખૂશ થાય છે

બીજી દિવાલ ઉપર વિચિત્રકારને કામ સોપ્યુ હતુ પણ વચ્ચે પડદો હોવાથી એક બાજુથી તેઓ વિચિત્રકારનું કામ જોવા માટે જાય છે ત્યા વિચિત્રકાર પોતાના હાથમાં એક મોટુ કોડુ લઈ દિવાલને ઘસતો જોવામા આવે છે મહારાજાને જોઈ તે પોતાનુ કામ બધ કરે છે કોડા વડે ઘસી ઘસીને તેણે ભીતને એવી બનાવી છે કે જાણે દર્પણ જ ના હોય ! મહારાજા વગેરે દીવાલ જોઈને છક થાય છે દરેકનુ પ્રતિબિમ્બ સ્પષ્ટ રીતે દિવાલમા દેખાય છે મહારાજા તથા બીજા જ્યારે આ પ્રમાણે વિચારમા લીન થયા છે, ત્યારે વિચિત્રકાર બને દિવાલો વચ્ચે રાખેલો પડદો ખસેડી નાખે છે પડદો ખસતાની વાર જ ચિત્રકારનું આખુય વનનુ ચિત્ર વિચિત્રકારની દિવાલ ઉપર પ્રતિબિમ્બિત રૂપે દૃશ્ય થાય છે

રાજા તથા રાણી તેમજ બીજા આબાના વૃક્ષ નીચે ઉભેલા દેખાય છે આ બધુ જોઈ રાજા તથા રાણી વગેરે ખૂબ જ આશ્ચર્ય પામે છે

આ પ્રમાણે ચિત્રકાર અને વિચિત્રકારની કળામા જે ભેદ છે, તે જ ભેદ જગતના તમામ દર્શનોમા અને તેના અધ્યાત્મવાદમા છે

અધ્યાત્મવાદનો પ્રતિનિધિ વિચિત્રકાર છે અને દર્શનોનો પ્રતિનિધિ ચિત્રકાર છે દર્શન જે દિવાલ ઉપર કામ કરે છે તે મસ્તક છે[1] અને અધ્યાત્મ જે દિવાલ ઉપર કામ કરે છે તે હૃદય[2] છે

જે જીવ ઉપર પ્રમાણે વિચિત્રકારની જેમ હૃદયરૂપી દિવાલ ઉપરથી કષાયરૂપ ખાડા ટેકરાને સાફ કરી વિષમભાવ રૂપી ડાઘાઓને દૂર કરી તેને સરખી કરે છે–સમભાવમા લાવે છે તે જેમ મહારાજા અને તેની સાથેના બીજા મનુષ્યોના પ્રતિબિંબો ભીત ઉપર દેખાયાં

---

૧ બુદ્ધિ કે જ્ઞાન છે

૨ સમભાવ કે શુદ્ધ પ્રેમ છે દિલોજાની, સુહૃદત્વ–Intimacy છે

તેમ તેને નિર્મળ હૃદયરૂપી દિવાન ઉપર[૧] આત્મદર્શન થશે અને એ આત્મારૂપી મહારાજ બુદ્ધિરૂપી મહારાણીદ્વારા, જીવનરૂપી યુવરાજ દ્વારા, મનરૂપી પ્રધાનદ્વારા અને આઠ ઇન્દ્રિયોરૂપી હજૂરીયાદ્વારા પોતે અને પોતાના સાધનોમા સ્થિર થઈ પોતાનાથી કરાતા ચિત્રોમાં, જે ચિત્રકારની ભીત ઉપર દેખાતાં હતાં તેમાં મોહ પામશે નહિ પરંતુ સમતા ભાવે ઉદયાધીન કર્મમાં અનાસક્ત રહી કર્મને ખપાવી અનંત ગુણાનંદવાળા મોક્ષને પ્રાપ્ત કરશે

" આત્મા પોતાના સ્વગુણ બાગમાં જ કેવળ રમણ કરતો હોય, ત્યારે તેના પગ તે શુદ્ધ આત્માની ભક્તિ ભાવે પ્રદક્ષિણા કરતા, હસ્ત પૂજન કરતા વાચા સ્તુતિ કરતી, મન શુકનધ્યાન ધરતું જીવ સ્વગુણોની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરતો, બુદ્ધિ પતિવ્રતા સ્ત્રીની પેઠે તેની ચેતના રૂપી પ્રભા ફેલાવતી, અને ચેતન સ્વવીર્ય પ્રગટ કરતું માલુમ પડશે

૧

સમભાવ સામાયિક

[દમદત મુનિ]

દર્પપૂર નામના એક નગરમા દમદત નામનો એક ઘણો જ બળવાન રાજા રાજ્ય કરે છે ચારે બાજુ તેની આણ વર્તે છે એક વખત તે પોતાના પાડોશી મિત્ર જરાસંધ રાજાને યુદ્ધમા સહાય આપવાને જાય છે જ્યારે તે આ પ્રમાણે પોતાની નગરીમા ગેરહાજર છે ત્યારે હસ્તિનાપુરના રાજા પાડવ કૌરવો દુર્પપુરને જીતી લે છે દમદત રાજા પાછા ફરતા પોતાની નગરીને જીતાયેલી જોઈ પાડવ[1] કૌરવ[2] સાથે યુદ્ધ કરે છે અને તેમા જીત મેળવી તેમને પોતાના નગરમાથી હાકી કાઢે છે

ત્યાર પછી કેટલાક વર્ષો સુધી દમદત રાજા પોતાના નગરમા સુખે રાજ્ય કરે છે વર્ષાઋતુની એક મધ્યાહ્ને તેઓ પોતાના મહેલના ઝરૂખામા બેઠા છે ત્યારે તેમની નજર પશ્ચિમ દિશામા અસ્ત થતા સૂર્ય તરફ જાય છે-પડે છે

---

૧ રાગ ૨ દ્વેષ,

સધ્યા બગેમર ખીલેલી છે સુદર રાતા અને સોનેરી રંગોથી આકાશ પથરાઈ રહ્યુ છે તે વખતે આકાશમા નાના પ્રકારના ચિત્ર વિચિત્ર વાદળાના ક્ષણે ક્ષણે પલટાતા મનોહર રૂપો જોઈ તેઓ ખુશી થાય છે અને એકીટશે તેની સામે જ જોઈ રહે છે

એટલામા એકદમ પવન ફુકાવા લાગે છે અને તે એવા જોરથી તો ફુકાય છે કે આખુ ય આકાશ તરત જ વિરૂપ થયેલા વાદળાઓથી છવાઈ જાય છે

આ પ્રમાણે પહેલા દેખાતાં મનોહર આકૃતિવાળા વાદળાઓને આવા વિરૂપ વાદળાઓમા ફેરવાએલા જોઈ દમ ત રાજા વિચાર ઉપર ચડે છે 'જેવી રીતે આ દેખાતા મનોહર વાદળા ક્ષણમા નાશ પામે છે તેવી જ રીતે આ રાજ્ય મહેલ રિદ્ધિ સિદ્ધિ, રાણી અને પુત્રો જે જે રમણીય પદાર્થો ઉપર નજર પડે છે તે શુ ક્ષણમા કાળરૂપ પવનના ઝપાટાથી નાશ પામશે ? શુ હુ પણ એ કાળરૂપ પવનના ઝપાટાથી નાશ પામીશ ? આવડુ મોટુ મારુ રાજ્ય એ પણ નાશ પામશે ? આ પ્રમાણ વિનાશી વસ્તુનો વિચાર થતા તેની દૃષ્ટિ અતર તરફ વળે છે અને તેને અંતરમા રહેલ અવિનાશી આત્માની વીજળીના ચમકારાની જેમ ઝાંખી થાય છે તેથી એ અવિનાશી આત્માનો પૂર્ણ અનુભવ લેવા પોતાનું રાજ્ય યુવરાજને સોંપી સંસાર છોડી શ્રી તીર્થંકર ભગવાને ઉપદેશેલી ભગવતી સામાયિક રૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે અને આત્મશોધનરૂપ સામાયિક કરતાં કરતા તથા વિહાર કરતા કરતા તેઓ હસ્તિનાપુરની ભાગોળે આવી પહોંચે છે અને ત્યા શહેરની બહાર કેટલેક અતરે કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને ઊભા રહે છે

એવામા ત્યાથી પાડવો ઘોડેસ્વાર થઈને પસાર થાય છે અને તેમની દૃષ્ટિ આ ધ્યાનસ્થ મુનિરાજ ઉપર પડે છે ભાવિક હોવાથી તેઓ મુનિરાજની નજદીક આવે છે એક ધ્યાનથી જોતા તેમને

જણાય છે કે પોતાના ઉપર વિજય મેળવનાર એ મહાબળવાન દમદત રાજા છે આથી તેઓ બહુ આશ્ચર્ય પામે છે

"ક્યા એમની ગજગિદ્ધિ અને ક્યા આ મુનિપણું!" એમ વિચારતા પૂજ્ય બુદ્ધિથી તેમની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી,ભકિતભાવે સ્તુતિ કરી પોતાના બગીચા તરફ જાય છે

થોડીવાર પછી ત્યાથી કારવો ઘોડેસ્વાર થઈને પસાર થાય છે તેમની દષ્ટિ પણ આ ધ્યાનસ્થ મુનિરાજ ઉપર પડે છે બારીકાઈથી તપાસ કરતાં તેમને જણાય છે કે, આ મુનિરાજ તે પોતાને પૂર્વે હરાવનાર દમદત રાજા જ છે આથી તેમનામા વેરભાવ પ્રગટવાથી તેમના તરફ ઇંટો, બિજોરા (ફળ) પથ્થર ઇત્યાદિ ફેકી તેમની આસ-પાસ એક મોટો ઢગલો બનાવી દે છે જેથી મુનિરાજ દેખાતા પણ નથી

મુનિરાજ તો આ ઉપસર્ગને શાત ભાવે સહન કરી આત્મ-ચિતનમા ધ્યાનસ્થપણે ઊભા છે

થોડીવારમા બગીચા તરફથી પાછા વળતાં, પાડવો ત્યાથી નીકળે છે તેઓ મુનિરાજને જોતા નથી પણ ત્યા જ એક ઇંટનો ઢગલો જુવે છે તેથી થોડક દૂર બેઠેલા ગોવાળને પૂછે છે કે, મુનિરાજ કયા ગયા? પૂછતા જણાય છે કે પોતાના ભાઈ કૌરવોએ મુનિરાજની આ સ્થિતિ કરેલી છે તેથી તરત જ મુનિરાજ પાસે આવી ઇંટ, બિજોરા વગેરે દૂર કરી મુનિરાજને આશાતના થયેલી જોઈ અત્યત ખેદ પામી પુન પુન વદન કરી પોતાના નગર ભણી વિદાય થાય છે

દમદત મુનિ તો પોતાના ધ્યાનમા જ ઊભા છે તેઓને નથી થતો પાડવો ઉપર રાગ કે નથી થતો કૌરવો ઉપર દ્વેષ તેઓ તો વિચાર કરે છે કે પાડવોએ જે વદન કર્યુ-પૂજન કર્યું, તે વદન-પૂજન મારુ નથી થયુ પરતુ મારા યશનામ કર્મનું ફળ મને મળ્યુ

છે કૌરવોએ જે નિર્ભર્ત્સના કરી તે મારી નથી થઈ પરંતુ મારા અપયશ નામ કર્મનું ફળ મને મળ્યુ છે મારા શુભ કર્મને દેખાડી તેમાથી નિવૃત્ત કરાવનાર પાડવો મારા ઉપકારી છે અને મારા અશુભ કર્મને દેખાડી તેને દૂર કરાવનાર કૌરવો પણ મારા ઉપકારી છે આમ શુભાશુભ કર્મમાથી નિવૃત્તિ કરાવવામાં સહાયરૂપ પાડવ કૌરવોને ધન્ય છે

આ વિચાર શ્રેણીએ ચડતા રાગદ્વેષ ઉપર જય મેળવતા, સમભાવે રહેતા શુભાશુભ કર્મના ક્ષય કરી ક્ષીણમોહી થઈ તેઓ કેવળજ્ઞાનરૂપ આત્મપૂર્ણતાને પામે છે ?

૨

સમયિક સામાયિક

[મેતાર્ય મુનિવર]

રાજગૃહી નગરીમા એક સોની રહેતો હતો એટલો એ કુશલ કારીગર હતો કે શ્રેણિક રાજા પોતાને કઈ પણ વસ્તુ ઘડાવવી હોય તો તેની પાસેજ ઘડાવતો સોની જિનેશ્વરનો ભક્ત હતો આથી શ્રેણિક રાજા જિનેશ્વરની પૂજા માટે સોનાના એકસો આઠ જવ ઘડવાને તેને જ સોપતા અને તે કાળજીપૂર્વક તે કામ કરતો

એક દિવસ સોની જવ ઘડતો હતો એટલામા એક મુનિવરને પોતાના ઘર તરફ ગોચરીએ આવતા નિહાળ્યા જવ ઘડાઈ ને તૈયાર થયા હતા એટલે એકદમ ઊઠીને મુનિરાજને સત્કારવા દ્વાર પર જઈ ઊભો

"ધર્મલાભ" કહીને મુનિરાજ તેના બારણામા પ્રવેશ્યા સુખ વૈભવનો ત્યાગ કરી પોતાને ત્યા વહોરવા આવનાર મુનિરાજપર સોનીને ભાવ ઉત્પન્ન થયો અને તેથી તેમને ભક્તિપૂર્વક વંદના કરી પોતાને ત્યાની તૈયાર આહાર સામગ્રી હર્ષપૂર્વક તેમને વહોરાવી

મુનિરાજ આહાર લઈ પાછા વળ્યા એટલે તેમના વૈરા યને ધન્યવા૦ આપતો તે દુકાનમા પાછો આવ્યો અને જ્યા બેસવા જાય છે કે તરત જ તેની નજર પોતે ઘડાને મૂકેલા જવ તરફ ગઈ પણ ત્યા તેણે એકે જવ ન જોયો "જવ બધા ક્યા ગયા?" એમ વિચા રતા વિચારતા ચારે બાજુ તે જોઈ વળ્યો 'મે આડા અવળા તો નથી ક્યાય મૂકી દીધાને!' એમ વિચારી ફરી વખત આખી દુકાન ફેંદી વળ્યો પણ ક્યાય જવ જણાયા નહિ.

ત્યારે જવ બધા ગયા ક્યા? હજુ મુનિરાજને વહોરાવીને આવુ છુ એટલી જ વારમા કોણ ઉપાડી ગયુ? બીજુ તો કોઈ આ યુ નથી ત્યારે પછી ક્યા જાય?' આમ વિચાર કરતા કરતાં તેની વિચાર શક્તિ બુઠ્ઠી બની તે બોલ્યો 'જરૂર! સોનું દેખી મુનિવર સલ્મા! એ વૈરાગી તો કોઈ પાખડી જ હોવો જોઈએ એણે જ મારા જવ લીધા લાગે છે' ક્રોધમાને ક્રોધમા જે મુનિરાજ માટે થોડીજવાર પહેલા પોતાના હૃદયમા માન ઉત્પન્ન થયુ હતું તેને માટે ક્રોધ ઉત્પન્ન થતા વહેમ આવ્યો અને તેની પાસેથી ગમે તે ઉપાયે જવ પાછા લેવાનો નિશ્ચય કર્યો

એટલામા મુનિરાજ પાસેના ઘરમાંથી વહોરીને પાછા ફર્યા સોનીએ તેમને જોતા જ તેમને દુકાન પાસે બોલાવ્યા અને તેમની પાસે જવની માગણી કરી અઘટિત શબ્દો કહેવા લાગ્યો મુનિરાજ આખી વસ્તુસ્થિતિ તુરત સમજી ગયા અને કાંઈપણ જવાબ ન આપતા શાત ઊભા રહ્યા

સોનીને ઊલટો આથી વધારે ક્રોધ ચડવા લાગ્યો અને તેણે માની જ લીધુ કે મારા જવની ચોરી આ મુનિએ જ કરી લાગે છે પરંતુ તેમને તે આરવુ આગલું કહેતો હતો છતા તેઓ તો સોનીને કાંઈ જવાબ જ નહોતા આપતા આથી તેમની પાસેથી જવ કઢાવવા માટે તેમને શિક્ષા કરવાનો વિચાર સૂઝ્યો

થોડીવારમાં તો તે એક ભયંકર વિચાર સૂઝી આવ્યો મુનિને સૂર્યના પ્રખર તાપમાં ઊભા રાખ્યા અને માથા ઉપર લીલી કમકની વાધર બાંધી દીધી પગ તદ્દન ઉઘાડા એટલે અસહ્ય તાપથી ફોલ્લા ઉઠવાની તૈયારી થવા લાગી અને લીલી વાધર તંગ થવા લાગી જેમ જેમ વાધર તંગ થતી ગઈ તેમ તેમ મુનિરાજનું મસ્તક વધારે ને વધારે ભીંસાવા લાગ્યું

મુનિરાજ આ પ્રાણાંત અસહ્ય વેદના સખ્ત તાપમાં શાંતિથી સમભાવે સહન કરી રહ્યા અને સામે ઠંડા છાંયે દુકાનમાં બેસી અંદરથી તપ્ત થયેલ સોની "મુનિરાજ ક્યારે બોલે કે મેં જવ લીધા છે તે આ પાછા લે" તેના જવાબની રાહ જોઈ રહ્યો

× × × ×

આ મુનિરાજનું નામ મેતારજ પૂર્વભવમાં તેઓ શ્રાવસ્તિ નગરીમાં યજ્ઞદત્ત નામના બ્રાહ્મણ હતા સંસારના માયિક વૈભવપરથી મોહ છૂટી જતાં ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી પરંતુ એ ભાગવતી દીક્ષામાં સમભાવ એ પ્રધાન તત્ત્વ છે એવું સમજવા જતાં કુળમદ તે વખતે તજી ન શકાયો એટલે ત્યાંથી દેવગતિમાં જઈ કુળમદને લીધે આ ભવે તેમને મેતરને ત્યાં હરિજનના નીચ કુળમાં જન્મ લેવો પડ્યો પરંતુ પૂર્વભવના સંયમના પ્રતાપે—પૂણ્યના પ્રબળ બળે તેજ ગામમાં ધનદત્ત નામના શ્રેષ્ઠીને ત્યાં તેની સ્ત્રીને તેજ વખતે પુત્રી અવતરવાથી, તેમને પુત્ર ન હોવાથી એ જન્મેલ પુત્રીને મેતાર્યના બાપને સોંપી અને તેના બદલામાં મેતાર્યને લીધો ત્યારથી આ મેતાર્ય એ શેઠનો પુત્ર છે એમ ચારે બાજુ ગણાયું

મગધરાજ શ્રેણિકે પોતાની એક પુત્રી મેતાર્યને આપી અને તેનો લગ્નોત્સવ કેટલાય દિવસ સુધી આખા શહેરમાં ઉજવાયો એક દિવસ મધ્યાહ્ને થતા ઉત્સવના હમેશના નિયમ પ્રમાણે ધનદત્ત શેઠની હવેલી પાસે નાટારંગો થતા હતા ત્યારે બધા નગરજનો સાથે તે જોવાને મેતાર્યની ખરી માતા પણ આવી પહોંચી

મેતારજ અને સર્વ આનંદમા લીન થયા હતા તે વખતે જ મેતારજ તરફના પુત્રના વાત્સલ્યભાવે તેની ખરી માતાની છાતીમાથી વાત્સલ્યભાવ સૂચવતી દૂધની ધારાઓ છૂટી, માતા સિવાય આટલો સ્નેહ બીજા કોઈનો ન હોય એમ સાને લાગ્યુ અને આ મેતારજ તે આ બાઈનોજ પુત્ર હોવો જોઈએ એમ સર્વને ખાત્રી થઈ

ભાગ્યોદયે વિહાર કરતા કરતાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી એ નગરમા આવી પહોચ્યા ધનદત્ત શેઠના પુત્રે ત્રિકાળ જ્ઞાની ભગવાન પાસે જઈ આ વાત પૂછી ત્યાર ભગવંતે તેનો પૂર્વભવ અથથી ઇતિ સુધી કહી સભળાવ્યો ભગવાનના મુખેથી પોતાનો પૂર્વભવ સાભળતા મેતારજને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ અને પૂર્વભવમા કુલાભિમાન કરવા બ લ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો તે વિચારવા લાગ્યો

नाह नारकी नाम, न तिर्यक् नापि मानुष ।
न देव कि्तु सिद्धात्मा सर्वोऽयं कर्मविभ्रम ॥

હું નારકી નથી તિર્યંચ નથી મનુષ્ય નથી અને દેવ પણ નથી કારણ કે એ તો બધા કર્મ પુદ્ગલના વિભ્રમો છે મોહને લીધે જ હું મનુષ્ય છુ, બ્રાહ્મણ છુ એવી ભ્રમણાઓ થાય છે વસ્તુત હું પોતે ચારે ગતિનો સાક્ષીરૂપ છુ નિશ્ચયથી તો હું સિદ્ધાત્મ સ્વરૂપ છુ"

આવી વિચારણાથી તરત જ તેણે માતપિતાની અનુજ્ઞા લઈ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યુ અને થોડા જ વખતમા મેતાર્ય મુનિવરના નામે પ્રસિદ્ધ થયા

અનુક્રમે વિહાર કરતા કરતા તેઓ રાજગૃહીમા આવી પહોચ્યા અને ઉપર કહેલ સોનીને ત્યાં ગોચરીએ ગયા

સોની જવાબની રાહ જોતો બેઠો હતો મુનિરાજ અસહ્ય તાપને ઉઘાડે ... ... ફરી રહ્યા હતા મસ્તક ફાટી જતું હતું

જીના સોની ઉપર ક્ષમા અને દયાની ધારા વરસાવી રહ્યા હતા, અને વિચારતા હતા, " આ સોની બિચારો અજ્ઞાની માણસ છે અત્યારે તે ક્રોધની ભઠ્ઠીમા સળગી રહ્યો છે 'જવ લઉ કે જવ લેનારને મારુ ' એવો એણે નિશ્ચય કરેલો છે માટે જો હુ એટલુ જ કહીશ, કે તારા સોનાના જવ ખાવાના જવ ધારીને આ ઘરના મોભ પર બેઠેલ ક્રૌચ પક્ષી ચણી ગયુ છે તો આ સોની તરત તેને પકડી મારી નાખ્યા સિવાય રહેવાનો નથી અને આ તિર્યંચ પક્ષી જેના આ ત્માની સાથે મારે સમભાવ (સામાયિક) છે, તેને જો તે મારી નાખે તો તેનો જીવ મરણ વેદનાથી રૌદ્રધ્યાન કરી હજુ પણ નીચતર ગતિમા જાય એટલે એકને બદલે બન્ને પાપના ભાગીદાર થઈએ એ કરતા તો મારે જ સમભાવમા રહી આ પ્રાણાત કષ્ટ સહન કરી લેવુ યોગ્ય છે " પોતાનું માથુ ફાટવાની અણીપર છે-પોતાનો જીવ હમણા જ જશે એમ જાણે છે છતા મેતારજ મુનિ ઉપર પ્રમાણે ચિંતવી સમભાવ રસમા નાહી રહ્યા છે અને ક્ષણે ક્ષણે પોતાની આત્મશુદ્ધિ અનુભવી રહ્યા છે

એટલામા ઉનાળાના પ્રખર તાપથી લીની વાધર એટલી હદ સુધી ભેંડાચાઈ કે જેનાથી મુનિરાજની ખોપરી તત્કાળ ફાટી અને તેનો મોટો અવાજ થયો આ અવાજથી પાસે જ છાપરા પર બેઠેલ ક્રૌચ પક્ષી બીકથી ચરકયુ અને અવાજ કરતું કરતું દૂર ઊડી ગયુ તેની ચરકમા એકેએક સોનાનો જવ નીચે પડયો

સોની આ જોઈ આભો બન્યો મેતારજ મુનિ તદ્દન નિર્દોષ હતા, એ તેને મોડે મોડે સમજાયુ પણ તે સમજે તે પહેલા તો મુનિ વર સમભાવે રહી શુકલધ્યાને ચઢી મુકિત પામ્યા હતા

સોનીને ખૂબ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો હવે આ પાપમાથી કયારે છૂટીશ તેનો વિચાર સતત્ તેના મનને મુઝવવા લાગ્યો આમ પ્રાય શ્ચિત્તથી જ તેના અંત કરણની શુદ્ધિ થતા ભાગવતી દીક્ષા તેણે ગ્રહણ કરી અને તે પણ આત્મસંશોધન કરતો કરતો ઉચ્ચ ગતિને વર્યો

3

સમવાદ સામાયિક

[કાલિકાચાર્ય]

તુરમણી નામની એક નગરીમા કુભ નામે એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેની પાસે દત્ત નામનો એક પુરોહિત હતો તેનું આખુ ય કુટુબ–તેની માતા સિવાય વૈદિક વિધિઓમા સારી પ્રતિષ્ઠા પામ્યુ હતુ રાજાની પણ સારી મહેરબાની હતી એટલે બુદ્ધિ બળે તે પ્રધાન પદ સુધી આવી પહોચ્યો હતો

એ વખતે પ્રજા વેદને માનતી તેને અનુસરનાર એટલે કે મોટા મોટા હોમ કરનાર પશુઓને સહરનાર અને પ્રીતિભોજન કરાવનાર લોકપ્રિય ધાર્મિક અને વિદ્વાન ગણાતા

દત્ત કીર્તિનો ભુખ્યો હતો એટલે તેણે યજ્ઞો કરવા શરુ કર્યા રાજાની ઉપર પ્રભુત્વ મેળવી તેને યજ્ઞાદિમા માનતો કર્યો ચારે બાજુ રાજા અને પ્રજા યજ્ઞ કરવા કરાવવા લાગ્યા દત્તનો તેમા મુખ્ય હાથ હતો આથી તે યજ્ઞદત્તને નામે ચારે બાજુ પ્રખ્યાત થયો

યજ્ઞદત્ત પ્રધાનનો ધર્મ ભૂલ્યો અને યજ્ઞો કરાવવાની પોતાની ફરજ છે તેમ સમજી તેની પાછળ ખાઈ પીને મડ્યો તેની કીર્તિ ચારે બાજુ ફેલાવા લાગી એટલે એની મહત્વાકાક્ષા વધી પ્રધાનપદ છોડી રાજ્યપદ ગ્રહણ કરવાનો વિચાર થયો. પ્રજા પોતાના હાથમા

હતી, સિપાઈ નોકર વગેરે હાથમા હતા, સોના રૂપાના ઢગના ઘેર પડયા હતા એટલે ગમે તે ઉપાયે રાજા થવુ એવો નિશ્ચય કર્યો કારણ કે બધુ સુખ હતું પણ હજુ તો તે પ્રધાન જ કહેવાતો

એ પાસો તેણે ફેંકયો અને દૈવવશાત્ તે સવળો પડયો કુલ રાજાને પ્રપચ વડે પકડી, કેદ કરી તુરગમા ધકેલી દીધો

હવે યજ્ઞ કરાવવાનું કામ ધમધોકાર ચાલ્યુ રાજા પોતે અને યજ્ઞ કરાવનાર પણ પોતે. એટલે શુ બાકી રહે ! જે કોઈ યજ્ઞ કરવાની ના કહે અરે ! તેની વિરુદ્ધ બોલે તેની સપત્તિ ઓર્ડીનન્સની રૂએ લુંટાવા લાગી તેમના પ્રાણ હરાવા લાગ્યા

ચારે બાજુ નિર્દોષ પશુઓના ભુભરાણ મચાવવા લાગ્યા આ જોઈ અહિસાપ્રિય વૃત્તિવાળા લોકોના હૃદય દ્રવી ઊઠયા દત્તની માનું ચિત્ત ચલાયમાન થયુ પરતુ રાજાની માતાને જ જ્યા ભીડ ત્યા પ્રજાનુ શુ ગજુ

એવામા એક મુનિરાજ આ રાજ્યમા આવી ચડયા તેમનુ નામ કાલિકાચાર્ય સમારાવસ્થામા તે દત્તના મામા હતા તેઓના આગમનના સમાચાર ચારે બાજુ ફેલાઈ ગયા કાલિકાચાર્યની સમાગાવસ્થાની બહેન આ વાત સાભળી આનદ પામી અને હવે તેઓ જ મારા પુત્રને અહિંસાનુ ખરુ રહસ્ય સમજાવશે એમ જાણી હર્ષ પામી

કાલિકાચાર્યે આ શહેરમાં ધીમે ધીમે અહિંસક યજ્ઞો-ભાવ યજ્ઞનો ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો રાજાને કાને આ વાત પહોંચી પણ 'પૂર્વના મામાને જઈને કહેવાય શી રીતે' એ વિચારે મૂઝાણો

પ્રસગાનુસાર એક વખત તેની માતાએ તેને કાલિકાચાર્યને મળવા જવા કહ્યુ દત્ત માતાની આ ઇચ્છાનો ઇન્કાર ન કરી શકયો

વિનયને ખાતર તે મામાને મળવા ચાલ્યો, પરતુ તેના રૂવાટે રૂવાટે યજ્ઞની વિરુદ્ધ બોલનાર આ મુનિરાજ પર ક્રોધની જ્વાળા સળગી રહી હતી

ઉપાશ્રયે જઈ પોતાના માથા સામે બેઠો ક્રોધમા ને ક્રોધમાતે કેટલીકવાર સુધી કાંઈ બોલી શ યો નહિ મુનિરાજ પણ કાંઈ બોલ્યા નહિ આથી ચારે બાજુ નિરવ શાંતિ પથરાઈ રહી પરંતુ ક્રોધને વશ થએલ દત્ત વધારે વખત શાંત રહી ન શક્યો તેણે આચાર્યને પૂછ્યું, " મહારાજ ! મારા સાભળવા પ્રમાણે આપ વિદ્વાન છો શાસ્ત્રજ્ઞ છો, તે અને એટલું જણાવશો કે આ મારા રાજ્યમાં યજ્ઞો થાય છે તેનું ફળ શું ''

' દત્ત ! તમે જે યજ્ઞ કરી રહ્યા છો તે યજ્ઞનું ફળ હિંસા છે અને હિંસા એટલે અધર્મ અને અધમનું ફળ નરકગતિ છે એટલે યજ્ઞનું ફળ નરક છે આચાર્ય મહારાજે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ યુક્તિ ગમ્ય પ્રમાણવડે નીડરતાથી સમવા૦ સામાયિકને નજર સમક્ષ રાખી જવાબ આપ્યો.

યજ્ઞદત્તનુ ઉત્તનભરનું અભિમાન આ જવાબથી ભાંગીને ભુક્કા થયુ. પોતાની સામે યજ્ઞ વિરુદ્ધ કોઈ પણ બળવાન બોલી ન શકે તેને બદલે આજ જેના બળે પોતે આ બધુ પામ્યો છે તેની જ વિરુદ્ધ એક શસ્ત્રહીન કવચહીન અંગરક્ષક હીન પણ શાન, નિર્ભય, અને તેજસ્વી વ્યક્તિને બોલતી જોઈ પોતે પરાજય ન પામ્યો હોય તેમ લાગ્યુ ક્રોધ અને શાંતિ વચ્ચે તુમુલ યુદ્ધ મચ્યુ તેના મનમા થયુ કે માતાને ઓળખી ના પાડી અહીં સુધી આવ્યો ન હોત તો કેવુ સારુ ! પણ હવે પરાજય પામીને જવુ એ ઠીક ન લાગવાથી ફરી વખત પોતાનો આખો સિદ્ધાંત ટૂંકમા પતવી નાખવા પૂછ્યુ

' મહારાજ ! હું એ વાત શી રીતે માની લઉં ? હું તો ઊલટો એમ જ કહું છુ કે જેઓ યજ્ઞ નથી કરતા તેઓ [illegible] ની શકતા નથી અને તેથી તેઓ ધારેલી વસ્તુ મેળવી [illegible]
અર્થ જ એ કે સ્વર્ગ પણ [illegible]

' દત્ત ! તારી વાત [illegible]
ભૂલ થાય છે હિંસા યજ્ઞથી દેવ [illegible]

એઓ છે તે તો ખરુ જેના દાનવ-અસુર-દૈત્ય-Devil છે હિંસક યજ્ઞોથી એ રાજી થઈ ભૌતિક વસ્તુ પૂર્ણ કરે એ ખરી વાત પરંતુ પરંપરાએ તો તિર્યંચ કે નરકગતિ તરફ જ એ ચી જાય દેવોને રીઝવવા તો અહિંસક યજ્ઞનું આલંબન જ લેવુ ઘટે " કાલિકાચાર્યે અમૃત ઝરતી વાણીમા કહ્યું

"એ વાતની કઈ ખાત્રી આપી શકશો ?" યજ્ઞદત્તે પૂછ્યુ

"ખાત્રી ! અને તે મારે મુખેથી જ જોઈએ છે તો સાભળ આજથી સાતમે દિવસે પ્રાતઃકાળમા તારા મુખ પર નરકના છાંટા પડશે તે વખતે તું સમજી લેજે કે એવા યજ્ઞનું ફળ હિંસા, હિંસા એટલે અધર્મ અને અધર્મનું ફળ નરક " કાલિકાચાર્યે ગંભીર ધ્વનિયુક્ત શબ્દોમા જેના આત્માની સાથે મમભાવ છે તેના અને પ્રાણીઓના પણ હિતને ખાતર સત્ય ઉચ્ચાર્યુ

દત્ત એકદમ ઊભો થઈ બહાર આવ્યો ઉપાશ્રયની ચારે બાજુ સિપાઈઓને ગોઠવી દીધા અને સાત દિવસ સુધી ત્યા ને ત્યા ખડે પગે રહેવાનો હુકમ કર્યો

રાજા મહેલે જઈ સાત દિવસ સુધી બહાર ન નીકળવુ એવો નિશ્ચય કરીને સીધો તે ગુપ્ત સ્થળે પહોચી ગયો

પહેલા તો એને એમ જ થયુ કે આચાર્યના શબ્દો ખોટાં પાડી તેમને બરાબર સજા કરુ, પરંતુ ધીમે ધીમે તેનુ મન વહેમીલુ થવા લાગ્યુ "એને ભવિષ્યવાણી સાચી પડે તો" આવી શંકામા જ દિવસો પસાર થવા લાગ્યા પરંતુ એના ભૂરા કર્મે દિવસો ગણવામા એ છેતરાયો એક જ દિવસમાં બે દિવસ ક્યારે ગણાઈ ગયા તેનુ ભાન તેને ન રહ્યું અને સાતમા દિવસની સવારે આઠમો દિવસ થયો એમ જાણી નવા ઉત્સાહથી ઘોડેસ્વાર થઈ ફરવા નીકળ્યો

રસ્તામા એ વિચાર કરતો કરતો આગળ વધવા લાગ્યો, "આજે એ જૈન સાધુની બરાબર ખબર લઉ યજ્ઞનું ફળ નરક હોય જ શી

રીતે ? વેદમા પારગત એવો હુ એટલુ પણ ન સમજી શકુ ? એ સાધુ મા વે. જાણે છે નહિ તો એ પણ કહેત કે યજ્ઞનું ફળ સ્વર્ગ સ્વર્ગ અને સ્વ

'અરે પણ આ શુ ? નરકનો છેડો મારા મુખ ઉપર ક્યાથી? આજે સાતમો દિવસ કે આઠમો ! શુ ત્યારે મારી દિવસની ગણત્રીમા ભૂલ પડી ? ' યજ્ઞદત્તના હોશકોશ ઊડી ગયા અને અશ્વને થભાવી ગભ્યો

આજે બન્યુ હતું એવુ કે એક માળી વહેલો ઊઠી બગીચામાથી પુષ્પો વીણી દરરોજની જેમ શહેરમા વહેલા ફુલ વેચવા જતો હતો. રસ્તામા શૌચની પ્રબળ ખણુસ થવાથી રસ્તાની વચ્ચે જ બેસી ગયો અને પોતાનો એ દોષ છૂપાવવા તેની ઉપર ધૂળ અને ફુલ ઢાકી દીધા એજ ઢગલા ઉપર પવન વેગે દોડયા જતા દત્તના અશ્વનો પગ પડયો અને પવન વેગે વેર લેવાના વિચાર કરતા યજ્ઞદત્તને થભાવ્યો ભવિષ્ય ખરુ પડયુ તેણે અશ્વને પાછો ફેરવ્યો અને વિચારવા લાગ્યો,

શુ મને નરક મળશે ? યજ્ઞનું ફળ ત્યારે શુ નરક ... ? ...
એ વસ્તુ બને જ શી રીતે ? દૈવવશાત્ આ બન્યુ ...
માનવા ? અરે ! પણ મારી ભૂલ તો નથી થતી ...
જ્ઞાની છે તેમનું ખોટુ શી રીતે ...
જ તેમની પાસે જાઉ અને હિંસ...
તેઓ કહે તેવા યજ્ઞો કરુ કે ...
ગોચા ખાતો તે ઉપાશ્રયે આ...

કાલિકાચાર્ય રાઈ પ્રતિ...
જ દત્ત ત્યા જઈ પહોચ્યો ...
અને વગર પૂછ્યે તેણે બધી ...
આચાર્યે તેને શાત ...
અન્યથા થતી જ નથી ...

વાચનથી ખોટે રસ્તે ચડે છે અને અનર્થ કર્યે જાય છે તેમને ખરો રસ્તો બતાવવો એ અમારો ધર્મ છે જો અમે કોઈપણ રાજા કે અમલદારની બીક રાખી સત્યનો ઉપદેશ ન આપીએ તો અમારુ **સમવાદ સામાયિક** ખડિત થાય તેથી મે તને સત્ય વાત કહેલી છે' આચાર્ય મહારાજ શાંત રહ્યા

"ત્યારે તમે એવા યજ્ઞો કરવાના બતાવો કે જેનાથી મને સ્વર્ગ મળે ?" યજ્ઞદત્તે જિજ્ઞાસાથી પૂછ્યુ

"વત્સ ! ધ્યાન દઈને સાભળ હિંસક યજ્ઞનુ ફળ નરક છે એમ અવશ્ય માનજે તે વખતે જ તને મે કહેલુ કે સ્વર્ગે-દેવને ગજી કરવા માટે તો અહિંસક યજ્ઞો કરવા જોઈએ એ તને યાદ હશે તો હવે તેવા યજ્ઞો શી રીતે કરાય તેનો રસ્તો બતાવુ છુ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, કામ, મોહ વગેરે વિકારોરૂપી પશુઓ મનુષ્યને તેની ઉત્તમોત્તમ સાત્વિક પ્રવૃત્તિમાથી તામસી પ્રવૃત્તિમા ઘસડીને લઈ જાય છે એ વિકારોરૂપી પશુઓનો જેમા વધ થઈ શકે એવો યજ્ઞ તે સયમ યજ્ઞ-સમભાવ યજ્ઞ-તપ યજ્ઞ-અહિંસક યજ્ઞ છે આ સંસાર એવા વિકારોરૂપી પશુઓથી ખીચોખીચ ભરેલો છે તેથી એવા પશુઓને પકડી પકડીને તુ સયમ રૂપી યજ્ઞમા હોમ્યા કર તે દ્વારા જ તને ખરી વસ્તુ સમજાશે, તને આત્મભાન થશે અને છેવટે તું આત્મોન્નતિ પણ કરી શકીશ', આચાર્યે ધીમેથી પણ અમૃત ઝરતી વાણીમાં કહ્યુ

"મહારાજ ! જો હિંસક યજ્ઞનુ ફળ નરક હોય તો તેનો આટલો બધો મહિમા કેમ ગવાયો છે" યજ્ઞદત્તે ખૂબ જ વિચાર કરીને વિનયથી પૂછ્યુ

"દત્ત ! યજ્ઞ કરવા તેમા મારી કે જૈન શાસનની ના નથી પણ તે મે ઉપર કહ્યા તેવા વેદમા પશુવધ કરી યજ્ઞ કરવાનું લખ્યુ છે તેનો ભાવ તો એવો છે કે આપણી પાશવિક વૃત્તિઓનો એટલે પ્રાણીઓ પરના વિષમ ભાવનો-કપાયોનો વધ કરી તેનો હોમ કરવો એનું નામ

ખરો યજ્ઞ. તને એ પણ ખબર હશે કે વાવે તેવુ લણે. અર્થાત્ જે જેવુ કામ કરે તે તેવુ ફળ પામે ટૂંકમા હિંસાનું ફળ હિંસા છે કોઈને મારવાથી જીવ પોતે મરાય છે જીવાડવાથી જીવાય છે અને જ્યારે દરેક જીવને જીવવુ પ્રિય છે ત્યારે તો ધર્મ એ હોઈ શકે કે જેમા સર્વ જીવોને જીવાડી પોતે જીવવુ Live and Let live આનું નામ જ સમભાવ " કાલિકાચાર્યની મધુર વાણીથી ઉપાશ્રયમા શાંતિ પથરાઈ રહી.

દત્તની સામેથી અંધકારનો પડદો નીકળી ગયો. જૈનધર્મનું– અહિંસાનું ખરુ રહસ્ય તેને સમજાયુ અને તેથી ત્યાંને ત્યા જ આચાર્ય સન્મુખ પ્રાણાતિપાત વિરમણનું પહેલું વ્રત અંગીકાર કર્યું

આચાર્યની રજા લઈ તે તરત જ રાજ્યમહેલે આવ્યો અને ભુરંગમા પૂરેલ કુંભરાયને પોતાની સમક્ષ લાવી પોતાને હાથે જ બેડી તોડી તેને ભેટયો અને આખી વસ્તુ સમજાવી ફરી વખત ગાદીએ બેસાડયો

કુંભરાજાએ પણ પોતાનું રાજ્ય આ આચાર્યના પ્રભાવથી મળ્યુ એમ સમજી જૈનધર્મ–અહિંસા પ્રધાનધર્મ સ્વીકાર્યો અને દત્ત ઉપર ક્રોધે ન ભરાતા તેને પ્રધાનપદ ઉપર પાછો સ્થાપિત કર્યો

હવે તો આખા શહેરમા રાજા તરફથી પડહ વાગ્યો છે 'હિંસક યજ્ઞને બંધ કરી સર્વેએ આજથી અહિંસક યજ્ઞ–કષાયોનો યજ્ઞ–કલેશનો યજ્ઞ–પાપનો યજ્ઞ કરવો જે એવા યજ્ઞો વધારે કરશે તેને રાજ્ય તરફથી સત્કારવામા આવશે "

આખા રાજ્યમાં પ્રજાએ હર્ષથી જૈન ધર્મ અંગીકાર કરી પડહ પ્રમાણે અહિંસક યજ્ઞ કરવા શરૂ કર્યા.

આ પ્રમાણે શ્રી કાલિકાચાર્યે પોતાની નજર સમક્ષ સમવાદ સામાયિક રાખી નીડરતાથી સત્ય વચન કહી દત્ત જેવા મહાન્

હિંસક યજ્ઞ કરનારને પ્રતિબોધી તેનું હૃદય પલટાવ્યું તેથી લોકો ઉપર અનેરી છાપ પડી અને ચારે દિશામાં જૈન શાસનની—સમવાદ સામાયિકની—અહિંસક સત્યયજ્ઞની પતાકા ફરકી રહી

સર્વ જીવમાં સમભાવ રાખનાર નીડરપણે જ્યારે સત્ય બોલે છે, ત્યારે સત્ય એ આત્માનો ધર્મ હોવાથી સર્વપર અસર કરી શકે છે **सत्यमेव जयति नानृतम्**

૪

સમાગ્ર સામાયિક

[ચિલાતીપુત્ર]

[ઉપશમ સંવર અને વિવેક એ લઘુ ત્રિપદીથી દેવગતિ માનવગતિ અને છેવટે મોક્ષગતિ]

પૂર્વાપર વિચાર કર્યા વિના અતિ ઘોર કર્મ કરવામાં પાછું વાળી ન જોનાર દુરાત્મા ચિલાતીપુત્ર પણ આ **સમાગ્ર** સામાયિક (ઉપરના ત્રણ શબ્દોના ટૂંક બોધથી) પ્રથમ અશુભ કર્મનો સર્વથા વિચ્છેદ કરી, શુભ કર્મથી દેવગતિ પામી અને બાકી રહેલ શુભ કર્મને મનુષ્યગતિમાં વેદી સમગ્ર કર્મનો વિચ્છેદ કરી આત્માના અનંતગુણોને પૂર્ણપણે વિકસાવી મુક્તિનું સ્વરાજ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરે છે તે અહીં જણાવવામાં આવે છે

રાજગૃહી નગરીમાં ધનસાર્થવાહ નામના એક ધનાઢ્ય શેઠ રહે છે તેને ચાર પુત્રો અને એક પુત્રી છે પુત્રીનું નામ સુષુમા છે એ ઉપરાંત તેને ત્યાં ચિલાતી નામની એક દાસી અને તેનો ચિલાતી

નામે પુત્ર છે ચિલાતીપુત્રને આ સુષુમા ઉપર પૂર્વભવનો સ્નેહ છે ૧

શેઠ તેને પોતાના પુત્ર પ્રમાણે પાળે છે શેઠની પુત્રી અને આ દાસી પુત્ર સાથે રમે જમે છે જેથી દિવસાનુદિવસ આ ભવમા પણ તેમનો સ્નેહ દઢ થતો જાય છે

ચિલાતીપુત્ર બહુ તોફાની છે એટલે નગરજનોના બાળક બાળકીઓને બહુ માગ્કુટ કરે છે કંઈક મોટો થતા નગરવાસીઓને પણ રંજાડે છે ચોરી અને લૂટફાટ કરે છે અને સર્વ કોઈને અળખામણો થતો જાય છે ગામનો કોટવાળ પણ તેના પર બહુ રીસે ભરાય છે પરંતુ શેઠની પ્રભાને લીધે તેને પકડી શકાતો નથી

આવી રીતના તેના વર્તનથી કંટાળી શેઠ તેને પોતાના ઘરમાથી બીજા માણસો દ્વારા બહાર ધકેલી દે છે ચિલાતીપુત્ર આથી બહુ રીસે ભરાઈ નગર બહારના એક જગલમા નાસી જાય છે જગલની નજીકના પર્વતની ગુફામા ભરાઈ બેઠેલી એક ચોરની પલ્લીમા તે પ્રવેશ કરવા પામે છે અને ત્યા ચૌર્યકળામા પ્રવીણ બને છે તેમજ ચિલાતીપુત્ર શરીરે બળવાન છે તેથી અન્તે એ ચોરની પલ્લીના નાયકના અવસાન પછી પલ્લીનો ઉપરી બને છે

---

૧ ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ નગરમા યજ્ઞદેવ નામનો બ્રાહ્મણ હતો તે વ્યાકરણ, તર્ક, મીમાસા અને કાવ્ય વગેરે શાસ્ત્રમા પ્રવીણ હતો તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જે મને કોઈ જીતે તેનો હુ શિષ્ય થાઉં કેટલાક વખત સુધી તો બધાય વાદમા તેની જીત થઈ પરંતુ એક વખત ભાગ્યવશાત્ એક જૈન સાધુની સાથે વાદ કરતા તેનો પરાભવ થયો પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે તે જૈન સાધુનો વેશ પહેરી જીતનાર સાધુનો શિષ્ય થઈ રહ્યો અને ચારિત્ર્ય પાળવા લાગ્યો પણ જાતિગુણને લીધે તે દેહ અને વસ્ત્રાદિની મલીનતારૂપ નગ્નપરિષહને ન સહી શકયો એટલે તે વિચારવા લાગ્યો, "આ માર્ગમા છે તો બધુ સારુ પરંતુ સ્નાનનો નિષેધ છે તે મોટુ દુખ છે ' આમ મલપરિષહને સહન કરી શકતો નથી છતા ચારિત્રમની બીકે સ્નાન પણ નહીં કરતો

યુવાવસ્થાના તનમનાટને લઈ ને તેને ઘણી વાર શેઠની પુત્રી સુષુમા યા૦ આવે છે આવા કારણથી ચિલાતીપુત્ર પોતાના સાથીઓને સમજાવે છે કે આ રાજગૃહી નગરીમા એક ધનાઢય શેઠ છે સુષુમા નામની તેમને એક પુત્રી છે આપણે જો એની હવેલીમા ખાતર પાડીએ તો આપણને ઘણુ ધન તેમજ તેની સુદર પુત્રી પણ મળે તેમ છે એ લૂટ આવે તેમાથી ધન તમારા સર્વનું અને શેઠની પુત્રી એ મારી

આવો વિચાર કરી ગાઢ અંધારી રાત્રે ચિલાતીપુત્ર પોતાની ટોળી સાથે નગરમા પ્રવેશી શેઠનુ ઘર લૂટે છે અને એક ભરવાડ બકરુ ઉપાડે તેમ શેઠની પુત્રીને ઉપાડી પોબારા ગણે છે

પ્રભાત થાય છે શેઠને અને તેના પુત્રોને ધન અને સુષુમા હરાઈ જવાની ખબર પડે છે આથી તરત તેઓ રાજદરબારમા ખબર

એક વખત ગોચરીએ વિહરતા પોતાની સ્ત્રીને ત્યાજ તે જઈ પડયો સ્ત્રીએ મોહથી સ્નેહવશ થઈ પોતાના સસારાવસ્થાના પતિને કામણ કર્યું

મુનિ વિહાર કરી ત્યાથી બીજે સ્થળે ગયા પણ કામણને લીધે તેમનુ શરીર ક્ષીણ થવા લાગ્યુ છેવટે અનશન કરી તે દેવલોકમા ગયા પાછળથી તેની સ્ત્રીએ જ્યારે આ સાભળ્યુ ત્યારે પોતાની ભૂલ માટે પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો અને પોતાના સસારાવસ્થાના પતિ અને પાછ ળથી થયેલ મુનિની હત્યા કરનાર મને નરકમા પણ જગ્યા નહિ મળે ” એવા વિચારથી તરત જ ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી ચારિત્ર પાળી કાળ કરી દેવલોકે ગઈ

યજ્ઞદેવ બ્રાહ્મણનો જીવ દેવલોકમાથી ચ્યવી પૂર્વભવમા ચારિત્રની જુગુપ્સા કરી હતી તેના પ્રભાવે રાજગૃહ નગરમા ધનાવહ શેઠને ત્યા ચિલાતી નામની દાસીની કુક્ષિમા પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો અને તેનું નામ ચિલાતીપુત્ર પડ્યું પૂર્વભવની તેની સ્ત્રી દેવલોકમાથી ચ્યવી ચારિત્રના પુણ્ય પ્રભાવે એ શેઠની સ્ત્રી ભદ્રાની કુક્ષિમા પુત્રી પણે ઉત્પન્ન થઈ આથી જ ચિલાતીપુત્રને આ ભવે સુષુમા ઉપર સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો હતો.

આપે છે અને નગરનો કોટવાલ જે ચિલાતિપુત્રના પૂર્વના અપરાધોથી ખિજાઈ રહ્યો છે તેને ચોરોને પકડવાની આજ્ઞા આપે છે

શેઠ, શેઠના પુત્રો, કોટવાળ, અને કેટલાએક સિપાઇઓ ઘોડેસ્વાર થઈ ચોરોની પાછળ પડે છે કેટલેક દૂર જતા ચોરો અને તેનો નાયક જોવામા આવે છે ઘોડેસ્વારો બહુ નજીક આવી પહોચતા ચોરો ધનને નાખી દઈ કોઈ ઝાડીમા ભરાઈ જાય છે

કોટવાળને શેઠે કહેલુ છે કે, ચોરો પકડાય ત્યારે ચોરાયેલુ ધન તમારુ છે અને મારી પુત્રી તમારે મને સોપવાની છે આ શરતથી કોટવાળ અને તેના સાથીઓ ધનને લઈ પાછા ફરે છે પરતુ શેઠ અને તેના પુત્રો સુષુમાને લઈને દોડી જતા ચિલાતીપુત્રની પછવાડે જાય છે અત્યત નજીક આવતા ચિલાતીપુત્રને લાગે છે કે હવે હું પકડાઈ જઈશ એવા વિચારથી તરત જ કમરેથી ખડગ્ કાઢી એક ઘાથી સુષુમાનું મસ્તક છેદી નાખે છે અને તેનુ ધડ પડતુ મૂકી માથુ હાથમા લઈ દોડચે જાય છે શેઠ અને શેઠના પુત્રો સુષુમાને જીવતી જોવા પામ્યા પણ ઘેર લઈ જવા પામ્યા નહિ એથી ખેદ પામી ચિલાતીપુત્રની પછવાડે જવાનું છોડી દઈ, ધડને અગ્નિદાહ દઈ નગરભણી પાછા ફરે છે

એક હાથમાં સુષુમાનું મસ્તક અને બીજા હાથમા લોહીથી ખરડાયેલી તરવાર જેના હાથમા છે એવો ચિલાતીપુત્ર જગલોની ઝાડીઓ વટાવી એક પર્વત ઉપર ચડી જાય છે ક્રોધ અને મોહથી અંધ થયેલ, ભૂખ અને તાપથી હણાયેલ ધૂનમા અને ધૂનમા ઉપર ચડતા ધ્યાનમા નિમગ્ન, લબ્ધિમાન એક ચારણમુનિ સાથે અથડાય છે આ અકસ્માતથી મુનિ જાગૃત થાય છે જાગૃત થતાં જ ચિલાતીપુત્રનો આ બિભત્સ દેખાવ જોઈ તેના મુખમાથી નીકળી જાય છે કે, અરે ! આ શો અધર્મ ! ચિલાતી પુત્ર તે વખતે આવેશમા જવાબ આપે છે કે, ત્યારે ધર્મ શો છે ?

મુનિ ઉપશમ, સવર અને વિવેક એ ત્રણ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરતા પોતાની લબ્ધિવડે આકાશમાં અદશ્ય થાય છે

મે કોઈવખત આ શબ્દો સાભળ્યા છે એમ વિચારી ચિલાતીપુત્ર આ વચનત્રયનો જાપે ચડે છે એ જાપમા અને જાપમા કેટલોક કાળ ગયા પછી આ ત્રણ પદોમાના કોઈ કોઈ પદ ઉપર વિચાર કરવા લાગે છે પ્રથમ તો વિવેક પદને વિચારે છે અને બીજા બે પદો ઉચ્ચારમા જ રહે છે વિવેક ચક્ષુ ઉઘડતા વિચાર આવે છે કે, આ મારા હાથમા રહેલુ સુસુમાનુ મસ્તક કેવુ બિભત્સ લાગે છે? આમા તેનુ રૂપ હવે ક્યા છે? આમ વિવેકને લઈને ઉપશમ ઉપર વિચારણા ચાલે છે તેથી હાથમાથી મસ્તક પડતુ મૂકે છે કંઈક ઉપશમ પદ અને વિશેષ વિવેક પદનો વિચાર કરતા મોહ શાત થાય છે અને વિવેકથી દેખાય છે કે આ ક્રોધના નિમિત્તભૂત આ તરવારનુ પણ શુ કામ છે? એટલે બીજા હાથમા રહેલી તરવારને પણ પડતી મૂકે છે ઉપશમ અને વિવેકના ઉચ્ચારની સાથે વિચાર પણ હવે વિશેષ વિશેષ થવા લાગે છે અને સવર પદ આવે ત્યાસુધી તેનો જાપ ચાલુ રહે છે

હવે એને સ્મરણ થાય છે કે મુનિએ ત્રીજે પદમા ધર્મ છે એવુ કહ્યુ છે તો સવર એ શુ છે એનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ ઉપશમ ઉપરની વિચારણા ક્રોધવાળ તેમ જ રોક ઉપરનો ક્રોધ શમાવે છે-શાત કરે છે આમ મોહ અને ક્રોધના નિમિત્તરૂપ હથિયારો જેના હાથમાથી પડી ગયા છે વિવેકની ધારાથી જેની જ્ઞાનપ્રભા કંઈક ઉજ્જવલ થતી જાય છે તેવો ચિલાતીપુત્ર સવર પદ પર વિચારણા કરવાને યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરે છે

મે કેવા પાપ કર્યા? મારા અને મારી માતાના ઉપકારી શેઠનો મે કેવો અપરાધ કર્યો? એ પાપમાથી હુ કેમ છૂટુ? ઉપકારનો બદલો આવો અપકાર! હવે શુ કરવુ?" આમ ઘણો પશ્ચાત્તાપ

કરે છે આ પશ્ચાત્તાપરૂપ જલથી તેનુ ચિત્ત નિર્મળ બનતુ જાય છે એટલે તેના અતરાત્માનો પ્રકાશ કઈક બહાર આવે છે તેથી તે નિર્ણય કરે છે કે હવે સવર એટલે પાપને આવવા જ ન દઉ

' સર્વ જીવો મારા સમાન છે તો તેઓની વિરાધનાને બદલે આરાધના કરુ " સવરે ઉદ્‌ભવાવેલા આ વિચારથી જેમ અધારી રાત્રિના તમસ્કાયના પરમાણુઓ અજવાળુ આવતા ઉજ્જવળ થાય છે તેમ તેના અશુભ કર્મો શુભ કર્મોનું રૂપ ધારણ કરે છે–શુભ થાય છે આ શુભ કર્મના રસથી તેમા કોઈ એવુ સત્ત્વ જાગે છે કે લોહીથી ખરડાયેલુ પોતાનુ શરીર અને તેના ઉપર ચડેલી કીડીઓ તેને ચટકા ભરે છે તેનુ ભાન તેને રહેતુ નથી એટલે કે તે મહી લે છે

ઉપર જણાવેલા પુણ્યને બળ તે દેવલોકમા જાય છે ત્યાથી અની મનુષ્યભવમા આવી ભાગવતી દીક્ષા લે છે અહીં પણ સ્વપરનુ વિવેચન કરી–વિવેક કરી પોતે આત્મા છે, કર્મ અને શરીર પર વસ્તુ છે એવા નિર્ણયમા સ્થિત થાય છે

જેમ જેમ તે સ્વમા–આત્મામા–શુદ્ધાત્મામા સ્થિર થતો જાય છે તેમ તેનો ઉપશમ વૃદ્ધિ પામતો જાય છે એટલે કે વિવેકયુક્ત ઉપશમ બળે દેહભાવ સપૂર્ણ છૂટી જાય છે એટલુ જ નહિ પણ જેમ હિમથી વનસ્પતિ બળી જાય છે તેમ તેનો મોહપણ સર્વથા ક્ષય પામે છે અને તે ક્ષીણમોહી અવસ્થાએ પહોચે છે

ક્ષણ પછી સવર ભાવમા રહેતા જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મનો પણ ક્ષય કરે છે–અનન્ત ચતુષ્ટય પ્રકટે છે શુક્લ ધ્યાને ચડે છે અને અન્તે ચૌદમે ગુણસ્થાનકે યોગનિરોધ કરી શાશ્વત આત્મસ્વરૂપમા–અનન્ત ગુણોની અખડ પૂર્ણતામા રહેતા રહેતા તેનો આત્મા સિદ્ધિ પદને વરે છે"

૫

સંક્ષેપ સામાયિક

[શબ્દ થોડા, અર્થ ઘણો]

વસંતપુરનો જિતશત્રુ હવે વૃદ્ધ થયો હતો. આયુષ્યનો વિશ્વાસ ઉડી ગયો હતો એને થયું કે આ છેલ્લી અવસ્થામાં પણ કંઈક ધર્મ પુણ્ય કે આત્મસાધન કરી હોય તો કોઈ દારે તરી જવાય. જિંદગીનો ઘણો ભાગ તો રાજપ્રપંચ યુદ્ધ અને વિલાસમાં વ્યતીત થઈ ગયો હવે એવું શું કામ કરું કે જેથી જીવનના આ અંતિમ દિવસો ઊગી નીકળે?

શાસ્ત્રવેત્તાઓની સલાહ લેવાનો વિચાર કરી તેણે પોતાના રાજ્યમાં જેટલા શાસ્ત્રીઓ વિદ્વાનો અને પંડિતો હતા તેમને સૌને પોતાની રાજસભામાં આમંત્ર્યા.

જિતશત્રુએ કહ્યું : "મારે હવે આત્મકલ્યાણ સાધવું છે મને સરળ, શાસ્ત્રીય માર્ગ બતાવો."

"અમારી પાસે શાસ્ત્રોના મોટા ભંડાર ભર્યા છે ... આપો તો એક પછી એક એમ વાંચીએ અને તમને સમજા[illegible]" એક આગેવાન પંડિતે ઉચ્ચાર્યું.

જિતશત્રુ એટલો અવકાશ ક્યાંથી કાઢે ? અવકાશ હોય તો પણ વે તે અધીરો બન્યો હતો એને માત્ર શાસ્ત્રો સાંભળવાનો શોખ હતો એને સિદ્ધાંતો જીવનમાં ઉતારવાની તાલાવેલી લાગી હતી

"આયુષ્યના અંત સુધી શાસ્ત્રો સાંભળ્યા કરો તમે કદાચ સાંભળી સાંભળીને થાકી જાઓ, પણ અમારા ગ્રંથનો આરો ન આવે, એટલી શાસ્ત્ર સમૃદ્ધિ અમારી પાસે પડી છે" બીજા એક પંડિતે પોતાનો શાસ્ત્રવૈભવ દર્શાવતા કહ્યું

વ્યાકરણ, ન્યાય, મીમાંસા, સાહિત્યના મહારથી જેવા બીજા ઘણા પંડિતો જેમણે જીવન અધ્યયન–અધ્યાપનની પાછળ અર્પી દીધા હતા અને જેઓ એ વાતનું વ્યાજબી અભિમાન ધરાવતા હતા તેમણે પોતપોતાના વિષયનો મહિમા ગાવા માંડ્યો સૌની આગળ એમના વિષયનું અખૂટ સાહિત્ય હતું રાજા જેવો જિજ્ઞાસુ મળે અને શાસ્ત્રની કદર થાય એવી ઊંડે ઊંડે વૃત્તિ પણ ખરી

મારી જીવનમુદ્દી ઘણી ખર્ચાઈ ગઈ છે છેલ્લા દિવસોમાં એ બધા શાસ્ત્રોના નિચોડરૂપ સિદ્ધાંતો સંભળાવો તો જ હું કંઈક પાળવાનો પ્રયત્ન કરું મને કંઈ એવું કહો કે જેમાં શબ્દનો આડંબર કે વિસ્તાર ન હોય, પણ મૂળ વસ્તુ એમાં સમાઈ જતી હોય.' રાજા જિતશત્રુએ ફરીનાર પોતાનો નિશ્ચય સંભળાવ્યો

સભાના વિદ્વાનો વિચારમાં પડયા રાજાની સ્થિતિની તેઓ કલ્પના કરી શક્યા

પછી સઘળા શાસ્ત્રવેત્તાઓએ પોતાની એક મિજલસ ભરી એમના વિષય અને શ્રદ્ધાને અનુરૂપ એક શ્લોક તૈયાર કર્યો

કેટલાક દિવસે રાજા જિતશત્રુ પાસે જઈ એમણે એ શ્લોક સંભળાવ્યો,

जीर्णभोजनमात्रेय कपिल: प्राणीनां दयाम् ।
बृहस्पतिरविश्वासम् पचाल: स्त्रीषु मार्दवम् ॥

આરોગ્ય વિદ્યાના અભ્યાસીઓએ પોતાના વૈદકશાસ્ત્રને મથી મથીને સિદ્ધાંત નિચોવ્યો કે " જીર્ણ ભોજન કરવુ–અર્થાત્ પ્રથમનો કરેલો આહાર બરાબર પચી જાય તે પછી બીજો આહાર કરવો " એ આત્રેય મહર્ષિના શાસ્ત્રનું રહસ્ય છે

કપિલ મતના અનુયાયીઓએ પોતાના શાસ્ત્રોમાથી એવો સાર તાર્વ્યો કે સર્વ જીવની ઉપર દયા રાખવી " એ કપિલ મુનિના વચનોનો પરમાર્થ છે

બૃહસ્પતિના સિદ્ધાતને માનનારાઓએ કહ્યુ કે, ' કોઈની ઉપર અ વિશ્વાસ ન રાખવો " એ ન્યાયશાસ્ત્રનો નિષ્કર્ષ છે

પચાલના ભક્તોએ કહ્યુ કે " સ્ત્રી જાતિ સાથે નરમાશથી વર્તવુ " એ કામશાસ્ત્રનું રહસ્ય છે

પડિતો પોતેજ લૌકિકાચારમા મૂઝાયેલા હતા એમને લૌકિકાચાર સિવાય બીજી મહત્વની વસ્તુઓનુ ભાન ન હતુ તેથી તેમણે ' જીર્ણભોજન ' ' જીવ દયા ' ' અવિશ્વાસ ' અને ' મૃદુતા " ના સામાન્ય સિદ્ધાત ઘણા લાબા મથનને અને તારવ્યા

સામાન્ય પડિતો પુષ્કળ મહેનત પછી પણ થોડા શબ્દોમા ગભીરાર્થવાળી વાત બરાબર કહી શકતા નથી

પરન્તુ જે જિનેશ્વર ભગવાન પોતાના સૂર્યસમાન કેવળજ્ઞાનના કિરણોથી લોકાલોકનુ વસ્તુસ્વરૂપ જોઈ રહ્યા હોય છે તેઓ તો પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણ અર્થે ત્રિપદી જેવા સક્ષેપ મત્ર ઉચ્ચારી થોડા જ શબ્દોમા સકળ શાસ્ત્રોના રહસ્યો ઠાસી ઠાસીને ભરી દે છે ગણધર મહારાજાઓ એ ' ત્રિપદી ' માથી દ્વાદશાગીની રચના કરે છે

જિનેશ્વર ભગવાનની વાણી સક્ષેપમા હોવા છતા એમા ગભીર અર્થો ગુથાયેલા હોય છે મનુષ્યો અને દેવો જ નહિ પણ સામાન્ય પ્રાણી પણ ભગવાનની વાણીનો અર્થ સમજી શકે છે

જગતના કલ્યાણ અર્થે જેમણે થોડામા થોડા શબ્દોની અદર, ગભીરમા યે ગભીર સત્યો, સરળમા સરળ માર્ગે નિરૂપ્યા એમનો આપણી પર કેટલો ઉપકાર છે?

રાજાની આજ્ઞાથી, પંડિતોની સભા પણ જે નિષ્કર્ષ ન કાઢી શકે, તે જિનેશ્વર દેવો સહેજે, સ્વયસ્ફુર્ણાથી ભવ્ય જીવોને સમજાવે છે ગણધરો, આચાર્યો ઉપાધ્યાયો એના અર્થ સમજાવી સમાજના જીવોને પ્રકાશ આપે છે

અક્ષર થોડા, પણ રહસ્ય ઘણુ સમજાય એવી રીતે દ્વાદશાગીનુ સારરૂપ જાણવુ તે સક્ષેપ સામાયિક કહેવાય છે[1]

'તેઓ શ્રી સંક્ષેપમા ઉપદેશે છે કે, દ્રવ્યથી વસ્તુ ધ્રુવ (નિત્ય) છે માટે તમારે શોકરૂપ દ્વેષ કરવાની અગત્ય નથી પર્યાયે અનિત્ય છે માટે તેના પર રાગ કરવો ઘટિત નથી, આમ અરાગ અને અદ્વેષરૂપ સમભાવ એ જ મોક્ષ છે'

---

૧ ૨૧ ૨૧ સુશીલ.

૬

અનવદ્ય સામાયિક

[ધર્મરુચિ મુનિ]

આખી ચંપા નગરીમાં ધર્મરુચિ મુનિના ગુણગાન ગવાઈ રહ્યા છે કારણ કે તેમની ધર્મ માટેની અડગ શ્રદ્ધા, આચાર પાળવામાં દક્ષતા અને સર્વ જીવોની સાથેનો તેમનો સમભાવ વગેરે ગુણો લોકોને આશ્ચર્યમાં નાખતા હતા

આજે ધર્મરુચિ મુનિ મહિનાભરના ઉપવાસને અંતે મધ્યાન્હ સમયે લોકો ખાઈ પી પરવાર્યાં હશે એમ ધારી શહેરમાં ગોચરીએ નીકળ્યા હતા

એ જ ગામમાં વેદવાદાદિમાં પ્રવીણ એવા ત્રણ બ્રાહ્મણ ભાઈઓ રહેતા હતા. તેઓ એટલા બધા સમૃદ્ધ હતા કે કાંઈ પણ ઉદ્યોગ કર્યા સિવાય બેઠા બેઠા ખાધા કરે તો પણ સાત પેઢી પહોંચે તેટલું ધન તેમની પાસે હતું.

તેમણે ત્રણ ભાઈઓએ એવું નક્કી કરેલું કે મેળાં દરેક પોત-પોતાને ઘેર ન જમતા વારાફરતી [illegible]

એકવાર મોટા ભાઈને ત્યાં [illegible]

આ મોટાભાઈની સ્ત્રીનું નામ નાગશ્રી હતું તેનાથી આજે ભૂલથી કડવી તુંબડીનું શાક રંધાઈ ગયુ હતું, પરંતુ જમી કરીને તેને નાખી દઈશ એવો વિચાર કરી એક બાજુ તેણે તેને ઢાંકી મૂકેલ

મુનિરાજને જૈન કે જૈનેતરનો ભેદ ન હતો એટલે ગમે તે ઘેર જઈ આહાર વહોરી લાવતા તેથી સીધા તેઓ નાગશ્રીને ત્યા ગોચરીએ ગયા મુનિરાજને આવેલા જોઈ નાગશ્રીએ હર્ષથી આહાર સામગ્રી વહોરાવી, પરંતુ ભૂલથી કડવી તુંબડીનું શાક તેમને ક્યારે વહોરાવાઈ ગયુ તેની તેને ખબર ન રહી.

મુનિરાજે ગોચરીથી પાછા ફરી જે વસ્તુ ગોચરીમા મળી હતી તે સર્વે આચાર્ય ધર્મઘોષને બતાવી. આચાર્યે શાક જોઈને તરત કહ્યુ, " આ શાક તો કડવી તુંબડીનુ છે, એટલે એ વિષપ્રાય છે માટે કોઈ નિર્દોષ સ્થળે જઈ તેને પરઠવી દો "

મહિનાના ઉપવાસી મુનિરાજ શાક પરઠવવાને માટે નગર બહાર ગયા નિર્દોષ જગ્યા શોધી કાઢી ત્યા પાત્ર મૂક્યુ પણ પાત્ર મૂકતા મૂકતા ત્યા શાકના બે ત્રણ છાટા જમીન ઉપર પડયા

જોતજોતામા તો એ ભૂમિ ઉપર શાકમા નાખેલ મસાલા તેમજ તેલના સ્વાદથી કેટલીય કીડીઓ ઉભરાઈ આવી ધર્મરુચિ મુનિવરની દૃષ્ટિ ત્યા ગઈ અને તેમણે જોયુ કે કેટલીક કીડીઓ તે ચાખતા જ તેના ઝેરથી તરફડીને ત્યા તરત મરણ પામતી હતી

આ જોઈને શાક પરઠવવાની તેમની હિંમત ન ચાલી તેમને વિચાર થયો કે આ બે ત્રણ છાટાઓએ જ જ્યારે આટલી કીડીઓના પ્રાણ લીધા ત્યારે આ બધુ શાક પરઠવતા તો કેટલો અનર્થ થાય.

આ વિચારે તેઓ ખૂબ મૂઝાયા વિચાર કરતા કરતા તેમને લાગ્યુ, " આ બિચારી કીડીઓ તેઇન્દ્રિય પ્રાણી છે તેમને નથી બુદ્ધિ કે વિચાર જ્યારે હું પચેન્દ્રિય છુ મને વિચાર કરવાની પણ

૬

અનવદ્ય સામાયિક

[ધર્મરુચિ મુનિ]

આખી ચંપા નગરીમાં ધર્મરુચિ મુનિના ગુણગાન ગવાઈ રહ્યા છે કારણ કે તેમની ધર્મ માટેની અડગ શ્રદ્ધા, આચાર પાળવામાં દૃઢતા અને સર્વ જીવોની સાથેનો તેમનો સમભાવ વગેરે ગુણો લોકોને આશ્ચર્યમાં નાખતા હતા

આજે ધર્મરુચિ મુનિ મહિનાભરના ઉપવાસને અંતે મધ્યાહ્ન સમયે લોકો ખાઈ પી પરવાર્યા હશે એમ ધારી શહેરમાં ગોચરીએ નીકળ્યા હતા.

એ જ ગામમાં વેદવેદાંગાદિમાં પ્રવીણ એવા ત્રણ બ્રાહ્મણ ભાઈઓ રહેતા હતા તેઓ એટલા બધા સમૃદ્ધ હતા કે કાંઈ પણ ઉદ્યોગ કર્યા સિવાય બેઠા બેઠા ખાધા કરે તો પણ સાત પેઢી પહોંચે તેટલું ધન તેમની પાસે હતું.

તેમણે ત્રણ ભાઈઓએ એવું નક્કી કરેલું કે હમેશાં દરેકે પોત-પોતાને ઘેર ન જમતાં વારાફરતી એક બીજા ભાઈને ત્યાં જમવું

એકવાર મોટા ભાઈને ત્યાં બીજા ભાઈઓનો જમવાનો વારો

આવ્યો મોટાભાઈની સ્ત્રીનું નામ નાગશ્રી હતું તેનાથી આજે ભૂલથી કડવી તુંબડીનું શાક રંધાઈ ગયુ હતું, પરંતુ જમી કરીને તેને નાખી દઈશ એવો વિચાર કરી એક બાજુ તેણે તેને ઢાંકી મૂકેલ

મુનિરાજને જૈન કે જૈનેતરનો ભેદ ન હતો એટલે ગમે તે ઘેર જઈ આહાર વહોરી લાવતા તેથી સીધા તેઓ નાગશ્રીને ત્યા ગોચરીએ ગયા મુનિરાજને આવેલા જોઈ નાગશ્રીએ હર્ષથી આહાર સામગ્રી વહોરાવી, પરંતુ ભૂલથી કડવી તુંબડીનું શાક તેમને ક્યારે વહોરાવાઈ ગયુ તેની તેને ખબર ન રહી

મુનિરાજે ગોચરીથી પાછા ફરી જે વસ્તુ ગોચરીમા મળી હતી તે સર્વ આચાર્ય ધર્મઘોષને બતાવી. આચાર્યે શાક જોઈને તરત કહ્યુ, " આ શાક તો કડવી તુંબડીનુ છે, એટલે એ વિષપ્રાય છે માટે કોઈ નિર્દોષ સ્થળે જઈ તેને પરઠની દો "

મહિનાના ઉપવાસી મુનિરાજ શાક પરઠવવાને માટે નગર બહાર ગયા નિર્દોષ જગ્યા શોધી કાઢી ત્યા પાત્ર મૂક્યુ પણ પાત્ર મૂકતા મૂકતા ત્યા શાકના બે ત્રણ છાટા જમીન ઉપર પડયા

જોતજોતામાં તો એ ભૂમિ ઉપર શાકમા નાખેલ મશાના તેમજ તેના સ્વાદથી કેટલીય કીડીઓ ઉભરાઈ આવી ધર્મરુચિ મુનિવરની દૃષ્ટિ ત્યા ગઈ અને તેમણે જોયુ કે કેટલીક કીડીઓ તે ચાખતાં જ તેના ઝેરથી તરફડીને ત્યા તરત મરણ પામતી હતી

આ જોઈને શાક પરઠવવાની તેમની હિંમત ન ચાલી તેમને વિચાર થયો કે આ બે ત્રણ છાટાઓએ જ જ્યારે આટલી કીડીઓના પ્રાણ લીધા ત્યારે આ બધુ શાક પરઠવતા તો કેટલો અનર્થ થાય.

આ વિચારે તેઓ ખૂબ મૂઝાયા વિચાર કરતા કરતા તેમને લાગ્યુ, " આ બિચારી કીડીઓ તેઇન્દ્રિય પ્રાણી છે તેમને નથી બુદ્ધિ કે વિચાર. જ્યારે હું પચેન્દ્રિય છુ મને વિચાર કરવાની પણ

શક્તિ છે ત્યારે જો હું આ શાક અહીં પરઠવું તો તેના સ્વાદથી કેટના બધા જતુઓ આકર્ષાઈ તેના જ ઝેરને લીધે મરણ પામે ! અને તે મરતા મરતાય રૌદ્રધ્યાન કે અર્તધ્યાન કરતાં મરણ પામે એટલે તેઓ આથી પણ વધારે નીચી ગતિમા જાય. વળી જ્યારથી મે ભાગવની દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે ત્યારથી તો મારે સર્વ આત્માઓ પછી તે તિર્યંચ હોય કે નારકી હોય, દેવ હોય કે મનુષ્ય હોય– બધાયની સાથે સમભાવ છે માટે આ શાક મારે જ ખાઈને પ્રાણાત કષ્ટ સહન કરી લેવું યોગ્ય છે કારણ કે આ અનત અનર્થો થવા દેવા તેના કરતા મારે જ બાહ્ય પ્રાણ તજવા એ યોગ્ય છે"

આમ વિચારતા તેઓએ જ શાક ખાઈ લીધુ અને તેના ઝેરની અસર તત્કાળ તેમની રગેરગમા પ્રસરી ગઈ છતા મુનિરાજે વહોરાવનાર પર ન કર્યો દ્વેષ કે ન કર્યો ક્રોધ. તેઓ તો સમભાવે શુકલધ્યાને ચઢતા અશુભ કર્મોનો નાશ કરી ઉચ્ચ ગતિને વર્યા

હવે અહીં નાગશ્રીને ખબર પડી કે પોતાની ભૂલથી કડવી તુંબડીનું શાક મુનિને વહોરાવાઈ ગયુ છે કે તરત રખેને મહારાજ ભૂલથી તે શાક ખાઈ ન જાય એવી બીકથી ઉતાવળી ઉતાવળી ઉપાશ્રયે આવી અને સર્વ વાત આચાર્યને કહી. અહીંયા ઉપાશ્રયમા પણ 'ધર્મરુચિ મુનિને આવતા આટલી બધી વાર કેમ થઈ' એમ વિચાર થતા આચાર્ય મહારાજ એ શિષ્યોને તેમની તપાસ માટે પાછળ મોકલતા હતા એવામા જ નાગશ્રીના આવવાથી સર્વ વાત સાભળી, આચાર્ય મહારાજ તરત પોતાના શિષ્યો તથા નાગશ્રી સાથે જ્યાં ધર્મરુચિ મુનિ ગયા હતા ત્યા પાછળ ગયા

આચાર્યને મનમા વહેમ ગયો જ હતો કે ધર્મરુચિ મુનિ રખેને બીજા જીવ ઉપર સમભાવ હોવાથી તેમ જ તે ધર્મના રાગી હોવાથી શાક ન ખાઈ જાય અને બન્યુ પણ તેવુ જ ત્યા જઈને જોયુ તો

એક બાજુ મુનિનું કલેવર પડયુ હતુ અને પાસે મરેલી થોડીક કીડીયો પડી હતી મુનિરાજના મુખ ઉપર શાંતિ ઝળકી રહી હતી

આ જોઈ આચાર્ય બધુ સમજી ગયા અને સર્વ વાત નાગશ્રી તેમજ શિષ્યોને સમજાવી

નાગશ્રીને પોતાની નજીવી ભૂલથી આટલો અનર્થ થયેલો જાણી ખૂબ પશ્ચાત્તાપ થયો અને ત્યા ને ત્યા જ જે ધર્મમા ઉપયોગ મુખ્ય છે એવો જૈનધર્મ અંગીકાર કરતા શ્રાવિકાના બારે વ્રતો ધારણ કર્યાં

આચાર્યે પોતાની સાથેના સાધુઓને ઉપદેશ આપતા કહ્યુ કે, " સર્વ પ્રાણી ઉપર સમભાવ રાખનાર આ મુનિવરે પોતાને નિમિત્તે અવદ્ય (પાપ) ન થાય એવુ અનવદ્ય સામાયિક આરાધી આપણુને તેમની શાંતમુદ્રા શિક્ષા આપી રહી છે કે આપણે પણ અનવદ્ય સામાયિકનો ખપ કરવો જોઈએ "

૭

પરિજ્ઞા સામાયિક

(પૌદ્ગલિક સોદર્યથી આત્મિક સૌન્દર્ય પર[1])

ઇલાવર્ધન નામનુ એક નગર છે ત્યા વસે છે તેની સ્રીનું નામ ધનવતી છે ધનદત્ત નામનો એક શેઠ કીર્તિથી સમૃદ્ધ હોવા છતા લગભગ વૃદ્ધ અવસ્થાએ પણ પુત્રસુખ સુખનુ દર્શન ન પામવાથી તેઓ ખિન રહેવા લાગ્યા કોઈ નિમિત્તિયાના કહેવાથી તે શેઠ એ નગરની ઇલાદેવીની ઉપાસના કરવા લાગ્યા કઠોર તપસહિત ઉપાસનાથી ઇલાદેવી પ્રસન્ન થયા અને વર માગવાનું કહ્યુ શેઠે પુત્ર પ્રાપ્તિનો વર માગ્યો દેવીના વરના પ્રભાવથી ધનવતીને એક રૂપવાન પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ પુત્ર પ્રાપ્તિ ઇલાદેવીના પ્રભાવનુ ફળ હોવાથી એ પુત્રનુ નામ ઈલાચીપુત્ર[2] એવુ રાખ્યુ

---

[1] જુઓ પરિશિષ્ટ ૨

[2] ચી એ મરાઠી છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે અને તેનો ગુજરાતી પર્યાય નો છે એટલે ઈલાચી અર્થાત્ ' ઇલાનો

અનુક્રમે ઇલાચી સોળ વર્ષની તરુણાવસ્થાએ પહોંચ્યો એક દિવસે તે પોતાના મિત્ર સાથે ફરવા નીકળ્યો રસ્તામા નટનું નાટક થતું હતુ નાટક જોવા બન્ને મિત્રો ઊભા રહ્યા નાટક જોતાં જોતા ઇલાચીની દૃષ્ટિ નટની રૂપવતી પુત્રી જે ઢોલ વગાડતી હતી તેના ઉપર પડી ઇલાચીને તેના રૂપ ઉપર અત્યંત મોહ થયો અને તેને પરણવાનો મનમા નિશ્ચય કર્યો

એ કાળની રીસાવાની રીતિ પ્રમાણે ઘેર આવી બોલ્યા ચાલ્યા વિના એક તુટેલા ખાટલા ઉપર ઇલાચી સુઈ ગયો સાંજ થતા આવી છતા રીસમા અને રીસમા તે ઊઠયો પણ નહિ માતાપિતાએ તેને ઘણુ પૂછવા માડયુ પણ કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ તેના મિત્રને બોલાવ્યો અને તેના તરફથી તેના રીસાવાનુ કારણ જાણ્યું શેઠ અને શેઠાણીએ નટની નીચ જાતની પુત્રી કરતાં સ્વજાતિની સુંદર કન્યા પરણાવવા ઘણુ ઘણુ સમજાવ્યો છતા પુત્ર કોઈ રીતે સમજ્યો નહિ અંતે માતપિતાએ પુત્રની ઇચ્છા પ્રમાણે નટને વિનવ્યો પરંતુ નટે ઉત્તર આપ્યુ કે, “ તમારો પુત્ર અમારી કળામાં હુશિયાર થઈ કોઈ રાજાને એ કળા દેખાડી તેનું દાન મેળવી અમારી જ્ઞાતિને પોષે તો મારી પુત્રીને તેની જોડે પરણાવુ ” નટની પુત્રીમાં ગાઢ મોહને લઈને ઇલાચીએ એ કડવુ શરત પણ કબુલ રાખી અને થોડાક જ કાળમા નટની કળામા નિપુણ થયો

નટવા સાથે ગામેગામ ફરતાં ઇલાચી બેનાતટ નગરમાં આવી પહોંચ્યો વિવિધ જાતના તે નાટયપ્રયોગો શીખ્યો હતો ત્યાંના રાજાને વિનંતિ કરી નાટયપ્રયોગો જોવા આમંત્રણ કર્યું રાજાએ તેમની વિનંતિ સ્વીકારી. નિર્ણિત વખતે ઇલાચી પુત્રના નગરજનો, રાજ્યાધિકારીઓ રાજા અને રાણી ખેલો જોવા લાગ્યા જોતાં જોતાં રાજા અને રાણી સિવાય સર્વે ખૂબ જ આશ્ચર્ય પામ્યા વાંસ ઉપર વિવિધ ખેલો કર્યા પછી ઇલાચી નીચે ઊતરી રાજા ચિરંજીવ થઈ

નગરજનોને પ્રણામ કર્યા. ત્યારે રાજાએ કહ્યું ' અમે તમારા ખેલો જોયા નથી તેથી અમને તે ફરીથી દેખાડો "

રાજાને ખેલ નહિ જોવાનું કારણ એ હતું કે નટની પુત્રીના રૂપ ઉપર રાજાને પણ મોહ થયો હતો અને રાજાને ઇલાચી પુત્રના રૂપ ઉપર મોહ થયો હતો રાજા આથી એમ ઇચ્છતો હતો કે વાસ ઉપરથી એ પડે તો નટપુત્રીને મારા અંતપુરમાં લઈ જાઉં

ઇલાચીએ બીજી વેળા પણ અદ્ભુત ખેલો કર્યા અને પ્રેક્ષકોના મનરંજન કર્યા. પરંતુ રાજા તો પ્રસન્ન ન જ થયો. આથી બીજી વેળા પણ રાજાએ મેં તો નહિ જોવાનું કહ્યું એટલે ઇલાચીએ ત્રીજી વખત વાસ ઉપર આરોહણ કર્યું અને ખેલનો પ્રારંભ કર્યો પણ એટલામાં જ વાસ ઉપરથી તેની દૃષ્ટિ શેરીની એક હવેલી જેમા કોઈ શેઠની અત્યત રૂપવતી શેઠાણી મુનિરાજને મોદક વહોરાવતી હતી તેના ઉપર પડી

ઇલાચી આ શેઠાણીના રૂપની સાથે નટપુત્રીના રૂપની તુલના કરવા લાગ્યો તો જણાયું કે આ તો હસણીની પાસે કાગડી જેવી છે તેના ઉપર મને શા માટે મોહ થયો ?

પરંતુ મુનિરાજ આ રૂપના અંબાર જેવી મોદક વહોરાવતી સ્ત્રી ઉપર પણ નજર ન નાખતા નીચે મુખે મોદક વહોરતા હતા એટલે ઇલાચીને વિચારણા ઉદ્ભવી કે આ મુનિરાજના હૃદયમાં એવું તે કયું સૌંદર્ય હશે કે તે સ્ત્રીના ઉપર તેમની નજર પણ પડતી નથી આમ વિચારણા કરતા અંતર્મુખવૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ મોહનો અંધારો પડદો દૂર થયો. અને આત્માનું ભાન થયું કે ત્રણે લોકમાં સુંદરમાં સુંદર કોઈપણ વસ્તુ હોય તો તે આત્મા છે ખરું સૌંદર્ય તો આત્માનું આમ આત્મામા સ્થિર થતા તેને વાસની ઉપર જ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ્યું

આ કેવળજ્ઞાન જ્યોતિથી તેને જણાયુ કે રાજાને પણ નટ પુત્રીના પૌદ્ગલિક રૂપ ઉપર મોહ થયો છે

આ હકીકત જ્યારે રાજાના અને રાણીના જાણવામાં આવી ત્યારે મોહ ઉપર તેમને તિરસ્કાર છૂટયો અને આત્મદૃષ્ટિ કરતાં તેઓ બન્નેને પણ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ્યું.

૮

પ્રત્યાખ્યાન સામાયિક[1]

[અમાત્ય તેયલિ[2]]

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના તેરમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના ચૌદમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યુ

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

'તેયલિપુર નગરમા કનકરથ નામે રાજા હતો તેને પદ્માવતી નામે રાણી હતી તથા સામ દામ ભેદ અને દંડ એ ચારે પ્રકારની રાજનીતિમાં કુશળ એવો તેયલિપુત્ર નામે અમાત્ય હતો

તે નગરમા મૂષિકારદારક નામે એક સોની રહેતો હતો તેને ભદ્રા નામની સ્ત્રી અને રૂપ યૌવન તથા લાવણ્યમા ઉત્કૃષ્ટ એવી પોટ્ટિલા નામે પુત્રી હતી.

---

1 જુઓ પરિશિષ્ટ ૩

2 જુઓ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ પૃ ૧૦૪ અનુ ૨ા ૨ા પંડિત બેચરદાસ જીવરાજ દોશી

એકવાર તે પોટ્ટિલા પોતાના આવાસની અગાસી ઉપર પોતાની સખીઓ સાથે સોનાના દડાથી રમતી હતી તે વખતે અશ્વારૂઢ થઈ, મોટા પરિવાર સાથે અશ્વવાહનિકા માટે નીકળેલા તેયલિપુત્રે તેને દૂરથી જોઈ, તેના રૂપ ઉપર મુગ્ધ થઈને તેણે તેને લગતી ખાસ હકીકત પોતાના માણસોને પૂછી લીધી અને ઘેર પાછા ગયા બાદ તે સોનીને ત્યા તેની કન્યાનુ માગુ કરવા પોતાના માણસો મોકલ્યા તથા કહેવરાવ્યુ કે જે શુલ્ક જોઈએ તે લઈને પણ તારી કન્યા મને પરણાવ

તે સોનીએ ઘણી ખુશીથી આવેલા માણસોના સ્વાગત સાથે મત્રીનુ કહેલુ સ્વીકાર્યું અને પોતે જાતે મત્રીને ઘેર તે વાત કહેવા ગયો પછી વિવાહાર્થી તેયલિપુત્ર પોટ્ટિલા સાથે એક પાટ ઉપર બેઠા બન્નેએ સ્નાન કર્યું તથા હોમ કર્યા ત્યારબાદ કુટુબીઓને જમાડીને વિદાય કર્યા પછી અમાત્ય તેયલિપુત્ર પોટ્ટિલા સાથે સુખે સુખે રહેવા લાગ્યો

રાજા કનકરથ રાજ્ય તેમજ અંતપુરમા અત્યત આસક્ત હતો તેની એ આસક્તિ એટલી બધી હતી કે પોતાનો એક પણ પુત્ર રાજ્યને લાયક ન રહે તે માટે તે પોતાને થતા દરેક પુત્રના અગ પ્રત્યગો છેદી નાખતો તેની રાણીએ વિચાર કર્યો કે આ રાજા એવો દુષ્ટ છે કે તે મારા એક પણ દીકરાને ગાદીનો વારસ નહિ થવા દે તેથી તેણે અમાત્ય સાથે મળીને પોતાને હવે થનારા એક પુત્રને બચાવી લેવાની ગોઠવણ કરી

યોગ્ય વખતે રાણીને પુત્ર થયો અગાઉથી ગોઠવ્યા મુજબ તેણે તે પુત્રને પોતાની ધાત્રીદ્વારા અમાત્યને ત્યા છૂપી રીતે મોકલી આપ્યો તે વખતે પોટ્ટિલાએ એક મરેલી છોકરીને જન્મ આપ્યો હતો તે છોકરીને છોકરાને સ્થાને રાણી પાસે મૂકવામા આવી

રાણીને પ્રસવ થયો છે એવુ જાણતા જ રાજા તેની પાસે ત્વરાથી આવી પહોંચ્યો. પણ નૂએની છોકરી જોઈને ત્યાથી પાછો ચાલ્યો ગયો

હવે પેલો રાજપુત્ર અમાત્યને ત્યા મોટો થવા લાગ્યો તેનું નામ મોટી ધામધૂમ સાથે કનકધ્વજ રાખવામા આવ્યુ

વખત જતા અમાત્યને પોટ્ટિલા ઉપર અભાવ થયો તેથી તે ઘણી ખિન્ન થઈ પણ અમાત્યે તેના ખેદનું નિવારણ કરતા કહ્યુ કે, હે દેવાનુપ્રિયે ! તારે ખેદ કરવાનું કારણ નથી તુ મારા રસોડામા આવતા તમામ શ્રમણો બ્રાહ્મણો અને ઇતર માગણોને નિરંતર દાન દીધા કર.

ત્યારથી પોટ્ટિલા તે પ્રમાણે કરતી સુખેથી રહે છે એવામા વખત જતા સુવ્રતા નામની બ્રહ્મચારિણી બહુશ્રુત અને બહુ પરિવારવાળી આર્યા ગામેગામ ફરતી ફરતી ત્યા આવી, તથા સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને વાસિત કરતી થોડો વખત ત્યા રહી તે આર્યાનો એક સંઘાટક (સંઘાડો) ભિક્ષા સમયે અમાત્યના ઘરમા આવ્યો પોટ્ટિલાએ તેને ઘણા આદરથી ભિક્ષા આપી અને વિનતિ કરી—

"હે આર્યાઓ ! હું પહેલા અમાત્યને અત્યંત ઇષ્ટ હતી પણ હવે હું તેને ગમતી નથી. તો એવુ કોઈ ચૂર્ણ, મંત્ર કામણ કે વશીકરણ છે વા કોઈ ઔષધી છે કે જેનાથી હું ફરીવાર તેને ઇષ્ટ થઉં ?

આ વાત સાંભળીને પોતાના બંને કાન દાબીને તે આર્યાઓ બોલી. "હે દેવાનુપ્રિયે ! અમે તો શ્રમણ નિર્ગ્રંથીઓ તથા બ્રહ્મચારિણીઓ છીએ. તારૂ આવુ કથન તો અમારાથી સાંભળી પણ ન શકાય. પણ જો તારી ઇચ્છા હોય તો અમે તને કેવળીએ જણાવેલા ધર્મનો ઉપદેશ કરીએ" 'કે જેનાથી તને આ સંસારના સુખ ના અનન્તગણું સુખ પ્રાપ્ત થાય.'

પોટ્ટિલાએ તેમ કરવાની ઇચ્છા જણાવતા, તે શ્રમણીઓએ તેને શ્રમણોપાસિકાનો ધર્મ કહી સભળાવ્યો પોટ્ટિલાએ તેને સમજીને તેનો સ્વીકાર કર્યો હવેથી શ્રાવિકાધર્મને પાળતી પોટ્ટિલા કોઈ સત કે સતી પોતાને ત્યા આવી ચડે તો ખૂબ આદરથી યોગ્ય ભિક્ષા આપતી સુખેથી રહે છે

એક વાર પોટ્ટિલાને વિચાર આવ્યો કે હુ મારા ચિત્તની શુદ્ધિ માટે હમેશા તે સુવ્રતા આર્યા પાસે રહુ તો ઠીક તે માટે તે અમાત્ય તેયલિપુત્રની અનુમતિ લેવા ગઈ

અમાત્યે કહ્યું –

" તુ આર્યાઓની અતેવાસિની થયા બાદ જ્યારે કાળ કરીશ ત્યારે જરૂર કોઈ સદ્ગતિમા જઈશ ત્યાથી તું આવીને મને બોધ આપવાની કબૂલાત આપે તો હુ તને આર્યાઓની અતેવાસિની થવાની રજા આપુ "

પોટ્ટિલાએ તેની તે વાત સ્વીકારી ત્યારબાદ અમાત્ય અને પોટ્ટિલા બન્ને સુવ્રતા આર્યા પાસે ગયા પોટ્ટિલાને આગળ કરીને અમાત્યે તે આર્યાને કહ્યું –" હે દેવાનુપ્રિયે ! આ પોટ્ટિલા મારી સ્ત્રી છે તે પોતાની ચિત્ત શુદ્ધિ માટે તમારી અતેવાસિની થવા ઇચ્છે છે તો હુ તમને આ શિષ્યાની ભિક્ષા આપુ છુ તમે તેનો સ્વીકાર કરો."

આર્યાએ તેને સ્વીકારીને તથા પ્રવ્રજિત કરીને પોતાના સઘમા રાખી તે પોટ્ટિલા અગિયાર અંગોને ભણી અને ઉગ્ર સંયમ તથા તપ આચરતી આચરતી વિશિષ્ટ ચિત્તશુદ્ધિ સાથે રહેવા લાગી વખત જતા મૃત્યુ સમય નજીક આવ્યો જાણીને તે તપ અને સયમમા વધારે ઉદ્યત થઈ છેવટે કાળ કરીને તે દેવયોનિમા ઉત્પન્ન થઈ

રાજા કનકરથ અવસાન પામ્યો પ્રજાએ તેની પાછળ લૌકિક કાર્ય કરીને તેને સ્થાને હવે ગાદી કોને આપવી એ વિષેનો વિચાર અમાત્ય પાસે મૂક્યો અમાત્યે પોતાને ત્યા રહેલા રાજપુત્ર કનક-

ધ્વજનો નિર્ણય કર્યો. અને તેને પોતાને ત્યાં કેમ ગમેનો તે બધુ વિગતવાર કહી સમજાવ્યુ

કનકધ્વજનો રાજ્યાભિષેક થયો કનકધ્વજની માતા પદ્માવતીએ તેને કહ્યુ કે ' હવે તારે આ અમાત્યને જ પિતા તરીકે સમજવાના છે તેમના પ્રતાપથી જ તુ આ સિંહાસન ઉપર આવી શક્યો છે " હવે કનકધ્વજ અમાત્ય તેયલિપુત્ર ઉપર બહુ પ્રીતિ રાખનો પોતાનો રાજ્યકારભાર ચલાવે છે "

પોટ્ટિલાને દેવયોનિમા ગયા બાદ પોતે અમાત્ય સાથે કરેલી શરત યાદ આવી તેણે અનેક પ્રકારે અમાત્યને ધર્મબોધ કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેની સુખશીલતાને કારણે તેને સમજાવવામાં તે પોટ્ટિલ દેવ સફળ નીવડ્યો નહિ છેવટે તેણે મ ત્રીને જ્ઞાન આપવા તેની અને રાજાની વચ્ચે વિરોધ ઊભો કર્યો તેથી કરીને હમેશાની માફક જ્યારે મ ત્રી રાજા પાસે આવ્યો ત્યારે રાજાએ તેનો જરાય આ ર ન કર્યો. જે રાજા પોતાને ઘણા સન્માન અને આદરથી રાજ બોલાવતો તેને આજે આમ મ ગાયેનો જોઈને અમાત્ય ઘણો ખેદ પામ્યો તથા રાજા પોતાને અકાળે મોતે મરાવી નખાવશે તે શકાથી અત્યત ભયભીત થયો.

તે જલદીથી પોતાને ઘેર પાછો આવ્યો પર તુ ત્યા પણ તેના માતાપિતા કે સેવકોએ તેનો આદર ન કર્યો. હવે તો તેણે મરવાનો વિચાર કરીને મ નકૂટ વિષ ખાધુ પણ તેને તેની કશી અસર ન થઈ પોતાની તલવારને ડોક ઉપર ચલાવી તે પણ નિષ્ફળ ગઈ ગળા ફાંસો ખાવા ગયો ત્યારે ફાંસો જ તૂટી ગયો મોટી શિલાને ડોક સાથે બાંધી ઊંડા પાણીમા પડ્યો પણ મર્યો નહિ. છેવટે તે ઘાસની ગજીમા આગ નાખી તેમાં પેઠો પણ અગ્નિ બુઝાઈ ગયો

પછી તે લમણે હાથ દઈને ઉતરેલે મોઢે પોતાની આ દુર્દશાનો વિચાર કરવા લાગ્યો તે વખતે પેલો પોટ્ટિલદેવ પોટ્ટિલાના રૂપે તેની સામે હાજર થયો અને બોલ્યો.--

"હે તેયલિ! આગળ મોટો ખાડો છે, પાછળ ગાંડો હાથી ચાલ્યો આવે છે અને બાજુએ ઘોર અધારુ છે વચ્ચે બાણો વરસે છે, ગામ સળગ્યુ છે અને રણ ધગધગે છે તો હે તેયલિ! હવે કયા જવુ?"

તેયલિ બોલ્યો—"જેમ ભૂખ્યાનુ શરણ અન્ન છે તરસ્યાનું શરણ પાણી છે, રોગીનુ શરણ ઔષધ છે અને થાકેલાનુ શરણ વાહન છે તેમ જેને ચારે બાજુ ભય છે તેનું શરણ પ્રવ્રજ્યા છે પ્રવ્રજિત થયેના ક્ષાત, દાંત અને જિતેદ્રિયને કશો ભય હોતો નથી"

દેવે કહ્યુ "હે તેયલી! જ્યારે તું આ સમજે છે ત્યારે શા માટે ભય કરે છે?"

આ સાભળીને તેયલીને પોતાના પૂર્વ જન્મનુ સ્મરણ થયુ તેને યાદ આવ્યુ કે પહેલા તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રની, પુષ્કલાવતી વિજયમા, પુડરીકિણી રાજધાનીમા મહાપદ્મ રાજા હતો ત્યા તે સાસારિક ભોગ વિલાસોને છોડીને સ્થવિરોના મઠમા રહેલો ત્યાથી મરીને તે મહા શુક્લ કલ્પમા દેવ થયો હતો અને ત્યાથી તે અહીં અમાત્ય થયો છે

તેણે નિશ્ચય કર્યો કે હવે પણ તેણે એવા જ પ્રકારના સત સ્થવિરોના સહવાસમા રહી ચિત્તશુદ્ધિને અર્થે સયમ આદરવો જોઈએ આમ વિચારી તે તેયલિપુરના પ્રમદવન નામના ઉદ્યાનમા જઈને ઉગ્ર સંયમી તરીકે રહેવા લાગ્યો આ રીતે સંયમ તપ અને ત્યાગપૂર્વક રહેતા રહેતા તે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત જેવુ જીવન ગાળવા લાગ્યો

હવે રાજા કનકધ્વજને ખબર પડી કે અમાત્ય તેયલિપુત્ર તો ઉદ્યાનમા એક યોગીની પેઠે રહે છે પોતે વિના અપરાધે તેનો અનાદર કર્યો હોવાથી તે તેની પાસે જઈને વારવાર ક્ષમા માગવા લાગ્યો મત્રી હવે સમભાવી થયેલો હતો એટલે તેણે એ રાજાને સમભાવ પ્રધાન ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો

રાજાએ પણ શ્રમણોપાસકની મર્યાદામાં આવે એટલો
સ્વીકાર્યો પછી તયવિપુત્ર યોગી સયમનો ઉપદેશ દેવાને ગામેગ
ફરતો ફરતો અંતે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થયો

હે જબુ ! ચારે બાજુ ભયથી ઘેરાયેલા મનુષ્યો પણ આસ
છોડીને ભાગ્યે જ ધર્માભિમુખ થવાનો પ્રયત્ન કરે છે એ હળ
આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ ચોથા અધ્યયનમા સમ
જાવેલી છે જે હું તને કહું છુ એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા [1]

---

[1] "સંસાર ભયથી ત્રાસેલાનું શરણ પ્રવ્રજ્યા છે, અભય એવો તે
એક દાંત અને જિતેન્દ્રિય હોઈ શકે છે એ બોધ આપવા માટે અને એ
રીતે માણસને ધર્માભિમુખ કરવા માટે અમાત્ય તેયલીની વાર્તા છે માણ
સને ચેતવણી આપવા માટે અત્યંત દયા ભાવથી દેવો કોકવાર માણસને
આફતમા નાખે છે એ વસ્તુનુ સૂચન આ વાર્તામા છે એ તરફ ખાસ
ધ્યાન ખેંચાવું જોઇએ. પૂરેપૂરા એકરાગ એવા રાજા અને અમાત્ય વચ્ચે
વિરોધ ઉત્પન્ન કરવા પાછળ પોટ્ટિલ દેવનો શુભ હેતુ જ હતો આ વસ્તુ
ધ્યાનમા રાખીને પણ માણસે વિપત્તિને વધાવી લેવી જોઈએ ,

ઉપોદ્ઘાતમાથી

દત્તાત્રય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

ઉપસંહાર

[પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ]

પોતનપુર ગરમા પ્રસન્નચંદ્ર રાજા રાજ્ય કરતો હતો એકદા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી વિહાર કરતા આ નગરમા સમવસર્યા પ્રસન્નચંદ્ર રાજા પણ તેમને વાંદવા ગયો પ્રભુની દેશના સાભળી તેનુ મન અસારથી વિરક્ત થયુ અને રાજ્યમા આવી સમારંભ સાથે બાળકુમારને ગાદી ઉપર બેસાડી તેણે ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી

દીક્ષા લીધા પછી અનેક સૂત્રોના પારગામી થઈ શ્રી મહાવીર સ્વામી સાથે એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે વિહાર કરતા તેઓ રાજગૃહ નગરીમા આવી પહોચ્યા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ એક સ્થાને ઊભા રહી ધર્મધ્યાને ચડયા

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આવ્યા છે તેમ સાભળી શ્રેણિક રાજા પોતાના પરિવાર સાથે તેમને વાંદવા ચાલ્યો

શ્રેણિક રાજા સાથે પરિવારમા સૌથી આગળ ચાલનારા સુમુખ અને દુર્મુખ નામના બે સેનાનીઓ હતા તેઓ આગળ ચાલ્યા જતા હતા, એટલામા સુદૃષ્ટિ રૂપ સુમુખે પ્રસનચંદ્ર રાજર્ષિને ધ્યાનમગ્ન

રાજાએ પણ શ્રમણોપાસકની મર્યાદામાં સ્વીકાર્યો પછી તયનિપુત્ર યોગી સયમને ઉપ૮ ફરતો ફરતો અતે સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થયો

હે જમ્બુ ! ચારે બાજુ ભયથી ઘેરાયેલા મનુ૦ છોડીને ભાગ્યે જ ધર્માભિમુખ થવાનો પ્રયત્ન કર આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ ચૌદમા - જાવેલી છે જે હું તને કહું છુ" એમ આર્ય સુધર્મા

---

૧ "સંસાર ભયથી ત્રાસેલાનુ શરણુ પ્રવ્રજ્યા છે, અભય ... એક દાંત અને જિતેન્દ્રિય હોઈ શકે છે એ બોધ આપવા માટે ... રીતે માણસને ધર્માભિમુખ કરવા માટે અમાત્ય તેયનીની વાર્તા છે ... સને ચેતવણી આપવા માટે અત્યંત દયા ભાવથી હેવો કોકવાર ... આફતમા નાખે છે એ વસ્તુનુ સૂચન આ વાર્તામા છે એ તરફ ... ધ્યાન ખેચાતુ જોઇને પૂરેપૂરા એકરાગ એવા રાજા અને અમાત્ય ... વિરોધ ઉત્પન્ન કરવા પાછળ પોટ્ટિલ દેવનો શુભ હેતુ જ હતો આ ... ધ્યાનમા રાખીને પણ માણસે વિપત્તિને વધાવી લેવી જોઈએ ’

ઉપોદ્ઘાતમાં
દત્તાત્રય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

મે પ્રથમ તમારુ કહેતુ બરાબર સાભળ્યુ ન હતું એટલે કૃપા કરીને મને કહો કે પ્રસન્નચદ્ર રાજર્ષિ અત્યારે કાળ કરે તો કયા જાય ? "

ભગવાને સ્મિત કરતા જવાબ આપ્યો, "સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને."

શ્રેણિક આથી વધારે આશ્ચર્યમા પડયો

થોડીવાર પછી દેવ દુદુભિના નાદથી આકાશ ગાજી ઊઠયુ અને એક પછી એક દેવો નીચે ઉતરવા લાગ્યા

શ્રેણિકે આતુરતાથી ભગવાનને આનુ કારણુ પૂછ્યુ

ભગવાને કહ્યુ કે, "હે શ્રેણિક ! જ્યારે તુ અહીંઆ આવતો હતો ત્યારે તે જેને વદના કરી હતી તે પ્રસન્નચદ્ર રાજર્ષિને કેવળજ્ઞાન થયુ"

શ્રેણિક આથી શકામા પડયો.

સર્વજ્ઞ શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ શ્રેણિકને શકામા પડેલ જોઈ તેની શકાનુ સમાધાન કરતા કહ્યુ, " હે શ્રેણિક ! તે જ્યારે રાજર્ષિને વદના કરી ત્યારે તો તે આર્ત અને રૌદ્રધ્યાને ચડેલા હતા કારણુ કે ' બાળારાજાને મારીને મત્રીઓ રાજ બીજા રાજાને સોપશે ' એવુ દુર્મુખના મુખેથી સાભળી તેમને મત્રી ઉપર એકદમ ક્રોધ ચડયો હતો અને તેની સાથે યુદ્ધ કરવાને પ્રવર્ત્યા હતા, આથી તે જ્યારે મને આવીને પૂછ્યુ કે તે અત્યારે મૃત્યુ પામીને કઈ ગતિએ જાય ત્યારે તેથી જ મે એવો જવાબ આપ્યો હતો કે સાતમી નરકે પરતુ પાછળથી મત્રી સાથે યુદ્ધ કરતા કરતા શસ્ત્રવડે તે મત્રીઓને મારવા તૈયાર થયા પરતુ પાસે એકે શસ્ત્ર ન હતું એટલે માથા ઉપરનો મુકુટ મત્રીઓને મારવા માટે લેવા ગયા પરતુ માથે હાથ જતા જ લોચ કરેલો જણાયો આથી એકદમ તેમનામા પરિવર્તન થયુ પોતે ધ્યાનથી ઉતરી પડયા અને સસારવાસના તરફ ઘસડાયા એ બદલ તેમને ખૂબ જ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો ધીમે ધીમે રૌદ્રધ્યાનમાથી આર્તધ્યાનમાં અને ત્યાથી શુભધ્યાને ચડતા શુકલધ્યાને ચડી ગયા પોતાના વ્રતભગ

જેણે આ જોયું તે બોલ્યો ' અહો ! આવા ધ્યાનમગ્ન મુનિ દર્શન વગુ કે સ્વર્ગ કંઈ દૂર નથી ' બીજો તે સાંભળી કહે

પાછળ દુર્મુખ નામનો દૂત તે રાજર્ષિને જોઈ બોલ્યો અરે ! આ તો પોતનપુરનો રાજા પ્રસન્નચંદ્ર છે નાના બાળકની દયા જાણ્યા વગર રાજ્યની ધુરા વગર આપનાર આ તે શાનો ધર્મી ? આના નાના પુત્રને મંત્રીઓ બાળરાજાની ગાદી લઈ લેવા માટે બીજા રાજા સાથે મળી ગયા છે ઉપરે આણે તો અધમ કર્યો તેની પ્રજા ભિખારી દુખી થશે એનું શું પણ કંઈ ભાન છે અને તે પણ ચાલતો થયો

પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ આ સાંભળી ધ્યાનમાંથી ચ્યુત થયા. ગ્રહણ કરેલા વ્રતને પણ ભૂલી ગયા અને તેઓ વિચારવા લાગ્યા અરે મારા મંત્રીઓ કે જેને વિશ્વાસે મે મારા બાળરાજાને સોંપ્યો તેમણે જ મને દગો દીધો આવા મંત્રીઓ તો શિક્ષા કરવા યોગ્ય છે ' આમ વિચારતા આર્તધ્યાન એને ઉંડે રૌદ્રધ્યાન શરૂ. અરે ! મારા કૃતઘ્ન મંત્રીઓને ધિક્કાર છે જો આ વખતે હું ત્યાં હોત તો તેમને બરાબર શિક્ષા કરત.

આ બાજુ શ્રેણિક રાજા ધ્યાનસ્થ પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને ભાવ પૂર્વક નમસ્કાર કરી શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસે ગયો અને વિનયથી પૂછ્યું ' હે ભગવાન ! આવતા રસ્તામાં મે પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને જોયા મે વંદન કર્યું અત્યારે જો તેઓ કાળ કરે તો કઈ ગતિમાં જાય ? "

સાતમી નરકે ' ભગવાને શાંતિથી જવાબ આપ્યો.

શ્રેણિક રાજા આ સાંભળી આશ્ચર્ય પામ્યો મારી સાંભળવામાં ભૂલ થઈ હશે એમ સમજી તે શાંત રહ્યો. પરંતુ ' આવા ધ્યાનસ્થ મુનિ સાતમી નરકે શી રીતે જાય ' એ વિચારે મનમાં તે મુંઝાયો એટલે થોડીવાર પછી પાછું પૂછ્યું, ' હે ભગવાન !

ને પ્રથમ તમારુ કહેલુ બરાબર સાભળ્યું ન હતું એટલે કૃપા કરીને મને કહો કે પ્રસન્નચદ્ર રાજર્ષિ અત્યારે કાળ કરે તો ક્યા જાય ? "

ભગવાને સ્મિત કરતા જવાબ આપ્યો, "સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને."

શ્રેણિક આથી વધારે આશ્ચર્યમા પડયો

થોડીવાર પછી દેવ દુદુભિના નાદથી આકાશ ગાજી ઊઠયુ અને એક પછી એક દેવો નીચે ઉતરવા લાગ્યા

શ્રેણિક આતુરતાથી ભગવાનને આનું કારણ પૂછ્યુ

ભગવાને કહ્યુ કે, "હે શ્રેણિક ! જ્યારે તું અહીંઆ આવતો હતો ત્યારે તે જેને વદના કરી હતી તે પ્રસન્નચદ્ર રાજર્ષિને કેવળજ્ઞાન થયુ"

શ્રેણિક આથી શકામા પડયો

સર્વજ્ઞ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ શ્રેણિકને શકામા પડેલ જોઈ તેની શકાનુ સમાધાન કરતા કહ્યુ " હે શ્રેણિક ! તે જ્યારે રાજર્ષિને વદના કરી ત્યારે તો તે આર્ત અને રૌદ્રધ્યાને ચડેલા હતા કારણ કે ' બાળારાજાને મારીને મત્રીઓ રાજ બીજા રાજાને સોંપશે ' એવુ દુર્મુખના મુખેથી સાભળી તેમને મત્રી ઉપર એકદમ ક્રોધ ચડયો હતો અને તેની સાથે યુદ્ધ કરવાને પ્રવર્ત્યા હતા આથી તે જ્યારે મને આવીને પૂછ્યું કે તે અત્યારે મૃત્યુ પામીને કઈ ગતિએ જાય ત્યારે તેથી જ મે એવો જવાબ આપ્યો હતો કે સાતમી નરકે પરતુ પાછળથી મત્રી સાથે યુદ્ધ કરતા કરતા શસ્ત્રવડે તે મત્રીઓને મારવા તૈયાર થયા પરતુ પાસે એકે શસ્ત્ર ન હતુ એટલે માથા ઉપરનો મુકુટ મત્રીઓને મારવા માટે લેવા ગયા પરતુ માથે હાથ જતા જ લોચ કરેલો જણાયો આથી એકદમ તેમનામા પરિવર્તન થયુ પોતે ધ્યાનથી ઉતરી પડયા અને સસારવાસના તરફ ધસડાયા એ બદલ તેમને ખૂબ જ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો ધીમે ધીમે રૌદ્રધ્યાનમાથી આર્તધ્યાનમા અને ત્યાથી શુભધ્યાને ચડતા ગયા પોતાના વ્રતભગ

બદ્દન પશ્ચાત્તાપ થતા મોહકર્મના આવરણો દૂર ખસી ગયા, અશુભ કર્મોનો નાશ થયો તે વખતે તે મને ફરી વખત પૂછ્યુ કે અત્યારે કાળ કરે તો તેઓ ક્યા જાય ત્યારે મે જવાબ આપ્યો કે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ત્યાર પછી તરત જ તેમને કેવળજ્ઞાન થયુ અને તેનો ઉત્સવ ઉજવવા દેવતાઓને ઓચ્છવ કરવા માટે વગાડેલ આ દુદુભિનાદ સભળાય છે તેમજ દેવો આવતા જતા દેખાય છે "

શ્રેણિકે ત્યા રહ્યા રહ્યા રાજર્ષિને ભક્તિપૂર્વક વદના કરી

દ્ર વ્ય દીક્ષિત પરતુ ભાવે હિસક પરિણામવાળા થવાથી મનોયોગથી એવા કર્મવર્ગણાના પુદ્ગલો ગ્રહણ થયા કે સાતમી નારકીએ જો આયુષ્યનો બધ થયો હોત તો ત્યા ગતિ થાત અને અત્યત યાતના ભોગવવી પડત

પરતુ જ્યારે મુકુટ મારવાને તૈયારી કરે છે ત્યારે દ્રવ્યલિંગનુ ચિન્હ જે મુડન તે તેમને ભાવદીક્ષાનુ સ્મરણ કરાવે છે અને તેથી આલોચના કરતા કરતા રૌદ્રધ્યાન આર્તધ્યાનનો સમૂળગો ત્યાગ કરી ધર્મધ્યાને પશ્ચાત્તાપ કરી અશુભ કર્મોને નિર્જરી એવા શુભ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે કે જેથી સર્વાર્થસિદ્ધની સ્થિતિ લાવી આપે એવા શુભ કર્મોથી જો દેવાયુષ્યનો બધ કર્યો હોત તો તે ગતિમા સુખ ભોગવત પરતુ એ શુભ પુદ્ગલોને પણ નિર્જરી આત્મસ્થ રાખનાર શુક્લધ્યાને ચડતા-તેના પહેલા અને બીજા પાયામા રહેતા કેવળજ્ઞાન એ જ ભવમા પ્રાપ્ત કરે છે માટે સામાયિકના પરમ જિજ્ઞાસુએ કદાચ પૂર્વ કર્મના યોગે અશુભમાથી શુભ અધ્યવસાયમા અને શુભમાથી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમા પ્રવેશ કરવો કે જેથી સામાયિકવડે શ્રી વીરે કેવળ જ્ઞાનાદિ અનતચતુષ્ટય પ્રાપ્ત કર્યાં તે આપણામા પણ પ્રગટ થાય

પરિશિષ્ટ.

૧

દૃઢપ્રહારી

[સમભાવ]

કેટલાય દિવસના મહાયત્ને એક બ્રાહ્મણના ચાર છોકરા ખીર ખાવાને ભાગ્યશાળી થયા હતા ખીર થઈ અને જેવી ભાણામા પીર સાણી કે તેને ત્યાજ ચોરોની ધાડ આવી પહોચી ચોરો ઘરમા પેસી ચારે ખુણા તપાસી વળ્યા આ વખતે બ્રાહ્મણ નદીયે નાવા ગયો હતો એટલે ચોરને રોકનાર કોઈ મળ્યુ નહિ પરતુ ત્યાથી કશુ મળ્યુ નહિ એટલે તેઓ પાછા ફર્યા ત્યા તેમણે બે નાના છોકરાને ખીર ખાતા જોયા ચોરોને ભૂખ લાગી હતી એટલે ખીર ના ભાણા ઉપર તરાપ મારી અને ખીર લૂટવી ખાવા લાગ્યા

એટલામા ગામમા ચોર આવવાની ખબર પડતા બ્રાહ્મણ ઘેર પાછો ફરતો હતો તેણે પોતાને ત્યા ધાડ પડવાના સમાચાર સાભળ્યા આથી તે ક્રોધે ધૂધવાઈ કમાડ આડે રાખવાનું ભોગળ હાથમા લઈ ઘરભણી દોડયો

આવી રીતે તેને વિકરાળ સ્વરૂપમાં આવતો જોઈ ચોરો તેનો સામનો કરવાને તૈયાર થયા અને ખીર ખીરને ઠેકાણે રહી

લડતા લડતા બ્રાહ્મણે એવી બહાદુરી બતાવી કે મોગળ વડે એક બે ચોરને જમીન દોસ્ત કર્યા આ જોઈ બીજા ચોરો નાસી ગયા પરંતુ એક ચોર કે જે બધા ચોરનો નાયક હતો તે આગળ આવી ઊભો અને બ્રાહ્મણ સામે તરવાર ઉગામી એવો તો જોરથી ફટકો લગાવ્યો કે મોગળ મોગળને ઠેકાણે રહ્યું અને બ્રાહ્મણના બે કકડા થઈ જમીન ઉપર તરફડવા લાગ્યા

ચોર પોતાનુ પરાક્રમ બતાવી જતો હતો એટલામા તે જ બ્રાહ્મણના ઘરની ગાય વચ્ચે આવીને ઊભી " વળી ક્યા આ નડતર આવ્યુ " એમ વિચારી ક્રોધે ભરાઈ બીજા ઘા વડે તેનો જીવ લીધો અને પોતાનો માર્ગ મોકળો કર્યો

પરંતુ એવામા તે બ્રાહ્મણની પૂર્ણ માસવાળી ગર્ભવતી સ્ત્રી વચ્ચે આવી ઊભી ચોરને તો પોતાનો માર્ગ નિષ્કંટક બનાવવો હતો એટલે બમણા જોરથી ત્રીજો ઘા સ્ત્રી ઉપર કર્યો ઘા પડતા ન પડતા સ્ત્રી તેમજ તેના ગર્ભના બે કટકા થયા અને તે નીચે તરફડવા લાગ્યા

પણ આ દૃશ્ય કપાક જુદી જ જાતનુ હતું સ્ત્રીના બે કટકા અને તેમા ય તેના ગર્ભના બે કટકાનો તરફડાટ ચોરથી ન જોઈ શકાયો તેનું હૃદય હચમચી ઊઠ્યુ તે વિચારવા લાગ્યો ' અરે ! આ નિર્દોષ બાળકને મે ક્યા માર્યો. તેના મા બાપ, અને ગાય હું નાસી ન જઉં એટલા માટે સામે થયા હતા પણ આ નાનકડું બાળક તેનો શો દોષ ! મારાથી આ નિર્દોષની હત્યા કરાઈ ' આમ વિચારતા તેની દૃષ્ટિ ચારે બાજુ ફરી વળી એક બાજુ મા અને તેના બાળકના કકડા બીજી બાજુ ગાયના બે ભાગનો તરફડાટ અને ત્રીજી બાજુ બ્રાહ્મણના શરીરના બે કટકામાથી વહેતી લોહીની નદી તેમજ તેની પાસે તેમના ગભરાયેલા નાના છોકરાને વિલાપ કરતા જોઈ દયાના એક નાના સરીખડા ઝરાએ તેના હૃદયમા પ્રવેશ કર્યો તેનું ક્રૂર હૃદય સર્યના પ્રખર તાપમા હિમાનરમાથી પથ્થર જેવો બરફ ઓગળે તેમ ગળવા લાગ્યુ

ધીમેધીમે તે વિચારશ્રેણીમા આગળ ધપવા લાગ્યો "બળ અજ-માવવાનું સ્થાન ન મળતા આજે મને આ ચાર ઘોર પાપ કરવાની ક્યાથી મતિ સૂઝી બ્રહ્મહત્યા, સ્ત્રીહત્યા, બાળહત્યા, અને ગૌહત્યા આવા મહાપાપથી હવે નિવૃત્તિ શી રીતે મળે ?" આમ વિચારતાં તેનો આત્મા અતિચિકટ પ્રાણાતિપાતરૂપી કાદવમાથી નીકળવા લાગ્યો

આમ કેટલાય વિચારોરૂપી વમળમા ગૂચવાતા ઉતાવળથી તે પોતે લૂટેલ કુશસ્થલ નગરની બહાર પૂર્વ દરવાજે આવી પહોચ્યો.

થોડે દૂર ગયો પણ પાછો વિચારના મોટા ભ્રમરમા ઝપડાયો

તેમાથી નીકળવાને મહાપ્રયત્ન કરતા છેવટે તેણે નક્કી કર્યું કે 'મારા આ પાપને ધોઈ નાખવાને માટે જ્યાસુધી આ ગામના લોકો મારા પાપ સંભારી આપશે ત્યા સુધી હુ આહારાદિનો ત્યાગ કરી આ ગામના કોટની પાસે જ ધ્યાનમુદ્રાએ રહીશ' અને એ પ્રમાણે ભાવ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી તે ગામની પાસે ઊભો

બીજે દિવસે ગામના લોકોએ જ્યારે એને જોયો ત્યારે તેઓએ 'આ બ્રાહ્મણ અને તેની સ્ત્રીનો ઘાતક છે', 'આ ચોર છે', અત્યારે એ યોગી બગભગત થઈ ધ્યાનમા ઊભો છે ' એમ જુદી જુદી જાતના ઇન્કાઓની નવાજેશ કરતા ધૂળ, પથ્થર અને તિરસ્કારનો વર-સાદ વરસાવ્યો

આવી રીતે દોઢ માસ જતા હમેશા ચીડવીને-શિક્ષા કરીને લોકો કટાળી ગયા એટલે પેલા ભાવમુનિએ સ્થાનાતર કરી દોઢ માસ સુધી પશ્ચિમ, દોઢ માસ સુધી ઉત્તર અને દોઢ માસ સુધી દક્ષિણ દરવાજે કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ કાળ વ્યતીત કર્યો

હવે કેટલાક લોકોને આ ભાવ મુનિ માટે-જે મુનિ ૭ ૭ માસથી આહાર નહોતા લેતા તેમને માટે માન ઉત્પન્ન થયુ એટલે ચોરનો નાયક (ભાવ મુનિ) ગામમા વહોરવા ગયો પરતુ હજુ કેટલાક વિસરાયા નહોતા તેથી "તું તો અમારુ ધન લૂટી

જનાર છે' હું તો ક્ષુસ્ચો છે' એવા જુ। જુ: ચાલીપ્રહારો
લેકો તેનું પાપ સંભારી આપવા લાગ્યા આથી પોતાનો અભિમ
પૂર્ણ ન થયો સમજી પાછો તે (બ૨ મુનિ) બહાર દરવાજે આ
આહાર લીધા વગર ધ્યાનમા ઊભો।

છ માસના અપવાસ અને લોકોના પ્રહારથી તેનું શરીર ખાલી માળા જેવું રહ્યું માસ કે લોહીનું નામનિશાન ન મળે ફક્ત એ ખાલી હાડપિંજરમા તેનો આત્મા તગતગી રહ્યો પરંતુ જે આત્મા ચોરની અવસ્થામા પિંજરામાં પૂરાયેલો હતો તેજ આત્મા એ પિંજરાને–અશુભ કર્મોને તોડી ફોડીને બહાર આવવા શક્તિમાન થયો છ મહિનામા તેણે કેટલાક અશુભ કર્મો ભોગવી લીધા અને રહ્યાસહ્યા બાકીના કર્મોનો શુભ અધ્યવસાયે ચડતાં ક્ષય કરી કેવલ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હવે તે ચોરના નાયક મટી આખા જગતના નાયક થયા પરંતુ બાહ્ય દેખાતું આ શરીર કૃશ થઈ જવાથી તેમનો આત્મા **નથી દેહો ન આઉ કમ્મ ન પાણ જોણીઓ** **નાહ** અણતા તેસિં (એવી) સ્થિતિએ પહોચી ગયો

* * *

આ ચોર તે કોઈ એક નગરીનો બ્રાહ્મણ હતો પરંતુ ખોટે રસ્તે ચડી જવાથી લોકોએ તેનો તિરસ્કાર કર્યો એટલે તે ત્યાથી એક જંગલમા જઈ ચોરની પલ્લીમા રહ્યો તેની ચાતુરીથી તેમજ બાહુબળથી પ્રસન્ન થઈ ચોરના નાયકે તેને પોતાના પુત્ર તરીકે રાખ્યો કાળાંતરે ચોરનો નાયક મરી જવાથી તેના સ્થાને આ બ્રાહ્મણ આવ્યો તેણેજ એક દિવસ કુશસ્થળ નામના ગામમા એક બ્રાહ્મણને ઘેર ચોરી કરવા જતા તેમા ન ફાવવાથી ચારના જીવ લીધા અને પાછળથી ભાવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી કૈવલ્ય પ્રા[illegible] નામ પ્રાતઃસ્મરણીય થયુ છે

જૂના ચોરના નાયકે ઘણી વખત તેની પરીક્ષામાં જોયેલું કે એ બ્રાહ્મણના એક જ ઘાથી સામી ગમે તેવી કઠણ વસ્તુ હોય તોપણ તેના બે કટકા થતા આથી તેણે તેનું નામ દઢપ્રહારી રાખેલું એક જ ઘાથી તેણે એના જીવ લીધા હતા અને એક જ ઘાથી પોતાના સકળ કર્મોનો નાશ કરી તેમણે પોતાનુ નામ સાર્થક રાખ્યુ

વદન હો અમને પણ એવા અમારા ઘાતી કર્મો ઉપર દઢ પ્રહાર કરતા શિખવનાર અને સર્વ જીવોમા સમભાવે રહી કેવલશ્રીને વરનાર એ દઢપ્રહારીને !

૨

મલ્લિ[1]

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના સાતમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના આઠમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા —

વિદેહની રાજધાની મિથિલામા કુંભ નામે રાજા હતો તેને પ્રભાવતી રાણી તથા મલ્લિ નામની પુત્રી અને મલ્લદિન નામે પુત્ર હતા મલ્લિ રૂપ લાવણ્ય અને યૌવનથી સર્વોત્કૃષ્ટ હોવા છતાં કુમારી અને આજીવન કૌમારવ્રત પાળવાનો તેનો સંકલ્પ હતો તે અનુસાર રાજકુમારી હોવા છતા તેની રહેણી કરણી અને ખાનપાન બ્રહ્મચર્યને અવિરોધી એવા માત્ર હતા.

એ સમયે કોશલમા પડિબુદ્ધિ અંગમા ચંદ્રચ્છાય કાશીમાં શંખ, કુણાલમા રૂપ્પિ કુરુમા અદીનશત્રુ અને પંચાલમા જિતશત્રુ નામે રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા

---

1 જુઓ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ પૃ ૭૦ અનુવાદક પંડિત બેચરદાસ જીવરાજ દોશી

કોશલના રાજાએ પોતાના મંત્રી સુબુદ્ધિ પાસેથી, અંગના રાજા ચંદ્રચ્છાયે ચંપાના વહાણવટીઓ પાસેથી, કાશીના શંખરાજાએ સોનીઓ પાસેથી કુણાલના રૂપ્પિએ પોતાના વર્ષધર પાસેથી, કુરુના અદીનશત્રુએ એક ચિતારાના ચિત્ર ઉપરથી અને પંચાલના જિતશત્રુએ પોતાની રાજધાનીમાં આવેલી એક તાપસી પાસેથી મલ્લિના અપૂર્વ લાવિણ્યની કીર્તિ જાણી[1] તે બધાએ તે રાજકુમારી તરફ આકર્ષિત થઈને તેનું માગું કરવા પોતપોતાના દૂતો કુંભરાજા પાસે મોકલ્યા

રાજા કુંભ પાસે આવીને દૂતોએ પોતપોતાના રાજાઓની માગણી કહી સંભળાવી પરંતુ કુંભે તે બધાને નકારમાં જવાબ વાળ્યો

આ માગાની વાત કુમારી મલ્લિ પાસે પણ પહોંચી તેણે વિચાર્યું કે એ બધા રાજાઓ જરૂર ગુસ્સે થઈને તેના બાપ ઉપર ચડાઈ કરશે માટે તે બધાને શાંત કરી સંયમશીલ બનાવવા માટે તેણે એક યુક્તિ ગોઠવી

પોતાના મહેલના એક સુંદર અને વિશાળ ઓરડાની મધ્યમાં તેણે પોતાની એક આબેહૂબ સુવર્ણમૂર્તિ મુકાવી તે મૂર્તિ અંદરથી પોલી હતી અને તેના માથા ઉપર કમળવાળું એક ઢાંકણું હતું એ મૂર્તિને જોતાં જ સાક્ષાત્ મલ્લિ પોતે જ ન ઊભી હોય તેવો ભાસ થતો

રાજકુમારી તે મૂર્તિના પેટમાં રોજ સુગંધી ખાદ્યો નાખ્યા કરતી તેમ કરતાં કરતાં જ્યારે તે મૂર્તિ પૂરેપૂરી ભરાઈ ગઈ ત્યારે તેણે પેલું કમળવાળું ઢાંકણું તેના ઉપર મજબૂત રીતે બેસાડી દીધું

આ તરફ પેલા રાજાઓએ દૂતોએ આણેલા જવાબ સાંભળીને ખૂબ ગુસ્સે થઈ કુંભ ઉપર ચડાઈ કરવાનો વિચાર કર્યો એ જાણીને કુંભે પણ યુદ્ધની તૈયારી કરવા માંડી થોડા દિવસમાં બન્ને પક્ષ વચ્ચે એક ભયંકર યુદ્ધ થયું પણ કુંભ એકલો હોવાથી તેમાં ફાવી શક્યો નહિ છતાં હતાશ થયા વિના તેણે તે યુદ્ધ ચાલુ રાખ્યું અને તે દરમ્યાન મોટી સંખ્યામાં આવેલા તે પ્રબળ શત્રુઓ ઉપર વિજય કેમ કરીને મેળવવો તેની ઉદ્વેગ સાથે ચિંતા કરવા લાગ્યો

---

[1] જુઓ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ પૃષ્ઠ ૨૨૩–૨૨૬

આણી બાજુ મનુષ્યોનો સહાર કરનારુ તે ભયકર યુદ્ધ જોઈને મલ્લિએ પોતાના પિતાને વિનતિ કરી કે મારે ખાતર આવી ખૂનખાર લડાઈ લડાવવાની જરૂર નથી તમે તે બધા રાજાઓને એકવાર મારી પાસે આવવા દો તો હુ જરૂર તેમને સમજાવીને શાત પાડીશ

રાજા કુભે "રાજકુમારી મલ્લિ તમો બધાને મળવા ઇચ્છે છે" એવો સદેશો દૂત મારફતે તે રાજાઓને પહોચાડ્યો રાજાઓએ આથી સંતુષ્ટ થઈને પોતાનુ સૈન્ય રણક્ષેત્રમાથી પાછુ ખેચી લીધુ

હવે જે ઓરડામા મલ્લિની સુવર્ણમૂર્તિ ગોઠવેલી હતી તે ઓરડામા જ તે બધાને લઈ જવામા આવ્યા રાજાઓ તે મૂર્તિને જ મલ્લિ સમજી તેના રૂપમા વળી વધારે લુબ્ધ થયા ત્યારબાદ વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ થઈને રાજકુમારી મલ્લિએ તે ઓરડામા પ્રવેશ કર્યો. ત્યારે જ રાજાઓને ભાન આવ્યુ કે આ મલ્લિ નથી પણ મૂર્તિ જ છે ત્યા આવીને પોતાનુ આસન લેતા રાજકુમારીએ મૂર્તિ ઉપરનું ઢાકણુ ખોલી નાખ્યુ

ઢાકણુ દૂર થતા જ અદરથી નીકળતી તીવ્ર દુર્ગંધથી આખો ઓરડો એકદમ ભરાઈ ગયો અને રાજાઓએ અકળાઈને પોતાને નાકે પોતના ખેસ ઢાંક્યા તેમને તેમ કરતા જોઈને મલ્લિ નમ્રભાવે બોલી

હે રાજાઓ! તમે તમારા ખેસ તમારે નાકે કેમ ઢાક્યા? જે મૂર્તિનું સૌંદર્ય દેખી તમે લુબ્ધ થયા હતા તે જ મૂર્તિમાથી આ દુર્ગંધ નીકળે છે

'મારુ સુંદર દેખાતુ શરીર પણ તેજ પ્રમાણે લોહી, રુધિર થૂક, મૂત્ર અને વિષ્ટા એમ અનેક પ્રકારની ઘૃણા ઉપજાવે તેવી વસ્તુઓથી ભરેલુ છે તેમા જતી સારામા સારી સુગધવાળી કે સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ પણ દુર્ગંધરૂપ વિષ્ટા બનીને બહાર નીકળે છે તો પછી આવી દુર્ગંધથી ભરેના અને વિષ્ટાના ભડારરૂપ આ શરીરના બાહ્ય રૂપ ઉપર કયો વિવેકી પુરુષ મુગ્ધ થાય?"

મલ્લિની આ માર્મિક વાણી સાભળીને તે રાજાઓ શરમાઈ ગયા અને પોતાનું અતર એની અધોગતિના માર્ગમાથી બચાવનાર મલ્લિને કહેવા લાગ્યા "હે દેવાનુપ્રિયે! તુ જે કહે છે તે તદ્દન ખરુ છે અમે અમારી ભૂલને કારણે અત્યત પ્રસ્તાઈએ છીએ "

ત્યારબાદ મલ્લિએ તેમને ફરીથી કહ્યુ "હે રાજાઓ! મનુષ્યનાં કામસુખો આવા દુર્ગંધયુક્ત શરીર ઉપર જ અવલબેના છે વળી તેનું બાહ્ય સૌન્દર્ય પણ સ્થાયી નથી જ્યારે તે શરીર જરાથી અભિભૂત થાય છે ત્યારે તેની કાતિ વિવર્ણ થઈ જાય છે, ચામડી નિસ્તેજ થઈ લબડી જાય છે, આખો ઊંડી જતી રહે છે ડાચુ મળી જાય છે, મુખમાથી લાળ દદડે છે અને આખુ શરીર હાલતા ચાલતા થરથર કપે છે તો હે દેવાનુપ્રિયો! એ પ્રકારના શરીરથી નીપજતા કામસુખોમા કોણ આસક્તિ રાખે અને તેમા મોહ પામે?

"હે રાજાઓ! મને આ પ્રકારના કામસુખોમા જરાપણ આસક્તિ નથી મે એ સર્વ સુખો તજીને દીક્ષા લેવાનું તથા આજીવન બ્રહ્મચારી રહી, સંયમનું પાલન કરી, ચિત્તમા રહેલી કામ, ક્રોધ વગેરે અસદ્‌વૃત્તિઓને નિર્મૂળ કરવાનુ નક્કી કર્યું છે આ વિષે તમારો શો વિચાર છે તે મને કહો "

આ વાત સાભળી રાજાઓ અતિ નમ્રભાવે બોલ્યા, "હે મહાનુભાવ! તારુ કહેલુ ખરુ છે અમે પણ તું જેમ કરવા ધારે છે તેમ કામસુખો તજી પ્રવ્રજ્યા લેવા તૈયાર છીએ "

મલ્લિએ તેમના વિચારને અનુમોદન આપીને, તેમને એકવાર પોતાની રાજધાનીમાં જઈ, પોતાના પુત્રોને રાજ્યભાર સોપી, તેમની અનુમતિ લઈ, પાછા પોતાની પાસે આવવાનુ કહ્યું

આટલુ નક્કી કર્યા બાદ તે આ બધા રાજાઓને લઈને પોતાના પિતા પાસે આવી ત્યા તે રાજાઓએ પોતે આપેલા ત્રાસ બદલ કુભ રાજાની ક્ષમા માગી કુભે પણ તે બધાનો યથેષ્ટ સત્કાર કરી તેમને પોતપોતાની રાજધાનીઓ પ્રત્યે વિદાય કર્યા

તે રાજાઓના ગયા બાદ મલ્લિએ પ્રવ્રજ્યા લીધી તે રાજકુમારી હોવા છતાં ગામેગામ ફરવા લાગી તથા ભિક્ષા વડે મળતા લૂખાસૂકા અન્નવડે પોતાનો નિર્વાહ કરવા લાગી તેનું આ જાતનું સામર્થ્ય જોઈને બીજી અનેક સ્ત્રીઓ પણ તેની પાસે દીક્ષિત થઈને એ માર્ગે વળી.

પેલા રાજાઓ પણ પોતપોતાની રાજધાનીઓમા જઈ, પોતાના પુત્રોને કારભાર સોંપી મલ્લિ પાસે આવ્યા અને પ્રવ્રજિત થયા

મલ્લિ તીર્થંકર થઈ અને મનુષ્ય સમાજના ઉત્કર્ષ માટે વધારે ને વધારે પ્રયત્ન કરવા લાગી આ પ્રવૃત્તિમા પેલા છ રાજાઓ પણ તેના આજીવન સહચારી થયા

આ પ્રમાણે મધ્યદેશમા વિહાર કરતી મલ્લિએ પોતાનું અંતિમ જીવન બિહારમા આવેલા સમેત પર્વત ઉપર વિતાવ્યુ અને અજરામરતાનો માર્ગ સાધ્યો

હે જંબુ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સ્ત્રીજીવનનો પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલો વિકાસ આ અધ્યયનમા વર્ણવ્યો છે જે મે તમને કહ્યો" એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા[1]

---

૧ 'મલ્લિ' વાળી વાતામા બાહ્ય સૌંદર્યવાળા શરીરમા કેટલી દુર્ગંધ રહેલી હોય છે એનું દર્શન કરાવી વૈરાગ્યની પ્રેરણા કરી જ છે પણ આર્ય સુધર્મા કહે છે તેમ એ વાતામા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સ્ત્રીજીવનનો પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલો વિકાસ બતાવ્યો છે કેમકે રૂપવતી રાજકન્યા મલ્લિએ પોતાના પર આસક્ત થયેલા અને પોતાના પિતા સામે ચડેલા રાજકુમારોને યુદ્ધમાથી તો ઉગાર્યા જ પણ તે ઉપરાંત તે રાજપુત્રોને ભોગવિલાસમાથી બચાવી અજરામરતાના માર્ગમા પોતાના આજીવન સહચારી બનાવ્યા સ્ત્રીઓનું રૂપ લાવણ્ય અને એમની કોમળતા માણસને વિલાસ તરફ ઘસડી જાય છે પણ જો એ સ્ત્રીહૃદય પોતે શુદ્ધ અને ઉન્નત હોય તો એજ કોમળતાને લીધે દયાભાવ કેળવી પુરુષને વિષયનિર્મુક્ત કરી શકે છે અને સદાચાર તરફ દોરી શકે છે ઉપોદ્ઘાતમા

કાકા કાલેલ

૩

પ્રત્યાખ્યાન

"અહો ! આ મા દીકરાને ધન્ય છે કે કોઈ દિવસ એક પણ વ્યાખ્યાન નથી ચૂકતા" લોકો ચારે મુખે હમેશા વખાનમાં સામળવા આવતા એક મા દીકરાની પ્રશંસા કરતા હતા,

મા વિધવા હતી અને તેને એકજ પુત્ર હતો મા અને પુત્ર એ આખાય ગામમા સૌન્દર્યના પુતળા હતા માનુ નામ હતું રતિ જ્યારે પુત્રનુ નામ મદન એક એકથી બન્ને ચડીયાતા રતિ તો જાણે કામદેવની પત્ની રતિ વિસરાય અને મદનની પાસે કામદેવ પોતે ઝખવાણો પડી જાય તેઓ બન્ને સાથે દરરોજ વ્યાખ્યાન સાભળવા આવતા અને વ્યાખ્યાન પૂરુ થતા બન્ને સાથે ઊઠીને કોઈની સાથે કાઈપણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર ચાલ્યા જતા આ પ્રમાણે લોકોને તેમના ધર્માનુરાગથી તેમનાપર ભાવ ઉત્પન્ન થયો હતો પણ હવે તો આચાર્ય મહારાજને પણ તેમનાપર સ ભાવ થયો

એક દિવસ મહારાજશ્રી વ્યાખ્યાન આપતા હતા તેમા બ્રહ્મચર્યનો વિષય આવ્યો મહારાજશ્રીએ તેના ઉપર ખૂબ જ વિવેચન કરતા આધ્યાત્મિક તેમજ સામાજિક દૃષ્ટિએ તેના ફાયદા જણાવ્યા

લાવજો. તેને એક વાસણ ઉપર બરાબર બાધીને મારા આસન નીચે મૂકી તમે વ્યાખ્યાન સાભળવા બેસજો. પૂર્વ વ્યાખ્યાન પુરુ થયા પછી અને ઉત્તર વ્યાખ્યાન શરુ કરુ તે પહેના તમે તમારી વાત બધા લોકોની સમક્ષ કહી સભળાવજો, પરતુ કહી સભળાવ્યા પછી એ માગવવાનું કે બધા નિદા કરે છતા તમે કોઈપણ માણસની નિદા ન કરશો, અને સમભાવે રહી એ નિદાને સહન કરજો આથી જેટલી તમારી નિદા થશે તેટના તમારા કર્મો ખપ્યે જશે, અને ખાદીના કકડામા રહેના કાણા પુરાતા જશે જેટલા કાણા બાકી રહે તેટના ભવ તમારે કરવાના બાકી રહ્યા એમ સમજજો "

મહારાજને વાદીને તેઓ ઘેર ગયા બીજે દિવસે મહારાજશ્રીએ કહ્યા મુજબ ખાદીનો અમુક માપનો કકડો લાવી સૌથી પહેના વ્યાખ્યાનશાળાએ આવી તેને વાસણ ઉપર બાધી મહારાજશ્રીના આસન નીચે મૂકી દીધો અને તેઓ વ્યાખ્યાન સાભળવા બેઠા ધીમે ધીમે બીજા માણસો પણ આવવા લાગ્યા અને આખી વ્યાખ્યાનશાળા ચિકાર ભરાઈ ગઈ

મહારાજશ્રીએ વ્યાખ્યાન શરુ કર્યું અને પૂર્વ ભાગ પૂરો પણ કર્યો ઉત્તર ભાગ શરુ કરે તે પહેના પેનો યુવાન પુન ઊભો થયો લોકો આથી આશ્ચર્ય પામ્યા જે કોઈ દિવસ કોઈની સાથે નાઈ ન બોલે કે ચાને તે આજે શુ કહે છે તે સાભળવાને બધાએ પોતાના કાન સરવા કર્યા યુવાને થોડીવાર ઊભા રહી ધીમે ધીમે બોનવાનું શરુ કર્યું,

" નિષ્કારણ કરુણાળુ પ્રભુ મહાવીરના પ્રતિનિધિરૂપ પૂજ્ય મુનિમહારાજ મારે આજ કાઈક કહેવુ છે માટે તે કહેવાની મને અનુજ્ઞા આપો "

મહારાજશ્રીએ શ્રોતૃપરિષદ પર નજર કરી તેમના મનોભાવ ઉપરથી બધાની સમતિ સમજી તે યુવાનને બોલવાની રજા આપી

વ્યાખ્યાન પુરૂ થતા એકેએક માણસ ઊઠીને ચાલ્યું ગયુ પણ પેતા મા અને પુત્ર-રતિ અને મદન બન્ને બેસી રહ્યા જ્યારે બધા લોક જતા રહ્યા ત્યારે તે બન્ને મહારાજ પાસે આવ્યા. અને વન્દન કરી તેમની સામે બેઠા અને ધીમે રહી તે પુત્રે કહેવાનુ શરૂ કર્યું 'મહારાજ! આજે હુ એક વાત તમને કહેવા આ વ્યો છુ એ વાત સાભળી તમે આશ્ચર્યમા પડશો અને એ વાતના નાયક માટે જેટલો અત્યાર તમને સનોષ છે તેટલો જ અસતોષ થશે પરંતુ હવે તો તમે તેમાથી તેને તારશો કે કાતો તેને મારશો આજે તમારુ બ્રહ્મચર્ય ઉપર વ્યાખ્યાન સાભળી હુ ખૂબજ ઊંડા વિચારમા પડી ગયો છુ તમે કહ્યુ કે પરસ્ત્રી વેશ્યા વગેરે સાથે વિહાર કરનાર તો દુર્ગતિ પામે છે એ તો ખરૂ પરતુ પોતાની સ્ત્રી સાથે રમણ કરનાર છેવટે ચોરાશી લાખ જીવ યોનિમા રખડે છે જ્યારે હુ કેટલાય ભવ આ સસાર સમુદ્રમા રખડીશ કારણકે હું તો મારી માતા સાથે વિહાર કરૂ છુ યુવાન પુત્ર ઊંડી ઊંડી કેટલીય વેદનાથી હૃદય મથન કરતો કરતો તૂટક તૂટક મનોવેધક ભાષામા તણખા વેરવા લાગો તેની તરફ મા નીચુ જોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત માટે તૈયાર થઈ હાય તેમ શાન ચિત્તે એ તણખાને ઝીલી રહી અને મહારાજ એક એક ઝરતા તણખે વધુને વધુ સ્તબ્ધ બનતા ગયા

" એ મહા ઘોર પાપમાથી છૂટવાનો કોઈપણ ઉપાય છે? યુવાને ગળગળા થતા ચાલુ રાખ્યુ

મહારાજશ્રીયે ખૂબ જ પણ એક જ ક્ષણમા વિચારીને કહ્યુ ભાઈ! તેમાથી બચવાનો ઉપાય છે પણ તમારાથી નહિ બની શકે"

શુ ઉપાય છે તે તારે મને કહો" આતુરતાથી એકદમ યુવાને પૂછ્યુ તે ગમે તેવો દુષ્કર હશે છતા પણ હું તે ઉપાય કરીશ માતાએ ધીમે રહીને સાદ પૂર્યો

મહારાજશ્રીએ કહ્યુ તો તને કાલે એક ખાદીનો ક્કડો

લાવજો તેને એક વાસણુ ઉપર બરાબર બાધીને મારા આસન નીચે મૂકી તમે વ્યાખ્યાન સાભળવા બેસજો. પૂર્વ વ્યાખ્યાન પુરુ થયા પછી અને ઉત્તર વ્યાખ્યાન શરુ કરુ તે પહેલા તમે તમારી વાત બધા લોકોની સમક્ષ કહી સભળાવજો, પરન્તુ કહી સભળાવ્યા પછી એ સાચવવાનુ કે બધા નિદા કરે છતા તમે કોઈપણુ માણુસની નિદા ન કરશો, અને સમભાવે રહી એ નિદાને સહન કરજો આથી જેટલી તમારી નિદા થશે તેટના તમારા કર્મો ખપે જશે અને ખાદીના કકડામા રહેલા કાણુા પુરાતા જશે જેટલા કાણુા બાકી રહે તેટલા ભવ તમારે કરવાના બાકી રહ્યા એમ સમજજો"

મહારાજને વાદીને તેઓ ઘેર ગયા બીજે દિસે મહારાજશ્રીએ કહ્યા મુજબ ખાદીનો અમુક માપનો કકડો લાવી સૌથી પહેલા વ્યાખ્યાનશાળાએ આવી તેને વાસણુ ઉપર બાધી મહારાજશ્રીના આસન નીચે મૂકી દીધો અને તેઓ વ્યાખ્યાન સાભળવા બેઠા ધીમે ધીમે બીજા માણુસો પણુ આવવા લાગ્યા અને આખી વ્યાખ્યાનશાળા ચિકાર ભરાઈ ગઈ

મહારાજશ્રીએ વ્યાખ્યાન શરુ કર્યું અને પૂર્વ ભાગ પૂરો પણુ કર્યો ઉત્તર ભાગ શરુ કરે તે પહેલા પેલો યુવાન પુન ઊભો થયો લોકો આથી આશ્ચર્ય પામ્યા જે કોઈ દિવસ કોઈની સાથે કાઈ ન બોલે કે ચાલે તે આજે શુ કહે છે તે સાભળવાને બધાએ પોતાના કાન સરવા કર્યા યુવાને થોડીવાર ઊભા રહી ધીમે ધીમે બોલવાનુ શરુ કર્યું

" નિષ્કારણુ કરુણાળુ પ્રભુ મહાવીરના પ્રતિનિધિરૂપ પૂજ્ય મુનિમહારાજ મારે આજ કાઈક કહેવુ છે માટે તે કહેવાની મને અનુજ્ઞા આપો"

મહારાજશ્રીએ શ્રોતૃપરિષ પર નજર કરી તેમના મનોભાવ ઉપરથી બધાની સમતિ સમજી તે યુવાનને બોલવાની રજા આપી

" ત્રિલોકનાથ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના પ્રતિનિધિ રૂપ પૂજ્ય મુનિમહારાજશ્રી અને આત્મપ્રિય સુશીલ બ્હેનો તથા સુજ્ઞ બાંધવો " યુવાને જે વસ્તુ પોતાને કહેવાની હતી તે કહેવાની શરૂઆત કરી વધારે તો નહિ પણ ટુંકા શબ્દોમાં જ એક વાત આજ તમોને કહેવા ઊભો થયો છુ એ વાત એટલી તો ઘોર પાપથી ભરેલી છે કે જેનુ સ્મરણ કરતા મારુ હૃદય કંપે છે ત્યારે તેને સાંભળતા તમારૂ હૃદય પણ હચમચી ઊઠશે '

લોકોની સાંભળવાની આતુરતાથી આખા ઉપાશ્રયમા શાંતિ પથરાઈ

આપણે સર્વે લગભગ હમણા અબ્રહ્મચર્યના નરકગામી કડુ ફળો અને બ્રહ્મચર્યના સ્વર્ગના મિષ્ટ તેમજ મોક્ષના અમૃત ફળો વિષે કેટલાક દિવસથી સાંભળીએ છીએ એના પરિશિષ્ટ રૂપે હું આ વાત કહુ છુ

એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ કે જેને માટે તમને ખૂબ માન છે, અને જે તમારા નિકટના સહવાસી છે તેઓ નથી પરસ્ત્રી કે પર-પુરુષ વિધવા કે વિધુર નથી કુમારિકા કે કુમાર કે પતિ કે પત્નિ પશુ સગા માતા પુત્ર છે તેમની વચ્ચે અબ્રહ્મચર્ય અસંભવિત છે તે પણ સંભવિત થયેલુ જોઈ મને બહુ જ કંપારી છૂટે છે ' યુવાનનો સાદ ગળગળો થવા લાગ્યો આવી રીતે માતા અને પુત્ર પરસ્પર અસહ્ય સેવી ઘોર પાપમા પડનાર તમારી સર્વેની વચ્ચે જ છે અને તે હું તથા મારા માતા

શબ્દો પૂરા બોલાયા કે ન બોલાયા ત્યા તો આખો ઉપાશ્રય ગાજી ઊઠ્યો ચારે બાજુ તેને માટે તેમજ તેની માને માટે ધિક્કાર અને ફિટકારના શબ્દો સંભળાવા લાગ્યા છતા આ બાજુ મા અને પુત્ર ફિટકારો માટે પોતે યોગ્ય જ છે એમ સમજી નિંદાની વૃષ્ટિના વરસાદને સહન કરી રહ્યા

મહારાજશ્રીએ તેના ઉપર એક પણ શબ્દ ન બોલતા ઉત્તર વ્યાખ્યાન શરૂ કરી દીધુ અને પુરુ પણ કર્યું પણ આજે ઉપાશ્રયમા દરરોજના જેવી શાતિ ન હતી ધીમે ધીમે ગરબડાટ થયે જ જતો હતો કોઈએ વ્યાખ્યાન સાભળવામા રસ ન બતાવતા મા દીકરાની નિંદા કરવામા જ આત્માની ઉન્નતિ ગણી વ્યાખ્યાન પુરુ થતા લોકો તે બ ને ઉપર ધિક્કારની લાગણીનો વરસાદ વરસાવતા ઘેર ચાલી નીકળ્યા

લોકોના ગયા પછી મા દીકરો મહારાજ પાસે આવ્યા તે વખતે આચાર્ય મહારાજે પેલું કપડુ કાઢીને જોયુ તો બે કાણા સિવાય બધા કાણા પુરાઈ ગયેલા આ જોઈ તેમણે કહ્યુ કે, "આજે તમારા પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત તમે બરાબર કરેલુ છે, અને તેથી તેમાથી તમે નિવૃત્ત થયા છો પરંતુ આ સભામા સુશીલા નામની એક સ્ત્રી અને સુમન નામનો એક પુરુષ એવા હતા કે જેને તમારી કબુલાતથી ભારે આનંદ થયો અને તમારી નિંદા ન કરતા તમારા પ્રાયશ્ચિત્ત બદલ તમને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા એટલા માટે આ બે કાણા બાકી રહ્યા છે જે એમ સૂચવે છે કે હવે બે જ ભવ તમારે કરવાના બાકી રહ્યા છે "

યુવાનના હૃદયમાથી ઝપાટાબધ એક વિચાર સરી ગયો "પ્રાયશ્ચિત્તથી ત્યારે શુ શુ નહિ મળતુ હોય? ધન્ય છે ગુરુ મહારાજને કે જેમણે મને આ ઉપાય બતાવ્યો અને ધન્ય છે એ જૈનધર્મને કે જેમા આવા ઘોર પાપમાથી મુક્ત થવાનો માર્ગ છે "

પદો

(૧)

પ્રભુ મમત્ન

ત્હને હું મારા જીવનના પ્રાણ કરી રાખું,
હે નાથ ! રાખ એટલું મમત્વ માન મારું   ત્હને
હે નાથ ! જેથી શ દિશામાં હું ત્હને જ ભાળું
હે નાથ જેથી વસ્તુ વસ્તુમાં ત્હને પિછાણું   ત્હને.
હે નાથ ! તારી ઇચ્છાને આધીન થાઉં
હે નાથ ! બાહુ પાશવડે તું ચકી બવાઉં
ત્હને હું જેથી કોઈ પ્રકારેય નહિ છોડું   ત્હને
હે નાથ ! રાખ બંધન એ પ્રેમતણું મારું   ત્હને

કવીન્દ્ર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

(૨)

આતર વિકાસ

અતર મમ વિકમિત કરો, અતરતર હે,
  નિર્મળ કરો, ઉજ્જવલ કરો, સુદર કરો હે અતર
જાગૃત કરો, ઉદ્યત કરો, નિર્ભય કરો હે
  મગળ કરો નિરલસ, નિ સશય કરો હે અંતર
યુક્ત કરો હે સવાર સંગે, મુક્ત કરો બધ હે
  સંચાર કરો સકળ કર્મે, શાન્ત તુમારા છદ હે અતર
ચરણ પદ્મે મમ ચિત્ત, નિસ્પંદિત કરો હે,
  નદિત કરો, નદિત કરો, નદિત કરો હે અતર

કવીન્દ્ર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

(૩)

પ્રભુ પ્રસાદી-ભક્તને

[ગઝલ]

ત્હને જો પ્રાણથી પ્યારો, પછી તારે શી ચિતા છે,
ત્હને જો પ્રેમથી ભેટુ, પછી તારે શુ બાકી છે—ત્હને
ત્હને જો આખનો તારો, પછી તારે શુ જોવુ છે
હૃદયનો રામ જો હું છુ, પછી તારે શિ મરવુ છે—ત્હને.
સ્તવનમા સ્તુત્ય જો હું છુ, પછી તારે શુ સ્તવવુ છે,
શ્રવણમા શ્રાવ્ય જો હું છુ, પછી તારે શુ સુણવુ છે—ત્હને.
વચનમા વેદ જો હું છુ પછી તારે શુ વદવુ છે,
ધ્યાનમા ધ્યેય જો હું છુ પછી તારે શુ ધ્યાવુ છે—ત્હને

ધ્યાનમા ધ્યેય જો હુ છુ, પછી તારે શુ ઝૂઝતુ છે,
સોહમ્‌મા ૐ જો હુ છુ પછી તારે શુ જપવુ છે—હને.
ૐમા બ્રહ્મ જો હુ છુ પછી તારે શુ તજવુ છે,
બ્રહ્મમા શાન્તિ જો હુ છુ પછી તારે કયા ભમવુ છે—હને.

લાવન

(૪)

પરમાત્માને સંબોધન

મુજ ચિત્ત વિષે તું આવી ભળે,
કર ચિંતન તું તુજમા રમશે
કર ગાન રૂડા મુજ વાણી વિષે — મુજ.
વીણા થઈ તે તુજને સ્તવશે
કર કાર્ય ભના મુજ દેહ વિષે — મુજ
આજ્ઞા તે તારી શિરે ધરશે
મુજ પ્રાણ જપે અજપે તુજને, — મુજ
સતિથિ તેનો થઈ તું વસજે
મુજ

લાવન.

(૫)

‘યથા રૂપે વિશ્વ દર્શને’

[રાગ–ધનાશ્રી]

દેખુ જુદુ હું આજ જગત સૌ–
દેખુ જુદુ હું આજ
દેહ જુદો મુજ ૧

સૌ દેહમાં ૨

સ્ત્રી ધન માતા પિતા પુત્રને,
ઘર કુટુંબ પરિવાર,
એ પણ દેહના ધાર — જગત. ૨

હું નહિ જગમા, જગ નહિ મુજમા
જગ જડ હું જોનાર — જગત. ૩

જે ક્રિયા કરતો લાનનમા
તેને પણ જોનાર. — જગત ૪

નિશ્ચયથી શિવ વ્યવહારે જીવ,
ધ્યાને એક જણાય — જગત ૫

કોડ ભવે પણ ધ્યાન વિના જીવ,
ભમતા શિવ નહિ થાય — જગત ૬

(માટે) ઓળખ ઓળખનારને ધ્યાને,
તો ક્ષણમા શિવ થાય. — જગત ૭

લાલન

(૬)

આત્મ સાક્ષાત્કાર

[ગઝલ]

મને કોઈ કે' તુ જગત ખોટું,
તે તો મે હવે જાણ્યુ
મને કોઈ કે' તુ જગત સાચુ,
તે પણ મે હવે જાણ્યુ

કદિ ખોટુ તો મારે શુ
કદિ સાચુ તો મારે શુ
નથી થાતુ, નથી જાતુ,
હું મા હું સમાયો છુ
અખડ આ સ્થિર જ્યોતિમા,
નથી થાતુ, નથી જાતુ

પદ્મખીણુ (Lily Bale)
અમેરિકા
૨૧ જાન્યુઆરી ૧૯૦૦

મને ર

લાવન

(૭)

વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્

[શાર્દૂલવિક્રીડિત]

મોટી તે સહુ માતતુલ્ય ગણુ હુ,
છોટી ગણુ પુત્રીઓ
જે હોયે સમ વર્ષમા મુજ તણા
તેને ગણુ ભગિનીઓ
મોટા તે સહુ પિતૃ તુલ્ય ગણુ હુ
છોટા ગણુ પુત્રકો
જે હોયે સમ વર્ષમા મુજતણા
તેને ગણુ બન્ધુઓ
એવી માનવ માનમા મુજ થજો
પ્રીતિ તણી વૃષ્ટિઓ
આ માગે મુજને પ્રભુ કરી કૃપા,
આશિષ એવી દીઓ

(૮)

શ્રી મહાવીર જિનનુ સ્તવન

*

દીઠો દીઠો હો ત્રિશલાકો નંદન દીઠો,
વીરપુર મંડન વીર જિનેશ્વર, નીરખત અખીય પઈઠો રે
ત્રિશલાકો નંદન દીઠો ૧

શૂળ પાણી સુર સમતા ધાર્યો, તે ચમરેન્દ્ર ઉગાર્યો,
શ્રેણિકને નિજ પત્ની દીધી, ચંડકોશિયો તાર્યો રે ત્રિશલાકો ૨
ઈન્દ્રભૂતિ અભિમાન ઉતારી કીધો નિજ પટ્ટધારી
અડ તણા બાકુલા લઈ ચંદનબાળા તારી રે ત્રિશલાકો ૩
મેઘકુમાર મુનિ તે સ્થિર કિયો, સંયમ સમરસ ભાવે,
રોહિણીયો હણીયો નહિ રાજાએ, જો તુજ વયણ લીનોરે ત્રિશલાકો ૪
શિવસુખકારક દુઃખ નિવારક, તારક તું પ્રભુ મિલીયો
જ્ઞાનવિમલ કહે વીરજિનેશ્વર, દર્શન સુરતરુ ફળીયોરે ત્રિશલાકો ૫

[શ્રી વીરનાં કેટલાક કાવ્યોમાંથી]